

This book is the property of the University of Chicago, for use in recitation, and IS

NOT to be taken from the class room.

Inter-Collegiate Latin Series.

CÆSAR'S GALLIC WAR

TEXT EDITION

FOR USE WITH THE ANNOTATED EDITION BY

PROFESSORS C. M. LOWE AND J. T. EWING.

CHICAGO

ALBERT, SCOTT & CO.

HUNC LIBRUM

CUM ALIIS

COLLEGIO JUVENTUTIS SUAE ET JUVENTUTI COLLEGII

DONO LEGAVIT

ALFREDUS GULIELMUS STRATTON, M.A., PH.D.

HUJUS UNIVERSITATIS ET COLLEGII

IN LITTERIS GRAECIS ET LATINIS OLIM ALUMNUS,

UNIVERSITATIS JOHNS HOPKINS SCHOLARIS ET SOCIUS,

UNIVERSITATIS CHICAGO PRAELECTOR,

UNIVERSITATIS LAHORE APUD INPOS

LINGUAE SANSCRITICAE PROFESSOR ET REGISTRARIUS:

ANTE DIEM OBIIT FEBRI MELITENSI IN MONTIBUS KASHMIR

AUGUSTO MENSE A.D. 1902 TRIGINTA SEX ANNOS NATUS.

"Dulces exuviae dum fata deusque sinebant."

"Respiciebat nos antiquo flumine Gangi transito :
respexit, flumen majus magisque antiquum transiturus."

"After life's fitful fever he sleeps well."

LL

C1283dgLow

This book is the property of the school, for use in recitation, and is

NOT to be taken from the class room,

Inter-Collegiate Latin Series.

CÆSAR'S GALLIC WAR

DEPARTMENTAL
LIBRARY

TEXT EDITION

FOR USE WITH THE ANNOTATED EDITION BY

PROFESSORS C. M. LOWE AND J. T. EWING

CHICAGO

ALBERT, SCOTT & CO

181804

4.7.23.

C. IULII CAESARIS
DE BELLO GALLICO

COMMENTARIUS PRIMUS.

B. C. 58.

1. Gallia est omnis dīvisā in partēs trēs, quārum ūnam incolunt Belgae, aliam Aquitānī, tertiam quī ipsōrum linguā Celtae, nostrā Gallī appellantur. Hī omnēs linguā, institūtīs, lēgibus inter sē differunt. Gallōs ab Aquitānīs Garumna flūmen, ā Belgīs Mātrona et Sē-
Description of the divisions and inhabitants of Gaul. 5
quana dīvidit. Hōrum omnium fortissimī sunt Belgae, proptereā quod ā cultū atque hūmānitāte prōvinciae longissimē absunt, minimēque ad eōs mercātōrēs saepe commeant, atque ea, quae ad effēminandōs animōs pertinent, important, proximīque sunt Germānīs, quī trāns Rhēnum incolunt, qui- 10
buscum continenter bellum gerunt. Quā dē causā Helvētiī quoque reliquōs Gallōs virtūte praecēdunt, quod ferē cotidi-
ānīs proeliīs cum Germānīs contendunt, cum aut su-
īs finibus eōs prohibent, aut ipsī in eōrum finibus bellum gerunt. Eōrum ūna pars, quam Gallōs obtinēre dictum est, initium 15
capit ā flūmine Rhodanō; continētur Garumnā flūmine, Ōceanō, finibus Belgārum; attingit etiam ab Sēquanīs et Helvētiīs flūmen Rhēnum; vergit ad septentriōnēs. Belgae ab extrēmīs Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiōrem partem flūminis Rhēnī; spectant in septentriōnem et orien- 20
tem sōlem. Aquitānia ā Garumnā flūmine ad Pŷrēnaeōs montēs et eam partem Ōceanī, quae est ad Hispāniam, pertinet; spectat inter occāsum sōlis et septentriōnēs.

Orgetorix persuades the Helvetians to invade Gaul.

2. Apud Helvētiōs longē nōbilissimus fuit et dī-
tissimus Orgetorix. Is, M. Messālā et M. Pisōne cōn-
sulibus, rēgnī cupiditāte inductus coniūratiōnem nōbili-
tātis fecit et cīvitatī persuāsit, ut dē finibus suis cum omni-
bus cōpiīs exīrent: perfacile esse, cum virtūte omnibus
praestārent, tōtius Galliae imperiō potīrī. Id hōc facilius
eīs persuāsit, quod undique locī nātūrā Helvētīi continentur:
ūnā ex parte flūmine Rhēnō lātissimō atque altissimō, quī
agrum Helvētium ā Germānīs dīvidit, alterā ex parte monte
Iūrā altissimō, quī est inter Sēquanōs et Helvētiōs, tertiā
lacū Lemannō et flūmine Rhodanō, quī prōvinciam nostram
ab Helvētiīs dīvidit. Hīs rēbus fiēbat, ut et minus lātē
vagārentur et minus facile finitimīs bellum inferre possent;
quā ex parte hominēs bellandī cupidī magnō dolore afficiē-
bantur. Prō multitudīne autem hominum et prō glōriā bellī
atque fortitudinis angustōs sē finīs habēre arbitrābantur, quī
in longitudinem milia passuum CCXL, in lātitudinem CLXXX
patēbant.

Preparations of the Helvetians.

3. Hīs rēbus adductī et auctōritāte Orgetorigis
permōtī cōstituērunt ea, quae ad proficiscendum
pertinērent, comparāre, iūmentōrum et carrōrum quam māk-
imum numerum coēmere, sēmentēs quam mākimās facere, ut
in itinere cōpia frūmentī suppeteret, cum proximīs cīvitatī-
bus pācem et amicitiam cōfirmāre. Ad eās rēs cōficiendās
biennium sibi satis esse dūxērunt; in tertium annum pro-
fectiōnem lēge cōfirmant. Ad eās rēs cōficiendās Orge-
torix dēligitur. Is sibi lēgatiōnem ad cīvitatēs suscepit.
In eō itinere persuādet Casticō, Catamantaloēdis
filiō, Sēquanō, cūius pater rēgnum in Sēquanīs
multōs annōs obtinuerat et ā senātū populī Rō-
mānī amīcus appellātus erat, ut rēgnum in cīvitatē suā occu-

10 *Orgetorix conspires with chiefs of other tribes for supremacy.*

pāret, quod pater ante habuerat; itemque Dumnorigi Aeduō, frātrī Diviciaci, quī eō tempore principātum in cīvitatē 15
te obtinēbat ac māximē plēbī acceptuserat, ut idem cōnārētur,
persuādet eīque filiam suam in mātirimōaium dat. Perfacile
factū esse illis probat cōnāta perficere, proptereā quod ipse
suae cīvitatīs imperium obtentūrus esset: nōn esse dubium,
quā tōtius Galliae plūrimum Helvētiī possent; sē suis cōpiīs 20
suoque exercitū illis rēgna conciliātūrum cōfirmat. Hāc
ōratiōne adductī inter sē fidem et iūs iūrandum dant et,
rēgnō occupātō, per trēs potentissimōs ac firmissimōs populōs
tōtius Galliae sēsē potiri posse spērant.

4. Ea rēs est Helvētiīs per indicium ēnūntiāta. *Orgetorix is
tried for con-
spiracy but
escapes. His
sudden death.*
Mōribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere
coēgērunt; damnātum poenam sequi oportēbat, ut
ignī cremārētur. Diē cōstitutā causae dictionis Orgetorix
ad iūdicium omnem suam familiam, ad hominum milia decem, 5
undique coēgit et omnēs clientēs obaerātōsque suos, quōrum
māgnū numerum habēbat, eōdem condūxit; per eōs, nē
causam diceret, sē ēripuit. Cum cīvitas ob eam rem incitāta
armīs iūs suum exsequi cōnārētur, multitudinemque homi-
num ex agrīs magistrātūs cōgerent, Orgetorix mortuus est; 10
neque abest suspiciō, ut Helvētiī arbitrantur, quā ipse sibi
mortem cōsciverit.

5. Post eius mortem nihilō minus Helvētiī id, *The Helvetians
complete their
preparations
and depart.*
quod cōstituerant, facere cōnantur, ut ē finibus
suis exeant. Ubi iam sē ad eam rem parātōs esse arbitrāti
sunt, oppida sua omnia, numerō ad duodecim. vicōs ad quad-
ringentōs, reliqua prīvata aedificia incendunt, frumentum 5
omne, praeterquam quod sēcum portātūrī erant, combūrunt.
ut, domum reditiōnis spē sublātā, parātiōrēs ad omnia pericula
subeunda essent, trium mēsum molita cibāria sibi quemque

domō efferre iubent. Persuādent Rauricīs et Tulingīs et Latovicīs finitimīs, utī eōdem ūsī cōsiliō oppidīs suīs vicisque exūstīs, ūnā cum iīs proficiscantur, Bōiōsque, quī trāns Rhēnum incoluerant et in agrum Nōricum trānsierant Nōrēiamque oppugnārant, receptōs ad sē sociōs sibi adsciscunt.

*They arrange
to cross the
Rhône and
march through
the Roman
Province.*

6. Erant omnīnō itinera duo, quibus itineribus domō exire possent: ūnum per Sēquanōs, angustum et difficile, inter montem Iūram et flūmen Rhodanum, vix quā singulī carrī dūcerentur; mōns autem altissimus impendēbat, ut facile perpaucī prohibēre possent; alterum per prōvinciam nostram, multō facilius atque expeditius, proptereā quod inter finēs Helvētiōrum et Allobrogum, quī nūper pācātī erant, Rhodanus fluit, isque nōnnūllīs locīs vadō trānsītur. Extrēmum oppidum Allobrogum est proximumque Helvētiōrum finibus Genāva. Ex eō oppidō pōns ad Helvētiōs pertinet. Allobrogibus sēsē vel persuāsūrōs, quod nōndum bonō animō in populum Rōmānum vidērentur, exīstimābant, vel vī coactūrōs ut per suōs finēs eōs ire paterentur. Omnibus rēbus ad profectiōnem comparātīs, diem dicunt, quā diē ad rīpam Rhodanī omnēs conveniant: is diēs erat a. d. v. Kal. Apr., L. Pisōne, A. Gabīniō cōsulibus.

*Caesar delays
them by pre-
texts.*

7. Caesarī cum id nūntiātum esset, eōs per prōvinciam nostram iter facere cōnārī, mātūrat ab urbe proficisci et, quam māximīs potest itineribus, in Galliam ūlteriōrem contendit et ad Genāvam pervenit. Prōvinciae tōtī quam māximum potest mīlitum numerum imperat (erat omnīnō in Galliā ūlteriōre legiō ūna), pontem, quī erat ad Genāvam, iubet rescindī. Ubi dē ēius adventū Helvētiī certiōrēs factī sunt, lēgātōs ad eum mittunt nōbilissimōs cīvitātis, cūius lēgātiōnis Nammēius et Verueloetius principem locum obtinēbant, quī dicerent, sibi esse in animō sine

ullō maleficiō iter per prōvinciam facere, propterea quod aliud iter habērent nūllum: rogāre, ut eius voluntāte id sibi facere liceat. Caesar, quod memoriā tenēbat, L. Cassium cōsulem occīsum exercitumque eius ab Helvētiis pulsum et sub iugum mīssum, concēdendum nōn putābat; neque 15 hominēs inimicō animō, datā facultāte per prōvinciam itineris faciundī, temperātūrōs ab iniuriā et maleficiō exīstimābat. Tamen, ut spatium intercēdere posset, dum milītēs, quōs imperāverat, convenirent, lēgātīs respondit, diem sē ad dēliberandum sūmptūrum: sī quid vellent, ad Id. April. re- 20 verterentur.

8. Interea eā legiōne, quam sēcum habēbat, *He prevents their crossing the Rhone.* militibusque, quī ex prōvinciā convēnerant, ā lacū Lemannō, quī in flūmen Rhodanum influit, ad montem Iūram. quī finēs Sēquanōrum ab Helvētiis dividit, mīlia passuum decem novem mūrū in altitudinem pedum sēdecim 5 fossamque perdūcit. Eō opere perfectō, praesidia dispōnit, castella commūnit, quō facilius, sī sē invitō trānsire cōnarentur, prohibēre possit. Ubi ea diēs, quam cōstituerat cum lēgātīs, vēnit, et lēgātī ad eum revertērant, negat sē mōre et exemplō populī Rōmānī posse iter ullī per prō- 10 vinciam dare et, sī vim facere cōnentur, prohibitūrum ostendit. Helvētiī eā spē dēiectī, nāvibus iūctīs ratibusque complūribus factis, aliī vadīs Rhodanī, quā minima altitudō flūminis erat, nōnnumquam interdiū, saepius noctū, sī perrumpere possent, cōnātī, operis mūnitiōne et militem 15 concursū et tēlis repulsī hōc cōnātū dēstitērunt.

9. Relinquēbātur ūna per Sēquanōs via, quā *The Helvetians obtain permission from the Sequani to pass through their country.* Sēquanīs invitīs propter angustias ire nōn poterant. His cum suā sponte persuādere nōn possent, lēgātōs ad Dumnorigem Aeduū mittunt, ut, eō dēprecātōre,

- 5 ā Sēquanīs impetrārent. Dumnorix grātiā et largitiōne apud Sēquanōs plūrimum poterat et Helvētiīs erat amīcus, quod ex eā cīvitāte Orgetorigis filiam in mātirimōnium dūxerat, et cupiditatē rēgnī adductus novīs rēbus studēbat et quam plūrimās cīvitātēs suō beneficiō habēre obstrictās volēbat.
- 10 Itaque rem suscipit et ā Sēquanīs impetrat, ut per finēs suōs Helvētiōs ire patiantur, obsidēsque utī inter sēsē dent, perficit: Sēquanī, nē itinere Helvētiōs prohibeant, Helvētiī, ut sine maleficiō et iniuriā trāseant.

*Caesar brings
up his forces
to oppose their
passage.*

10. Caesarī renūtiātur, Helvētiīs esse in animō, per agrum Sēquanōrum et Aeduōrum iter in Santonum finēs facere, quī nōn longē ā Tolōsātium finibus absunt, quae cīvitās est in prōvinciā. Id sī fieret, intellegēbat
- 5 māgnō cum periculō prōvinciae futūrum, ut hominēs bellīcōsōs, populī Rōmānī inimīcōs, locīs patentibus māximēque frūmentāriīs finitimōs habēret. Ob eās causās eī mūnitiōnī, quam fēcera, T. Labiēnum lēgātum praefēcit; ipse in Ītaliā māgnīs itineribus contendit duāsque ibi legiōnēs cōnserībit
- 10 et trēs, quae circum Aquilēiam hiemābant, ex hībernīs ēdūcit et, quā proximum iter in ūlteriōrem Galliā per Alpēs erat, cum hīs quīnque legiōnibus ire contendit. Ibi Ceutrōnēs et Grāiocelī et Caturigēs, locīs superiōribus occupātīs, itinere exercitum prohibēre cōnantur. Complūribus hīs proeliīs
- 15 pulsīs, ab Ocelō, quod est citeriōris prōvinciae extrēmum, in finēs Vocontiōrum ūlteriōris prōvinciae diē septimō pervenit: inde in Allobrogum finēs, ab Allobrogibus in Segusiāvōs exercitum dūcit. Hī sunt extrā prōvinciam trāns Rhodanum primī.

*The Helvetians
invade the
country of the
Aedui who im-
plore Caesar's
protection.*

11. Helvētiī iam per angustias et finēs Sēquanōrum suās cōpiās trādūxerant et in Aeduōrum finēs pervēnerant eōrumque agrōs populābantur.

Aeduī, cum sē suaque ab iīs dēfendere nōn possent, lēgātōs ad Caesarem mittunt rogātum auxilium: Ita sē omnī tempore 5
dē populō Rōmānō meritōs esse, ut paene in cōspectū exercitūs nostrī agrī vāstārī liberī eōrum in servitūtem abdūcī, oppida expūgnārī nōn dēbuerint. Eōdem tempore Ambarri, necessariī et cōsanguinei Aeduōrum, Caesarem certiorem faciunt, sēsē, dēpopulātīs agrīs, nōn facile ab oppidīs vim 10
hostium prohibēre. Item Allobrogēs, quī trāns Rhodanum vicōs possessionēsque habēbant, fugā sē ad Caesarem recipiunt et dēmōstrant, sibi praeter agrī solum nihil esse reliquī. Quibus rēbus adductus Caesar nōn exspectandum sibi statuit, dum omnibus fōrtūnis sociōrum cōsūmptīs in 15
Santonōs Helvētiī pervenīrent.

12. Flūmen est Arar, quod per finēs Aeduō-
rum et Sēquanōrum in Rhodanum īnfluit, incrēdi-
bilī lēnitātē, ita ut oculīs, in utram partem fluat,
iūdicārī nōn possit. Id Helvētiī ratibus ac lintribus
iūctīs trānsībant. Ubi per explorātōrēs Caesar certior 5
factus est, trēs iam partēs cōpiārum Helvētiōs id flūmen
trādūxisse, quartam ferē partem citrā flūmen Ararim reliquam
esse, dē tertiā vigiliā cum legiōnibus tribus ē castrīs profectus
ad eam partem pervēnit, quae nōndum flūmen trānsierat.
Eōs impeditōs et inopīnantēs aggressus māgnam partem 10
eōrum concīdit: reliquī sēsē fugae mandārunť atque in
proximās silvās abdidērunt. Is pāgus appellābātur Tigurīnus:
nam omnis cīvītās Helvētia in quattuor pāgōs dīvīsa est.
Hīc pāgus ūnus, cum domō exisset patrum nostrōrum
memoriā, L. Cassium cōsulem interfēcerat et ēius exercitum 15
sub iugum mīserat. Ita sive cāsū sive cōsiliō deōrum im-
mortālium, quae pars cīvītātis Helvētiae īnsīgnem calamitā-
tem populō Rōmānō intulerat, ea prīnceps poenās persolvit.

*At the crossing
of the Arar
Caesar destroys
the Tigurini
who formed the
rear-guard of
the Helvetians.*

Quā in rē Caesar nōn solum publicās, sed etiam privātās
 20 iniuriās ultus est, quod eius socerī L. Pisōnis avum, L.
 Pisōnem lēgātum, Tigurīnī eōdem proeliō, quō Cassium,
 interfecerant.

*The Helve-
 tians, headed
 by Divico,
 haughtily ask
 for peace.*

13. Hōc proeliō factō, reliquās cōpiās Helvē-
 tiōrum ut cōsequī posset, pontem in Arare faci-
 endum cūrat atque ita exercitum trādūcit. Helvētiī
 repentinō eius adventū commōtī, cum id, quod ipsī diēbus xx
 5 aegerrimē cōfēcerant, ut flūmen trānsirent, illum ūnō diē
 fēcisse intellexerent, lēgātōs ad eum mittunt, cūius lēgātiōnis
 Divicō prīnceps fuit, quī bellō Cassiānō dūx Helvētiōrum
 fuerat. Is ita cum Caesare ēgit: Sī pācem populus Rōmān-
 us cum Helvētiīs faceret, in eam partem itūrōs atque ibi fu-
 10 tūros Helvētiōs, ubi eōs Caesar cōstituisset atque esse volu-
 isset: sīn bellō persequī perseverāret, reminiscerētur et veter-
 is incommodī populī Rōmānī et prīstinae virtūtis Helvēti-
 ōrum. Quod imprōvisō ūnum pāgum adortus esset, cum iī,
 quī flūmen trānsissent, suis auxilium ferre nōn possent, nē
 15 ob eam rem aut suae māgnō opere virtūtī tribuerit aut ipsōs
 dēspiceret. Sē ita ā patribus māiōribusque suis didicisse, ut
 magis virtūte quam dolō contenderent aut insidiīs nīteren-
 tur. Quārē nē committeret ut is locus, ubi cōstitissent, ex
 calamitāte populī Rōmānī et interneciōne exercitūs nōmen
 20 caperet, aut memoriam prōderet.

*Caesar pro-
 poses terms,
 which they re-
 fuse.*

14. Hīs Caesar ita respondit: Eō sibi minus
 dubitātiōnis darī, quod eās rēs, quās lēgātī Helvē-
 tiī commemorāssent, memoriā tenēret, atque eō gravius ferre,
 quō minus meritō populī Rōmānī accidissent: quī sī alicūius
 5 iniuriāe sibi cōscius fuisset, nōn fuisse difficile cavēre; sed
 eō dēceptum, quod neque commīssum ā sē intellexeret, quārē
 timēret, neque sine causā timendum putāret. Quod sī veter-

is contumēliae oblīvīscī vellet, num etiam recentium iniūri-
 ārum, quod eō invītō iter per prōvinciam per vim temptās-
 sent, quod Aeduōs, quod Ambarrōs, quod Allobrogas vēxās- 10
 sent, memoriam dēpōnere posse? Quod suā vīctoriā tam in-
 solenter glōriārentur quodque tam diū sē impūne iniūriās tu-
 lisse admīrārentur, eōdem pertinēre. Cōsuēsse enim deōs
 immortalēs quō gravius hominēs ex commūtātiōne rērum dol-
 eant, quōs prō scelere eōrum ulcīscī velint, hīs secundiōrēs in- 15
 terdum rēs et diūturniorem impūnitatem concēdere. Cum ea
 ita sint, tamen, sī obsidēs ab iīs sibi dentur, utī ea, quae pol-
 liceantur, factūrōs intellegat, et sī Aeduīs dē iniūriīs, quās
 ipsīs sociīsque eōrum intulerint, item sī Allobrogibus satis-
 faciant, sēsē cum iīs pācem esse factūrum. Divicō respondit; 20
 Ita Helvētiōs ā māiōribus suis institūtōs esse, utī obsidēs ac-
 cipere, nōn dare cōsuērint: ēius rei populum Rōmānum
 esse testem. Hōc respōnsō datō discessit.

15. Posterō diē castra ex eō locō movent. *Caesar follows
 the Helvetians
 and is defeated
 in a cavalry
 skirmish.*
 Idem facit Caesar equitātumque omnem ad nu-
 merum quattuor mīlium, quem ex omnī prōvinciā
 et Aeduīs atque eōrum sociīs coāctum habēbat, praemittit,
 quī videant, quās in partēs hostēs iter faciant. Quī cupidius 5
 novissimum āgmen īnsecūtī aliēnō locō cum equitātū Helvē-
 tiōrum proelium committunt; et paucī dē nostrīs cadunt.
 Quō proeliō sublātī Helvētiī, quod quīngentīs equitibus tan-
 tam multitudinem equitum prōpulerant, audācius subsistere
 nōnnumquam et novissimō āgmine proeliō nostrōs laccessere 10
 coepērunt. Caesar suōs ā proeliō continēbat ac satis habē-
 bat in praesentia hostem rapīnīs, pābulātiōnibus populātiōn-
 ibusque prohibēre. Ita diēs circiter quīndecim iter fēcērunt,
 utī inter novissimum hostium āgmen et nostrum primum
 nōn amplius quīnīs aut sēnīs mīlibus passuum interesset. 15

*The Aeduians
fail to furnish
Caesar prom-
ised supplies.*

16. Interim cotidiē Caesar Aeduōs frūmentum,
quod essent pūblicē polliciti, flāgitāre. Nam
propter frīgora, quod Gallia sub septentriōnibus, ut ante dic-
tum est, posita est, nōn modo frūmenta in agrīs mātūra nōn
5 erant, sed nē pābuli quidem satis māgna cōpia suppetēbat:
eō autem frūmentō, quod flūmine Arare nāvibus subvēxerat,
proptereā minus ūti poterat, quod iter ab Arare Helvētiī āver-
terant, ā quibus discēdere nōlēbat. Diem ex diē dūcere Aed-
uī: cōferri, comportārī, adesse dicere. Ubi sē diūtius dūcē
10 intellēxit et diem īnstāre, quō diē frūmentum mīlitibus mē-
tīri oportēret, convocātis eōrum prīncipibus, quōrum māg-
nam cōpiam in castrīs habēbat, in hīs Diviciacō et Liscō, quī
summō magistrātuī praeerat, quem vergobretum appellant
Aeduī, quī creātur annuus et vītae necisque in suōs habet
potestātem, graviter eōs accūsāt, quod, cum neque emī neque
ex agrīs sūmī posset, tam necessariō tempore, tam propīnquīs
hostibus ab iīs nōn sublevētur; praesertim cum māgnā ex
parte eōrum precibus adductus bellum suscēperit, multō eti-
am gravius, quod sit dēstitūtus, queritur.

*Liscus shows
the bad faith
of an Aeduan
faction headed
by Dumnorix.*

17. Tum dēnum Liscus ōrātiōne Caesaris ad-
ductus, quod antea tacuerat, prōpōnit: Esse nōn-
nullōs, quōrum auctōritās apud plēbem plūrimum
valeat, quī privātīm plūs possint quam ipsī magistrātūs.
5 Hōs sēditiōsā atque improbā ōrātiōne multitudinem dēterrere
nē frūmentum cōferant, quod dēbeant: praestāre, sī iam
prīncipātum Galliae obtinēre nōn possint, Gallōram quam
Rōmānōrum imperia perferre; neque dubitāre quīn, sī Hel-
vētiōs superāverint Rōmānī, ūnā cum reliquā Galliā Aeduīs
10 libertātem sint ēreptūrī. Ab eīsdem nostra cōnsilia, quaeque
in castrīs gerantur, hostibus ēnūtiārī: hōs ā sē coērcērī nōn
posse Quīn etiam, quod necessariam rem coactus Caesarī

enūntiārit, intellegere sēsē, quantō id cum periculō fēcerit, et ob eam causam, quam diū potuerit, tacuisse.

18. Caesar hāc ōrātiōne Liscī Dumnorigem, *The influence of Dumnorix. His character and policy.* Diviciaci frātrem, dēsīgnārī sentiēbat, sed, quod plūribus praesentibus eās rēs iactārī nōlēbat, celeriter concilium dīmittit, Liscum retinet. Quaerit ex sōlō ea, quae in conventū dixerat. Dicit liberius atque audācius. Eadem 5 sēcrētō ab aliīs quaerit; reperit esse vēra: Ipsum esse Dumnorigem, summā audāciā, māgnā apud plēbem propter liberalitatem grātiā, cupidum rērum novārum. Complūris annōs portōria reliquaque omnia Aeduōrum vēcīgālīa parvō pretiō redēpta habēre, proptereā quod illō licente contrā licērī au- 10 deat nēmō. His rēbus et suam rem familiārem auxisse et facultātēs ad largiendum māgnās comparāsse; māgnū numerum equitātūs suō sūmptū semper alere et circum sē habēre, neque solum domī, sed etiam apud finitimās cīvitatēs largiter posse, atque hūius potentiae causā mātrem in Bituri- 15 gibus hominī illic nōbilissimō ac potentissimō collocāsse, ipsum ex Helvētiīs uxōrum habēre, sorōrem ex mātre et propīnquās suās nūptum in aliās cīvitatēs collocāsse. Favēre et cupere Helvētiīs propter eam affinitatem, ōdisse etiam suō nōmine Caesarem et Rōmānōs, quod eōrum adventū potentia 20 eius dēminūta et Diviciacus frāter in antīquum lōcum grātie atque honōris sit restitūtus. Sī quid accidat Rōmānīs, summam in spem per Helvētiōs rēgnī obtinendī venīre; imperiō populī Rōmānī nōn modo dē rēgnō, sed etiam dē eā, quam habeat, grātiā dēspērāre. Reperiēbat etiam in quaerendō 25 Caesar, quod proelium equestre adversum paucīs ante diēbus esset factum, initium eius fugae factum ā Dumnorige atque eius equitibus (nam equitātūī, quem auxiliō Caesarī Aeduī mīserant, Dumnorix praeerat): eōrum fugā reliquum esse equitātum perterritum

*Caesar coun-
sels with Divi-
ciacus concern-
ing his brother
Dumnorix.*

19. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspici-
ōnēs certissimae res accēderent, quod per finēs
Sēquanōrum Helvētiōs trādūxisset, quod obsidēs
inter eōs dandōs cūrasset, quod ea omnia nōn modo iniūssū
5 suō et civitātis, sed etiam inscientibus ipsīs fēcisset, quod ā
magistrātū Aeduōrum accūsārētur, satis esse causae arbitra-
bātur, quārē in eum aut ipse animadverteret aut civitatem
animadvertere iubēret. His omnibus rebus ūnum repugnābat,
quod Diviciaci frātris summum in populum Rōmānum studi-
10 um, summam in se voluntātem, ēgregiam fidem, iūstitiam,
temperantiam cōgnōverat: nam, nē eius suppliciō Diviciaci
animum offenderet, verēbātur. Itaque prius quam quicquam
cōnārētur, Diviciacum ad sē vocārī iubet et cotīdiānis inter-
pretibus remōtis per C. Valerium Troucillum, principem
15 Galliae prōvinciae, familiārem suum, cū summam omnium
rērum fidem habēbat, cum eō colloquitur: simul commonefac-
it, quae ipsō praesente in conciliō Gallōrum dē Dumnorige
sint dicta, et ostendit, quae sēparātim quisque dē eō apud sē
dixerit. Petit atque hortātur, ut sine eius offēnsiōne animi
vel ipse dē eō, causā cōgnitā, statuāt, vel civitatem statuere
iubeat.

*Caesar spares
Dumnorix but
places him
under guard.*

20. Diviciacus multis cum lacrimis Caesarem
complexus obsecrāre coepit, nē quid gravius
in frātrem statueret: Scīre sē illa esse vērā, nec quemquam
ex eō plūs quam sē dolōris capere, proptereā quod, cum
5 ipse grātiā plūrimum domī atque in reliquā Galliā, ille
minimum propter adolēscēntiam posset, per sē crēvisset;
quibus opibus ac nervis nōn solum ad minuendam grātiā,
sed paene ad perniciem suam ūtērētur. Sēsē tamen et amōre
frāternō et exīstimātiōne vulgī commovērī. Quod sī quid eī
10 ā Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amīcitiae

apud eum tenēret, nēminem exīstimātūrum nōn suā voluntāte factum; quā ex rē futūrum, utī tōtius Galliae animī ā sē āverterentur. Haec cum plūribus verbīs flēns ā Caesare peteret, Caesar ēius dextram prēndit; cōsōlātus rogat, finem ōrandī faciat; tantī ēius apud sē grātiam esse ostendit, utī et reī 15 pūblicae iniūriam et suum dolōrem ēius voluntātī āc precibus condōnet. Dumnorigem ad sē vocat, frātrem adhibet; quae in eō reprehendat, ostendit; quae ipse intellegat, quae cīvītās querātur, prōpōnit; monet, ut in reliquum tempus omnēs suspīciōnēs vītet; praeterita sē Diviciacō frātrī condōnāre dīcit. 20 Dumnorigī custōdēs pōnit, ut, quae agat, quibuscum loquātur, scīre possit.

21. Eōdem diē ab explōrātōribus certior factus hostēs sub monte cōsēdisse mīlia passuum ab ipsīus castrīs octō, quālis esset nātūra montis et quālis in circuitū ascēsus, quī cōgnōscerent, mīsīt. Renūntiātum est facilem esse. Dē tertiā vigiliā T. Labiēnum, lēgātum 5 prō praetōre cum duābus legiōnibus et iīs ducibus, quī iter cōgnōverant, summum iugum montis ascendere iubet; quid suī cōsiliī sit, ostendit. Ipse dē quartā vigiliā eōdem itinere, quō hostēs ierant, ad eōs contendit equitātumque omnem ante sē mittit. P. Cōnsidius, quī reī militāris perītissimus habēbātur et in exercitū L. Sullae et postea in M. Crassī fuerat, cum explōrātōribus praemittitur.

22. Primā lūce, cum summus mōns ā Labiēnō tenērētur, ipse ab hostium castrīs nōn longius mīlle et quīngentīs passibus abesset, neque, ut postea ex captīvīs comperit, aut ipsīus adventus aut Labiēnī cōgnitus esset, Cōnsidius equō admīssō ad eum accurrit, dīcit, montem, quem 5 ā Labiēnō occupārī voluerit, ab hostibus tenērī: id sē ā Gallicīs armīs atque insīgnibus cōgnōvisse. Caesar suās cōpiās

Caesar arranges to harass the Helvetians in the rear and in front.

His plans are frustrated by the mistake of Considius.

in proximum collem subdūcit, aciem īnstruit. Labiēnus, ut erat eī praeceptum ā Caesare, nē proelium committeret, nisi
 10 ipsiūs cōpiaē prope hostium castra vīsae essent, ut undique
 ūnō tempore in hostēs impetus fieret, mōnte occupātō nostrōs
 exspectābat proeliōque abstinēbat. Multō dēnique diē per
 explorātōrēs Caesar cōgnōvit, et montem ā suīs tenērī et
 15 Helvētiōs castra mōvisse et Cōnsidium timōre perterritum,
 quod nōn vīdisset, prō vīsō sibi renūntiāsse. Eō diē, quō
 cōnsuērat intervāllō, hostēs sequitur et milia passuum tria ab
 eōrum castrīs castra pōnit.

*The Romans,
 marching
 toward Bib-
 racte, are fol-
 lowed and
 harassed by
 the Helvetians.*

23. Postridiē eiūs diēi, quod omnīnō bīduum
 supererat, cum exercituī frūmentum mētīrī oportē-
 ret, et quod ā Bibracte, oppidō Aeduōrum longē
 māximō et cōpiōsissimō, nōn amplius milibus pas-
 5 suum XVIII aberat, rei frūmentāriae prōspiciendum exīstimā-
 vit: iter ab Helvētiīs āvertit āc Bibracte ire contendit. Ea
 rēs per fugitivōs L. Aemiliī, decuriōnis equitum Gallōrum
 hostibus nūntiātur. Helvētiī, seu quod timōre perterritōs
 Rōmānōs discēdere ā sē exīstimārent, eō magis, quod prīdiē,
 10 superiōribus locīs occupātīs, proelium nōn commīsissent, sive
 eō, quod rē frūmentāriā interclūdī posse cōnfīderent, com-
 mūtātō cōnsiliō atque itinere conversō nostrōs ā novissimō
 āgmine īnsequī āc lacēssere coepērunt.

*Caesar pre-
 pares for bat-
 tle. The Hel-
 vetians ad-
 vance to the
 attack.*

24. Postquam id animum advertit, cōpiās suās
 Caesar in proximum collem subdūcit equitātum-
 que, quī sustinēret hostium impetum, mīsīt. Ipse
 interim in colle mediō triplicem aciem īnstrūxit legiōnum
 5 quattuor veterānārum, [ita utī suprā] sed in summō iugō
 duās legiōnēs, quās in Galliā citeriōre proximē cōnscrīpserat,
 et omnia auxilia collocārī, āc tōtum montem hominibus com-
 plērī, intereā sarcinās in ūnum locum cōnferrī, et eum ab

hīs, quī in superiōre aciē cōstitērant, mūnīrī iūssit. Helvē-
tīi cum omnibus suis carrīs secūtī, impedīmenta in ūnum 10
locum contulērunt; ipsī cōfertissimā aciē, rēiectō nostrō
equitatū, phalange factā, sub prīmam nostram aciem succes-
serunt.

25. Caesar primum suō, deinde omnium ex cōn-
spectū remōtis equīs, ut aequātō omnium periculō
spem fugae tolleret, cohortātus suōs proelium com-
mīsīt. Milites ē locō superiōre pīlis missīs facile hostium
phalangem perfrēgērunt. Eā disiectā, gladiis dēstrictīs in eōs 5
impetum fēcērunt. Gallīs māgnō ad pūgnam erat impedī-
mentō, quod plūribus eōrum scūtīs ūnō ictū pīlōrum trāns-
fixīs et colligātīs, cum ferrum sē inflexisset, neque ēvellere
neque sinistrā impedītā satis commodē pūgnāre poterant,
multī ut diū iactātō brāchiō praeoptārent scūtum manū ēmit- 10
tere et nūdō corpore pūgnāre. Tandem vulneribus dēfessī
et pedem referre et, quod mōns suberat circiter mille passuum
spatiō, eō sē recipere coepērunt. Captō monte et succēdent-
ibus nostrīs, Bōiī et Tulingī, quī hominum milibus circiter
xv āgmen hostium claudēbant et novissimis praesidiō erant, 15
ex itinere nostrōs ā latere apertō aggressī circumvenīre et id
cōspicātī Helvētīi; quī in montem sēsē recēperant, rūsus
īnstāre et proelium redintegrāre coepērunt. Rōmānī con-
versa sīgna bipertītō intulērunt: prīma et secunda aciēs, ut vīc-
tīs āc submōtis resisteret, tertia, ut venientēs sustinēret. 20

26. Ita ancipitī proeliō diū atque ācritēr pūg-
nātum est. Diūtius cum sustinēre nostrōrum im-
petūs nōn possent, alterī sē, ut coeperant, in mon-
tem recēpērunt, alterī ad impedīmenta et carrōs suōs sē con-
tulērunt. Nam hōc tōtō proeliō, cum ab hōrā septimā ad 5
vesperum pūgnātum sit, āversum hostem vidēre nēmō potuit.

*The battle.
The Helve-
tians are
forced to re-
treat.*

*They are
routed and
flee north-
ward. Caesar
pursues.*

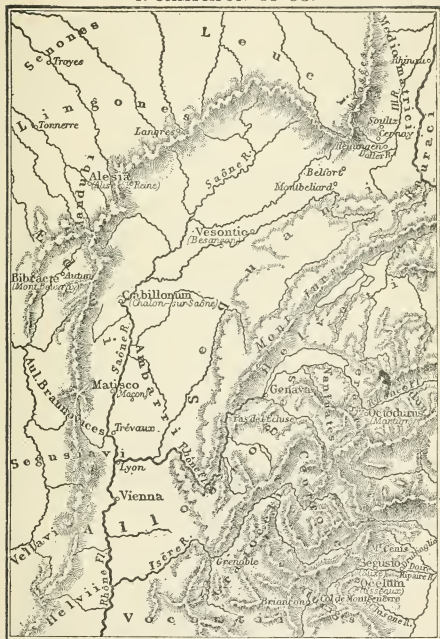
Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallō carrōs obiēcerant et ē locō superiōre in nostrōs venientēs tēla coniciēbant, et nōnnūllī inter carrōs
10 rotāsque matarās ac trāgulās subiciēbant, nostrōsque vulnerābant. Diū cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostrī potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus ē filiis captus est. Ex eō proeliō circiter milia hominum cxxx superfuērunt eāque tōtā nocte continenter iērunt: nūllam
15 partem noctis itinere intermissō in finēs Lingonum diē quartō pervēnērunt, cum et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum nostrī trīduum morātī eōs sequi nōn potuissent. Caesar ad Lingonas litterās nūntiōsque mīsit, nē eōs frumentō neve aliā rē iuvārent: quī sī iūvissent, sē eodem
20 locō, quō Helvētiōs, habitūrum. Ipse, trīduō intermissō, cum omnibus cōpiis eōs sequi coepit.

*Surrender of
the Helve-
tians. Six
thousand
escape.*

27. Helvētiī omnium rerum inopiā adducti
lēgātōs dē dēditionē ad eum mīserunt. Quī cum
eum in itinere convēnissent sēque ad pedēs prō-
iēcissent suppliciterque locūtī flentēs pācem petissent, atque
5 eōs in eō locō, quō tum essent, suum adventum exspectāre iūssisset, pārūērunt. Eō postquam Caesar pervēnit, obsidēs, arma, servōs, quī ad eōs perfūgissent, poposcit. Dum ea conquīruntur et cōferuntur, nocte intermissā, circiter hominum milia vi eiūs pāgī, quī Verbigēnus appellātur, sive tim-
10 ore perterriti, nē armīs traditis, supplicio afficerentur, sive spē salutis inducti, quod in tantā multitudīne dēditiciōrum suam fugam aut occultārī aut omnīnō ignōrārī posse existimārent, primā nocte ē castris Helvētiōrum ēgressi ad Rhēnum finēsque Germānōrum contendērunt.

I. CAMPAIGN OF 58.

ROMAN MILES 10 20 30 40 50 60
 ENG. STAT. MILES 10 20 30 40 50 60

*These are re-
taken and put
to death. The
remainder
are compelled
to return to
Helvetia.*

28. Quod ubi Caesar rescīit, quōrum per finēs
ierant, hīs, utī conquīrerent et reducerent, sī sibi
pūrgatī esse vellent, imperāvit: reductōs in hos-
tium numerō habuit; reliquōs omnēs, obsidibus,
5 armīs, perfugīs tradītīs, in dēditionem accēpit. Helvētiōs
Tulingōs, Latovicōs in finēs suōs, unde erant profectī, reverti
iūssit et, quod omnibus frūgibus amīssīs, domī nihil erat,
quō famem tolerārent, Allobrogibus imperāvit, ut iīs frūmen-
tī cōpiam facerent; ipsōs oppida vicōsque, quōs incenderant,
10 restituere iūssit. Id eā māximē ratiōne fēcit, quod nōluit
eum locum, unde Helvētiī discesserant, vacāre, nē propter
bonitātem agrōrum Germānī, quī trāns Rhēnum incolunt, ē
suīs finibus in Helvētiōrum finēs trānsīrent et finitimī Gal-
liae prōvinciae Allobrogibusque essent. Bōiōs petentibus
15 Aeduīs, quod ēgregiā virtūte erant cōgnitī, ut in finibus suīs
collocārent, concessit; quibus illī agrōs dedērunt quōsque
postea in parem iūris libertātisque condiōnem, atque ipsī
erant, recēpērunt.

*Enumeration
of the Helve-
tians and
their allies.*

29. In castrīs Helvētiōrum tabulae repertae
sunt litterīs Graecīs cōfectae et ad Caesarem re-
lātae, quibus in tabulīs nōminātīm ratiō cōfecta erat, quī
numerus domō exisset eōrum, quī arma ferre possent, et
5 item sēparātīm puerī, senēs, mulierēsque. Quārum omnium
rērum summa erat capitum Helvētiōrum milia CCLXIII, Tu-
lingōrum milia xxxvi, Latovicōrum xiv, Rauricōrum xxiii,
Bōiōrum xxxii; ex hīs, quī arma ferre possent, ad milia
nōnāgintā duo. Summa omnium fuērunt ad milia CCCLXVIII.
10 Eōrum, quī domum rediērunt, cēnsū habitō. ut Caesar im-
perāverat, repertus est numerus milium c et x.

30. Bellō Helvētiōrum cōfectō, tōtius ferē *Deputations from the Gallic states congratulate Caesar and ask for a council.*
 Galliae lēgātī, principēs cīvitatū, ad Caesarem
 grātulātum convēnērunt: Intellegere sēsē, tametsī
 prō veteribus Helvētiōrum iniūriis populī Rōmānī ab hīs
 poenās bellō repetisset, tamen eam rem nōn minus ex ūsū 5
 terrae Galliae quam populī Rōmānī accidisse, proptereā quod
 eō cōsiliō flōrentissimis rēbus domōs suās Helvētiī reliquis-
 sent, utī tōtī Galliae bellum īferrent imperiōque potīrentur
 locumque domiciliō ex māgnā cōpiā dēligerent, quem ex
 omni Galliā opportūnissimum ac fructuōsissimum iūdicās- 10
 sent, reliquāsque cīvitatēs stīpendiāriās habērent. Petiērunt,
 ut sibi concilium tōtius Galliae in diem certam indicere id-
 que Caesaris voluntāte facere liceret: sēsē habēre quāsdam
 rēs, quās ex commūnī cōnsēnsū ab eō petere vellent. Eā rē
 permīssā, diem conciliō cōstituērunt et iūreiūrandō, nē quis 15
 ēnūntiāret, nisi quibus commūnī cōsiliō mandātum esset,
 inter sē sanxērunt.

31. Eō conciliō dīmīssō, īdem principēs cīvita- *They implore him to aid them against the German king Ariovistus.*
 tum, quī ante fuerant, ad Caesarem revertērunt
 petiēruntque, utī sibi sēcretō dē suā omniumque
 salūte cum eō agere liceret. Eā rē impetrātā sēsē omnēs
 flentēs Caesarī ad pedēs prōiēcērunt: Nōn minus sē id con- 5
 tendere et laborāre, nē ea, quae dīxissent, ēnūntiārentur,
 quam utī ea, quae vellent, impetrārent, proptereā quod, sī
 ēnūntiātum esset, summum in cruciātum sē ventūrōs vidē-
 rent. Locūtus est prō hīs Diviciacus Aeduus: Galliae tōtius
 factiōnēs esse duās: hārum alterius principātum tenēre Aedu- 10
 ōs, alterius Arvernōs. Hī cum tantopere dē potentātū inter
 sē multōs annōs contenderent, factum esse utī Arvernīs Sē-
 quanisque Germānī mercēde arcesserentur. Hōrum primō
 circiter milia xv Rhēnum trānsisse: posteāquam agrōs et cul-

15 tum et cōpiās Gallōrum hominēs ferī āc barbarī adāmās-
sent, trāductōs plūrēs: nunc esse in Galliā ad centum et xx
miliū numerum. Cum hīs Aeduōs eōrumque clientēs se-
mel atque iterum armīs contendisse; māgnam calamitātem
pulsōs accēpisse, omnem nōbilitātem, omnem senātum, om-
20 nem equitātum āmisisse. Quibus proeliīs calamitātibusque
fractōs, quī et suā virtūte et populī Rōmānī hospitio atque
amīcitiā plūrimū ante in Galliā potuissent, coāctōs esse Sē-
quanīs obsidēs dare nōbilissimōs cīvītātis et iūre iūrāndō cīvi-
tātem obstringere, sēsē neque obsidēs repetitūrōs neque aux-
25 ilium ā populō Rōmānō implōrātūrōs neque recūsātūrōs, quō
minus perpetuō sub illōrum diciōne atque imperiō essent.
Unum sē esse ex omnī cīvītate Aeduōrum, quī adducī nōn
potuerit, ut iūrāret aut liberōs suōs obsidēs daret. Ob eam
rem sē ex cīvītate prōfūgissee et Rōmam ad senātum vēnisse
30 auxilium postulātū, quod sōlus neque iūreiūrāndō neque
obsidibus tenērētur. Sed pēius victōribus Sēquanīs quam
Aeduīs victīs accidisse, proptereā quod Ariovistus, rēx Ger-
mānōrum, in eōrum finibus cōnsēdisset tertiamque partem
agrī Sēquanī, quī esset optimus tōtius Galliae, occupāvisset
35 et nunc dē alterā parte tertiā Sēquanōs dēcēdere iubēret,
proptereā quod paucīs mēnsibus ante Harūdum mīlia homi-
nū xxiv ad eum vēnissent, quibus locus āc sēdēs parāren-
tur. Futūrum esse paucīs annīs, utī omnēs ex Galliae finī-
bus pellerentur atque omnēs Germānī Rhēnum trānsīrent:
40 neque enim cōnferendum esse Gallicū cum Germānōrum
agrō, neque hanc cōnsuētūdinem victūs cum illā comparan-
dam. Ariovistū autem, ut semel Gallōrum cōpiās proeliō
vicerit, quod proelium factum sit Admagetobrigae, superbē
et crūdēliter imperāre, obsidēs nōbilissimī cūiusque liberōs
45 poscere et in eōs omnia exempla cruciātūsque ēdere, sī qua

rēs nōn ad nūtum aut ad voluntātem ēius facta sit. Homi-
nem esse barbarum, irācundum, temerārium; nōn posse ēius
imperia diūtius sustinēre. Nisi sī quid in Caesare populō-
que Rōmānō sit auxiliī, omnibus Gallīs idem esse faciendum,
quod Helvētiī fēcerint, ut domō ēmigrent, aliud domicilium, 50
aliās sēdēs, remōtās ā Germānīs, petant fōrtūnamque, quae-
cumque accidat, experiantur. Haec sī ēnūntiāta Ariovistō
sint, nōn dubitāre, quā dē omnibus obsidibus, quī apud eum
sint, gravissimum supplicium sūmat. Caesarem vel auctōri-
tāte suā atque exercitūs vel recentī vīctoriā vel nōmine populī 55
Rōmānī dētterrēre posse, nē māior multītūdō Germānōrum
Rhēnum trādūcātur, Galliamque omnem ab Ariovistī iniuriā
posse dēfendere.

32. Hāc ōrātiōne ab Diviciacō habitā, omnēs, *The bearing
and condition
of the Sequani.*
quī aderant, māgnō flētū auxilium ā Caesare pete-
re coepērunt. Animadvertit Caesar ūnōs ex omnibus Sē-
quanōs nihil eārum rērum facere, quās cēterī facerent, sed
tristēs, capite dēmīssō, terram intuerī. Eius rei quae causa 5
esset, mīrātus ex ipsis quaesiit. Nihil Sēquanī respondēre,
sed in eādē tristitiā tacitī permanēre. Cum ab hīs saepius
quaereret neque ūllam omnīnō vōcem exprimere posset, idem
Diviciacus Aeduus respondit: Hōc esse miserīorem et gravi-
ōrem fōrtūnam Sēquanōrum quam reliquōrum, quod sōlī, nē 10
in occultō quidem, querī neque auxilium implōrāre audērent
absentisque Ariovistī crūdēlitātem, velut sī cōram adesset,
horrērent, propterea, quod reliquīs tamen fugae facultās darē-
tur, Sēquanīs vērō, quī intrā finēs suōs Ariovistum recēpissent,
quōrum oppida omnia in potestāte ēius essent, omnēs cruciā- 15
tūs essent perferendī.

33 Hīs rēbus cōgnītīs, Caesar Gallōrum anī-
 mōs verbīs cōfīrmāvit pollicitusque est, sibi
 eam rem cūrae futūram: māgnam sē habēre spem,
 et beneficiō suō et auctōritāte adductum Ariovistum finem
 5 iniūriis factūrum. Hāc ōrātiōne habitā, concilium dīmīsīt.
 Et secundum ea multae rēs eum hortābantur, quārē sibi eam
 rem cōgitandam et suscipiendam putāret, imprimīs, quod
 Aeduōs, frātrēs cōsanguineōsque saepenumerō ā senātū
 appellātōs, in servitūte atque in diciōne vidēbat Germānōrum
 10 tenērī, eōrumque obsidēs esse apud Ariovistum āc Sēquanōs
 intellegēbat; quod in tantō imperiō populī Rōmānī turpissi-
 mum sibi et rei pūblīcae esse arbitrābātur. Paulātīm autem
 Germānōs cōnsuēscere Rhēnum trānsīre, et in Galliam māg-
 nam eōrum multitudinem venīre, populō Rōmānō periculō-
 15 sum vidēbat, neque sibi hominēs ferōs āc barbarōs temperā-
 tūrōs exīstimābat, quīn, cum omnem Galliam occupāvissent,
 ut ante Cimbrī Teutonīque fēcissent, in prōvinciam exīrent
 atque inde in Ītaliā contenderent, praesertīm cum Sēquanōs
 ā prōvinciā nostrā Rhodanus dīvideret; quibus rēbus quam
 20 mātūrrimē occurrendum putābat. Ipse autem Ariovistus
 tantōs sibi spīritūs, tantam arrogantiam sūmpserat, ut feren-
 dus nōn vidērētur.

*Caesar prom-
 ises to under-
 take their de-
 fence. His rea-
 sons.*

34. Quamobrem placuit eī, ut ad Ariovistum
 lēgātōs mitteret, quī ab eō postulārent, utī ali-
 quem locum medium utrīusque colloquiō dēlige-
 ret: velle sēsē dē rē pūblicā et summīs utrīusque rēbus cum
 5 eō agere. Eī lēgātiōnī Ariovistus respondit: Sī quid ipsī ā
 Caesare opus esset, sēsē ad eum ventūrum fuisse; sī quid ille
 sē velit, illum ad sē venīre oportēre. Praetereā sē neque
 sine exercitū in eās partēs Galliae venīre audēre, quās Cae-
 sar possidēret, neque exercitum sine māgnō commeātū atque

*Ariovistus
 haughtily re-
 jects Caesar's
 proposal to
 confer with
 him.*

mōlimentō in ūnum locum contrahere posse. Sibi autem mī-
rum vidērī, quid in suā Galliā, quam bellō vīcisset, aut Cae-
sari aut omnīnō populō Rōmānō negotiī esset.

35. Hīs respōnsīs ad Caesarem relātīs, iterum *Caesar sends him an ultimatum.*
ad eum Caesar lēgātōs cum hīs mandātīs mittit:
Quoniam tantō suō populique Rōmānī beneficiō affectus,
cum in cōsulātū suō rēx atque amīcus ā senātū appellātus
esset, hanc sibi populōque Rōmānō grātiam referret, ut in 5
colloquium venīre invitātus gravārētur neque dē commūnī rē
dicendum sibi et cōgnōscendum putāret, haec esse, quae ab
eō postulāret: prīmum, nē quam multitudinem hominum am-
plius trāns Rhēnum in Galliam trādūceret: deinde obsidēs,
quōs habēret ab Aeduīs, redderet Sēquanisque permitteret, 10
ut, quōs illī habērent, voluntāte ēius reddere illīs liceret;
nēve Aeduōs iniūriā lacēsseret, nēve hīs sociīsque eōrum bel-
lum inferret. Sī id ita fēcisset, sibi populōque Rōmānō per-
petuam grātiam atque amīcitiam cum eō futūram; sī nōn
impetrāret, sēsē, quoniam M. Messālā, M. Pīsōne cōsulibus, 15
senātus cēnsuisset, utī, quicumque Galliam prōvinciam obtin-
ēret, quod commodō rei pūblicae facere posset, Aeduōs cēter-
ōsque amīcōs populī Rōmānī dēfenderet, sē Aeduōrum iniū-
riās nōn neglētūrum.

36. Ad haec Ariovistus respondit: Iūs esse *Ariovistus responds defiantly.*
bellī, ut, quī vīcissent, iīs, quōs vīcissent, quemad-
modum vellent, imperārent: item populum Rōmānum victīs
nōn ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium im-
perāre cōsuēsse. Sī ipse populō Rōmānō nōn praescriberet, 5
quemadmodum suō iūre ūterētur, nōn oportēre sēsē ā populō
Rōmānō in suō iūre impedīrī. Aeduōs sibi, quoniam bellī
fōrtūnam temptāssent et armīs congressī āc superātī essent,
stīpendiārīos esse factōs. Māgnam Caesarem iniūriam facere,

- 10 quī suō adventū vēctīgālia sibi dēteriōra faceret. Aeduīs
 sē obsidēs redditūrum nōn esse, neque iīs neque eōrum sociīs
 iniūriā bellum illātūrum, sī in eō manērent, quod convēnisset,
 stipendiumque quotannis penderent; sī id nōn fēcissent,
 longē iīs frāternum nōmen populī Rōmānī āfutūrum. Quod
 15 sibi Caesar dēnūntiāret, sē Aeduōrum iniūriās nōn neglēctū-
 rum, nēminem sēcum sine suā perniciē contendisse. Cum
 vellet, congredērētur: intellēctūrum, quid invīctī Germānī
 exercitātissimī in armīs, quī inter annōs XIV tēctum nōn
 subissent, virtūte possent.

*Caesar, urged
 by his Gallic
 allies, march-
 es against
 Ariovistus.*

37. Haec eōdem tempore Caesarī mandāta
 referēbantur, et lēgātī ab Aeduīs et ā Trēverīs
 veniēbant: Aeduī questum, quod Harūdēs, quī
 nūper in Galliam trānsportātī essent, fīnēs eōrum populāren-
 5 tur: sēsē, nē obsidibus quidem datīs, pācem Ariovistī redi-
 mere potuisse; Trēverī autem, pāgōs centum Suēbōrum ad
 rīpās Rhēnī cōnsēdisse, quī Rhēnum trānsīre cōnārentur; hīs
 praeesse Nasuam et Cimberium frātrēs. Quibus rēbus Caesar
 vehementer commōtus mātūrandum sibi exīstimāvit, nē, sī
 10 nova manus Suēbōrum cum veteribus cōpiīs Ariovistī sēsē
 coniūnxisset, minus facile resistī posset. Itaque, rē frūmen-
 tārīā quam celerrimē potuit comparātā, māgnīs itineribus ad
 Ariovistum contendit.

*He occupies
 Vesontio.*

38. Cum trīduī viam prōcessisset, nūntiātum
 est ei, Ariovistum cum suīs omnibus cōpiīs ad occupandum
 Vesontiōnem, quod est oppidum māximum Sēquanōrum,
 contendere, trīduīque viam ā suis fīnibus prōcessisse. Id nē
 5 accideret, māgnoperē sibi praecavendum Caesar exīstimābat.
 Namque omnium rērum, quae ad bellum ūsuī erant, summa
 erat in eō oppidō facultās, idque nātūrā locī sic mūniēbātur,
 ut māgnam ad dūcendum bellum daret facultātem, proptereā

quod flūmen Dūbis ut circinō circumductum paene tōtum oppidum cingit; reliquum spatium, quod est nōn amplius 10 pedum mille sexcentōrum, quā flūmen intermittit, mōns continet māgnā altitudīne, ita, ut rādīcēs montis ex utrāque parte rīpae flūminis contingant. Hunc mūrus circumdatus arcem efficit et cum oppidō coniungit. Hūc Caesar māgnīs nocturnīs diurnisque itineribus contendit, occupātōque 15 oppidō, ibi praesidium collocat.

39. Dum paucōs diēs ad Vesontiōnem rei *Panic in the Roman army from fear of the Germans.* frūmentāriae commeātūsque causā morātur, ex percontātiōne nostrōrum vōcibusque Gallōrum ac mercātōrum, quī ingentī māgnitūdine corporum Germānōs, incredibilī virtūte atque exercitātiōne in armīs esse praedicā- 5 bant (saepenumērō sēsē cum hīs congressōs nē vultum quidem atque aciem oculōrum dicēbant ferre potuisse), tantus subitō timor omnem exercitum occupāvit, ut nōn mediocriter omnium mentēs animōsque perturbāret. Hīc prīmum ortus est ā tribūnīs militum, praefectīs reliquīsque, quī ex urbe amīcitiae 10 causā Caesarem secūtī nōn māgnū in rē militārī ūsum habēbant: quōrum alius aliā causā illātā, quam sibi ad proficīscendum necessariam esse dīceret, petēbat, ut ēius voluntāte discēdere liceret; nōnnūllī pudōre adductī, ut timōris suspīciōnem vitārent, remanēbant. Hī neque vultum fingere neque 15 interdum lacrimās tenēre poterant; abditī in tabernāculīs aut suum fātum querēbantur aut cum familiārībus suis commūne perīculum miserābantur. Volgō tōtīs castrīs testāmenta obsīgnābantur. Hōrum vōcibus ac timōre paulātīm etiam iī, quī māgnū in castrīs ūsum habēbant, militēs centuriōnēsque 20 quīque equitātūī praeerant, perturbābantur. Quī sē ex hīs minus timidōs exīstimārī volēbant, nōn sē hostem verērī, sed angustias itineris et māgnitūdinem silvārum, quae intercēde-

rent inter ipsōs atque Ariovistum, aut rem frūmentāriam, ut satis commodē supportārī posset, timēre dicēbant. Nōnnūllī etiam Caesarī nūntiārant, cum castra movērī ac signa ferrī iūssisset, nōn fore dictō audientēs milītēs neque propter timōrem signa lātūrōs.

Caesar encourages his troops.

40. Haec cum animadvertisset, convōcātō cōnsiliō omniumque ōrdinū ad id cōnsilium adhibitīs centūrionibus, vehementer eōs incūsāvit: primum quod, aut quam in partem aut quō cōnsiliō dūcerentur, sibi quaerendum aut cōgitandum putārent. Ariovistum sē cōnsule cupidissimē populī Rōmānī amicitiam appetisse: cūr hunc tam temerē quisquam ab officiō discessūrum iūdicāret? Sibi quidem persuādērī, cōgnitīs suīs postulātīs atque aequitāte conditionū perspectā, eum neque suam neque populī Rōmānī grātiā repudiātūrum. Quod sī furōre atque āmentīā impulsus bellum intulisset, quid tandem verērentur? aut cūr dē suā virtūte aut dē ipsius diligentiā dēspērarent? Factum ēius hostis periculum patrum nostrōrum memoriā, cum Cimbrīs et Teutonīs ā C. Mariō pulsīs nōn minōrem laudem exercitus quam ipse imperātor meritis vidēbātur; factum etiam nūper in Italiā servilī tumultū, quōs tamen aliquid ūsus ac disciplīna, quae ā nobīs accēpissent, sublevārent. Ex quō iūdicārī posse, quantum habēret in sē bonī cōstantia, proptereā quod, quōs aliquamdiū inermōs sine causā timuissent, hōs postea armātōs ac victōrēs superāssent. Dēnique hōs esse eōsdem, quibuscum saepenumērō Helvētiī congressī nōn solum in suīs, sed etiam in illōrum finibus plērumque superārint, quī tamen parēs esse nostrō exercitū nōn potuerint. Sī quōs adversum proelium et fuga Gallōrum commovēret, hōs, sī quaerent, reperīre posse, diūturnitāte bellī dēfatigātīs Gallīs Ariovistum, cum multōs mēnsēs castrīs sē ac palūdibus

tennisset neque suī potestātem fēcisset, dēspērāntēs iam dē
pūgnā et dispersōs subitō adortum magis ratiōne et cōnsiliō
quam virtūte vīcissee. Cui ratiōnī contrā hominēs barbarōs
atque imperitōs locus fuisset, hāc nē ipsum quidem spērāre 30
nostrōs exercitūs capī posse. Quī suum timōrem in reī
frumentāriae simulatiōnem angustiasque itineris cōferrent,
facere arroganter, cum aut dē officiō imperātōris dēspērāre
aut praescribere vidērentur. Haec sibi esse cūrae: frūmen-
tum Sēquanōs, Leucōs, Lingonēs subministrāre, iamque esse 35
in agrīs frūmenta mātūra; dē itinere ipsōs brevī tempore
iūdicātūrōs. Quod nōn fore dictō audientēs neque sīgna
lātūrī dīcantur, nihil sē eā rē commovērī: scīre enim, quibus-
cumque exercitus dictō audiēns nōn fuerit, aut male rē gestā
fōrtūnam dēfuisse aut aliquō facinōre compertō avāritiam 40
esse convīctam: suam innocentiam perpetuā vitā, fēlicitātem
Helvētiōrum bellō esse perspectam. Itaque sē, quod in
longiōrem diem collātūrus fuisset, repraesentātūrum et
proximā nocte dē quartā vigiliā castra mōtūrum, ut quam
prīmum intellegere posset, utrum apud eōs pudor atque 45
officiū, an timor plūs valeret. Quod sī praetereā nēmō
sequātur, tamen sē cum solā decimā legiōne itūrum, dē quā
nōn dubitāret, sibi que eam praetōriam cohortem futūram.
Huic legiōnī Caesar et indulserat praecipuē et propter virtū-
tem cōfidēbat māximē.

50

41. Hāc ōratiōne habitā, mīrum in modum *They respond*
conversae sunt omnium mentēs summaque alacritās *to his rallying*
et cupiditās bellī gerendī innāta est, princepsque decima *and advance.*
legiō per tribūnōs militum eī grātiās ēgit, quod dē sē optimum
iūdicium fēcisset, sēque esse ad bellum gerendum parātissi- 5
mam cōfirmāvit. Deinde reliquae legiōnēs cum tribūnis
militum et prīmōrum ōrdinum centuriōnibus ēgērunt, utī

Caesarī satisfacerent: sē nec umquam dubitāsse neque
 timuisse, neque dē summā bellī suum iūdicium, sed imperā-
 10 tōris esse exīstimāvisse. Eōrum satisfactiōne acceptā et
 itinere exquisītō per Diviciacum, quod ex aliīs eī māximam
 fidem habēbat, ut mīlium amplius quīnquāgintā circuitū locīs
 apertīs exercitum dūceret, dē quartā vigiliā, ut dīxerat, pro-
 fectus est. Septimō diē, cum iter nōn intermitteret, ab
 15 explōrātōribus certior factus est, Ariovistī cōpiās ā nostrīs
 mīlibus passuum quattuor et xx abesse.

*Ariovistus
 asks for a
 conference
 and stipulates
 conditions
 which Caesar
 grants.*

42. Cōgnitō Caesaris adventū, Ariovistus lē-
 gātōs ad eum mittit: quod antea dē colloquiō pos-
 tulāssset, id per sē fieri licere, quoniam propius
 accessisset, sēque id sine periculō facere posse
 5 exīstimāre. Nōn respuit condiōnem Caesar ianque eum ad
 sānitātem reverti arbitrābatur, cum id, quod antea petentī
 dēnegāssset, ūltrō pollicērētur, māgnamque in spem veniēbat,
 prō suis tantis populique Rōmānī in eum beneficiis cōgnitis
 suis postulātis fore, uti pertināciā dēsisteret. Diēs colloquiō
 10 dictus est ex eō diē quīntus. Interim saepe ūltrō citrōque
 cum lēgātī inter eōs mitterentur, Ariovistus postulāvit, nē
 quem peditem ad colloquium Caesar addūceret: verērī sē, nē
 per insidiās ab eō circumvenīrētur: uterque cum equitātū
 venīret; aliā ratiōne sēsē nōn esse ventūrum. Caesar, quod
 15 neque colloquium interpositā causā tolli volēbat neque salūtem
 suam Gallōrum equitātūi committere audēbat, commodissi-
 mum esse statuit, omnibus equīs Gallīs equitibus dētractis,
 eō legiōnariōs mīlitēs legiōnis decimae, cui quam māximē
 cōnfidēbat, impōnere, ut praesidium quam amīcissimum, sī
 20 quid opus factō esset, habēret. Quod cum fieret, nōn irrīdi-
 culē quīdam ex mīlitibus decimae legiōnis dīxit: plūs quam
 pollicitus esset, Caesarem facere: pollicitum sē in cohortis

praetōriae locō decimam legiōnem habitūrum, ad equum rescribere.

43. Plāniciēs erat māgna et in eā tumultus *Place of the Conference.*
terrēnus satis grandis. Hīc locus aequō ferē *Caesar's address and demands.*
spatiō ā castrīs utriusque aberat. Eō, ut erat
dictum, ad colloquium vērērunt. Legiōnem Caesar, quam
equīs vēxerat, passibus ducentīs ab eō tumultō cōstituit. 5
Item equitēs Ariovistī parī intervāllō cōstitērunt. Ariovistus,
ex equīs ut colloquerentur et praeter sē dēnōs ut ad
colloquium addūcerent, postulāvit. Ubi eō ventum est, Caesar
initiō ōrātiōnis sua senātūsque in eum beneficia commemorō-
rāvit, quod rēx appellātus esset ā senātū, quod amīcus, quod 10
mūnera amplissimē mīssa; quam rem et paucīs contigisse et
prō māgnīs hominū officiīs cōsuēsse tribuī docēbat; illum
cum neque aditum neque causam postulandī iūstam habēret,
beneficiō ac liberalitāte suā ac senātūs ea praemia cōsecūtum.
Docēbat etiam, quam veterēs quamque iūstae causae neces- 15
sitūdinis ipsīs cum Aeduīs intercēderent, quae senātūs cōsulta
quotiēns quamque honorifica in eōs facta essent, ut omni
tempore tōtius Galliae prīncipātum Aeduī tenuissent, prius
etiam, quam nostram amīcitiam appetissent. Populī Rōmānī
hanc esse cōsuētūdinem, ut sociōs atque amīcōs nōn modo 20
suī nihil dēperdere, sed grātiā, dignitāte, honōre auctiōrēs
velit esse: quod vērō ad amīcitiam populī Rōmānī attulissent,
id iīs ēripī quis patī posset? Postulāvit deinde eadem, quae
lēgātīs in mandātīs dederat: nē aut Aeduīs aut eōrum sociīs
bellum īferret; obsidēs redderet; sī nūllam partem Germān- 25
ōrum domum remittere posset, at nē quōs amplius Rhēnum
trānsire paterētur.

*Ariovistus
justifies his
own course
and makes
counter de-
mands and
proposals.*

44. Ariovistus ad postulāta Caesaris pauca respondit, dē suis virtūtibus multa praedicāvit: Trānsisse Rhēnum sēsē nōn suā sponte, sed rogātum et arcessitum ā Gallis; nōn sine māgnā spē māgnisque praemiis domum propinquosque reliquisse; sēdēs habēre in Galliā ab ipsis concessās, obsidēs ipsōrum voluntāte datōs; stipendium capere iūre bellī, quod victōrēs victis impōnere cōsuērint. Nōn sēsē Gallis, sed Gallōs sibi bellum intulisse; omnēs Galliae cīvitātēs ad sē oppugnandum vēnisse āc contrā sē castra habuisse; eās omnēs cōpiās ā sē ūnō proeliō pulsās āc superātās esse. Sī iterum experiri velint, sē iterum parātum esse dēcertāre; sī pāce ūti velint, inīquum esse dē stipendiō recūsāre, quod suā voluntāte ad id tempus pependerit. Amicitiam populī Rōmānī sibi ōrnamētō et praesidiō, nōn dētrīmentō esse oportēre, idque sē eā spē petisse. Sī per populum Rōmānum stipendium remittātur et dēditiciī subtrahantur, nōn minus libenter sēsē recūsātūrum populī Rōmānī amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germānōrum in Galliam trādūcat, id sō suī mūniendī, nōn Galliae impugnandae causā facere: ēius rei testimōnium esse quod nisi rogātus nōn vēnerit et quod bellum nōn intulerit, sed dēfenderit. Sē prius in Galliam vēnisse quam populum Rōmānum. Numquam ante hōc tempus exercitum populī Rōmānī Galliae prōvinciae finibus ēgressum. Quid sibi vellet? Cūr in suās possesiōnēs venīret? Prōvinciam suam hanc esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsī concēdi nōn oportēret, sī in nostrōs finēs impetum faceret, sic item nōs esse inīquos, quod in suō iūre sē interpellārēmus. Quod frātrēs ā senātū Aeduōs appellātōs diceret, nōn sē tam barbarum neque tam imperitum esse rērum, ut nōn scīret, neque bellō Allobrogum proximō Aeduōs Rōmānīs auxilium tulisse

neque ipsōs in hīs contentiōnibus, quās Aeduī sēcum et cum Sēquanīs habuissent, auxiliō populī Rōmānī ūsōs esse. Dēb-
 ēre sē suspicārī simulātā Caesarem amīcitiā, quod exercitum
 in Galliā habeat, suī opprimendī causā habēre. Quī nisi 35
 dēcēdat atque exercitum dēdūcat ex hīs regiōnibus, sēsē
 illum nōn prō amīcō, sed prō hoste habitūrum. Quodsī
 eum interfēcerit, multis sēsē nōbilibus prīncipibusque populī
 Rōmānī grātum esse factūrum: id sē ab ipsīs per eōrum nūn-
 tiōs compertum habēre, quōrum omniū grātiā atque amī- 40
 citiā ēius morte redimere posset. Quodsī discessisset et
 liberā possessiōnem Galliae sibi trādīdisset, māgnō sē illum
 praemiō remūnerātūrum et quaecumque bella gerī vellet, sine
 ūllō ēius labōre et periculō cōfectūrum.

45. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta *Caesar insists
on Roman
rights in
Gaul.*
 sunt, quārē negōtiō dēsistere nōn posset; neque suam
 neque populī Rōmānī cōsuētūdinem patī, utī optimē merentēs
 sociōs dēsereret, neque sē iūdicāre, Galliam potius esse Ario-
 vistī quam populī Rōmānī. Bellō superātōs esse Arvernōs et 5
 Rutenōs ab Q. Fabiō Māximō, quibus populus Rōmānus īg-
 nōvisset neque in prōvinciā redēgisset neque stīpendium
 imposuisset. Quodsī antīquissimum quodque tempus spec-
 tāri oportēret, populī Rōmānī iūstissimum esse in Galliā im-
 perium: sī iūdicium senātūs observārī oportēret, liberā 10
 dēbēre esse Galliam, quam bellō vīctā suis lēgibus utī vol-
 uisset.

46. Dum haec in colloquiō geruntur, Caesarī *The confer-
ence is broken
up by an at-
tack from the
German
cavalry.*
 nūntiātum est equitēs Ariovistī propius tumultum
 accēdere et ad nostrōs adequitāre, lapidēs tēlaque
 in nostrōs cōnicere. Caesar loquendī finem fēcit, sēque ad
 suōs recēpit suisque imperāvit nē quod omnīnō tēlum in 5
 hostēs rēicerent. Nam etsī sine ūllō periculō legiōnis dēlēc-

tae cum equitātū proelium fore vidēbat, tamen committendum nōn putābat ut pulsīs hostibus dicī posset eōs ab sē per fidem in colloquiō circumventōs. Posteaquam in vulgus militum elātum est, quā arrogantia in colloquiō Ariovistus ūsus omnī Galliā Rōmānīs interdixisset, impetumque in nostrōs eius equitēs fēcissent, eaque rēs colloquium ut dirēmisset, multō māior alacritās studiumque pūgnandī māius exercitū iniectum est.

Ariovistus again requests a conference, in person or through envoys. He seizes the envoys of Caesar.

47. Bīduō post Ariovistus ad Caesarem lēgātōs mittit: Velle sē dē hīs rēbus, quae inter eōs agī coeptae neque perfectae essent, agere cum eō: utī aut iterum colloquiō diem cōstituerit aut, sī id minus vellet, ē suīs [lēgātīs] aliquem ad sē mitteret. Colloquendī Caesarī causa vīsa nōn est, et eō magis, quod prīdiē eius diē. Germānī retinērī nōn potuerant, quīn in nostrōs tēla cōnicerent. Lēgātum ē suīs sēsē magnō cum periculō ad eum missūrum et hominibus ferīs obiectūrum exīstimābat.

10 Commodissimum vīsum est C. Valerium Procillum, C. Valerī Cabūrī filium, summā virtūte et humanitāte adulēscētem cuius pater ā C. Valeriō Flaccō civitāte dōnātus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, quā multā iam Ariovistus longinquā cōsuētūdine ūtēbātur, et quod in

15 eō peccandī Germānīs causa nōn esset, ad eum mittere, et M. Mētium, quī hospitīō Ariovistī ūtēbātur. Hīs mandāvit, ut, quae dīceret Ariovistus, cōgnōscerent et ad sē referrent. Quōs cum apud sē in castrīs Ariovistus cōspēxisset, exercitū suō praesente conclāmāvit: quid ad sē venīrent? an specu-

20 landī causā? Cōnantīs dicere prohibuit et in catēnās cōniēcit.

48. Eōdem diē castra prōmōvit et mīlibus pas- *He advances*
 suum sex ā Caesaris castrīs sub monte cōnsēdit. *toward Cae-*
 Postrīdiē ēius diēi praeter castra Caesaris suās cō- *sar's camp.*
Cavalry
skirmishes.
 piās trādūxit et mīlibus passuum duōbus ūltrā eum castra
 fēcit, eō cōnsiliō, utī frūmentō commeātūque, quī ex Sēquan- 5
 is et Aeduīs supportārētur, Caesarem interclūderet. Ex eō
 diē diēs continuōs quīnque Caesar prō castrīs suās cōpiās
 prōdūxit et aciem instrūctam habuit, ut, sī vellet Ariovistus
 proeliō contendere, eī potestās nōn deesset. Ariovistus hīs
 omnibus diēbus exercitum castrīs continuit, equestri proeliō 10
 cotīdiē contendit. Genus hōc erat pūgnae, quō sē Germānī
 exercuerant. Equitum mīlia erant sex, totidem numerō
 peditēs vėlōcissimī ac fortissimī, quōs ex omnī cōpiā singulī
 singulōs suae salūtis causā dēlēgerant: cum hīs in proeliīs
 versābantur. Ad eōs sē equitēs recipiēbant: hī, sī quid erat 15
 dūrius, concurrēbant, sī quī graviōre vulnere acceptō equō dē-
 ciderat, circumsistēbant; sī quō erat longius prōdeundum aut
 celerius recipiendum, tanta erat hōrum exercitātiōne celeri-
 tās. ut iubīs equōrum sublevātī cursum adaequārent.

49. Ubi eum castrīs sē tenēre Caesar intellēxit, *To insure sup-*
 nē diūtius commeātū prohiberētur, ūltrā eum lo- *plies, Caesar*
 cum, quō in locō Germānī cōnsēderant, circiter *constructs a*
second, smal-
ter camp.
 passūs sexcentōs ab iīs, castrīs idōneum locum dēlēgit aciē-
 que triplici instrūctā ad eum locum vēnit. Prīmam et secun- 5
 dam aciem in armīs esse, tertiam castra mūnīre iūssit. Hīc
 locus ab hoste circiter passūs sexcentōs, utī dictum est, abe-
 rat. Eō circiter hominum numerō sēdecim mīlia expedita
 cum omnī equitātū Ariovistus mīsīt, quae cōpiae nostrōs per-
 terrērent et mūnitiōne prohibērent. Nihilō sēcūs Caesar, ut 10
 ante cōstituerat, duās aciēs hostem prōpulsāre, tertiam opus
 perficere iūssit. Mūnītis castrīs, duās ibi legiōnēs reliquit et

partem auxiliōrum, quattuor reliquās in castra māiōra redūxit.

Ariovistus assaults this without decisive result.

50. Proximō diē, īnstitūtō suō, Caesar ē castrīs utrīsque cōpiās suās edūxit paulumque ā māiōribus castrīs prōgressus aciem īnstrūxit, hostibus pūgnandī potestātem fēcīt. Ubi nē tum quidem eōs prōdīre intellēxit, circiter merīdiem exercitum in castra redūxit. Tum dēmum Ariovistus partem suārum cōpiārum, quae castra minōra oppūgnāret, mīsīt. Ācrit̄er utrimque usque ad vesperum pūgnātum est. Sōlis occāsū suās cōpiās Ariovistus multis et illātis et acceptis vulneribus in castra redūxit. Cum ex cap-
- 10 *Superstition of the Germans.* tīvīs quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio nōn dēcertāret, hanc reperiēbat causam, quod apud Germānōs ea cōnsuētūdō esset, ut matrēsfamiliae eōrum sortibus et vāticinātiōnibus dēclārarent, utrum proelium committī ex ūsū esset necne; eās ita dīcere: nōn esse
- 15 fās Germānōs superāre, sī ante novam lūnam proeliō contendissent.

Caesar arrays his troops for battle.

51. Postrīdiē eius diēi Caesar praesidium utrīsque castrīs, quod satis esse vīsum est, reliquit, omnīs ālārīōs in cōspectū hostium prō castrīs minōribus cōstituit, quod minus multitūdine mīlitum legiōnārīōrum
- 5 prō hostium numerō valēbat, ut ad speciem ālārīīs ūterētur; ipse, triplici īnstrūctā aciē, usque ad castra hostium accessit.
- Array of the Germans.* Tum dēmum necessariō Germānī suās cōpiās castrīs edūxērunt generātīmque cōstituērunt paribus intervāllis, Harūdēs, Marcomanōs, Tribōcēs, Vangionēs, Nemētēs, Sedu-
- 10 siōs, Suēbōs, omnemque aciem suam rēdis et carrīs circumdedērunt, nē qua spēs in fugā relinquerētur. Eō mulierēs imposuērunt, quae in proelium proficīscētēs passīs manibus flentēs implōrābant, nē sē in servitūtem Rōmānīs trāderent.

52. Caesar singulis legiōnibus singulōs lēgātōs *A close and furious conflict.* et quaestōrem praefēcit, utī eōs testēs suae quisque virtūtis habēret; ipse ā dextrō cornū, quod eam partem minimē firmam hostium esse animadverterat, proelium commisit. Ita nostrī ācritē in hostēs, signō datō, impetum fecērunt, itaque hostēs repentē celeriterque prōcurrērunt, ut spatium pīla in hostēs cōniciendī nōn darētur. Rēiectis pīlis, comminus gladiis pūgnātum est. At Germānī celeriter ex cōnsuētūdine suā phalange factā, impetūs gladiōrum excēpērunt. Repertī sunt complūrēs nostrī milītēs, quī in phalangas insilirent et scūta manibus revellerent [et dēs super vulnerārent]. Cum hostium aciēs ā sinistrō cornū pulsa atque in fugam conversa esset, ā dextrō cornū vehementer multitudine suōrum nostram aciem premēbant. Id cum animadvertisset P. Crassus adulēscēns, quī equitātūi praeerat, quod expeditior erat quam iī quī inter aciem versābantur, tertiam aciem labōrantibus nostrīs subsidiō misit.

53. Ita proelium restitūtum est, atque omnēs hostēs terga vertērunt neque prius fugere dēstitērunt, quam ad flūmen Rhēnum milia passuum ex eō locō circiter quīnque pervēnērunt. Ibi perpaucī aut viribus cōfisī trānāre contendērunt aut lintribus inventīs sibi salutem repperērunt; in hīs fuit Ariovistus, quī nāviculam deligātā ad rīpam nactus eā profūgit; reliquōs omnēs equitātū cōsecūtī nostrī interfecērunt. Duae fuērunt Ariovistī uxōrēs, ūna Suēba nātiōne, quam domō sēcum dūxerat, altera Norica, rēgis Vocciōnis soror, quam in Galliā dūxerat, ā frātre mīssam: utraque in eā fugā periit. Fuērunt duae filiae: hārum altera occīsa, altera capta est. C. Valerius Procillus, cum ā custōdibus in fugā trīnīs catēnīs vinctus traherētur, in ipsum Caesarem hostis equitātū perse-

The Germans are defeated and flee to the Rhine.

Fate of the household of Ariovistus.

15 quentem incidit. Quae quidem res Caesarī nōn minorem
Rescue and quam ipsa victōria voluptātem attulit, quod hom-
tail of Cae- inem honestissimum prōvinciae Galliae, suum
sar's envoys. familiārem et hospitem, ereptum ē manibus hostium sibi res-
 titūtum videbat, neque eius calamitāte dē tantā voluptāte et
 20 grātulātiōne quicquam fōrtūna dēminuerat. Is sē praesente
 dē sē ter sortibus cōsultum dīcēbat, utrum īgnī statim necā-
 rētur, an in aliud tempus reservārētur: sortium beneficiō sē
 esse incolumem. Item M. Mētius repertus et ad eum reduc-
 tus est.

*Fate of the
 Suebi. Win-
 ter arrange-
 ments.*

54. Hōc proeliō trāns Rhēnum nūntiātō, Suē-
 bī, quī ad rīpās Rhēnī vēnerant, domum revertī
 coepērunt; quōs Ubiī, quī proximī Rhēnum incolunt, perter-
 ritōs īnsecūtī māgnū ex iīs numerum occidērunt. Caesar
 5 unā aestāte duōbus māximīs bellīs cōfectīs, mātūrius paulō
 quam tempus annī postulābat, in hīberna in Sēquanōs exer-
 citum dēdūxit; hībernīs Labiēnum praeposuit; ipse in citeri-
 ōrem Galliam ad conventūs agendōs profectus est.

COMMENTARIUS SECUNDUS.

1. Cum esset Caesar in citeriōre Galliā, ita utī *League of the Belgian tribes against the Romans.*
suprā dēmōnstrāvīmus, crēbrī ad eum rūmōrēs
afferēbantur, litterīsque item Labiēnī certior fiēbat omnēs
Belgās, quam tertiam esse Galliae partem dīxerāmus, contrā
populum Rōmānum coniūrāre obsidēsque inter sē dare. 5
Coniūrandī hās esse causās, primum quod verērentur, nē
omnī pācātā Galliā ad eōs exercitus noster addūcerētur; de-
inde, quod ab nōnnūllīs Gallīs sollicitārentur, partim quī, ut
Germānōs diūtius in Galliā versārī nōluerant, ita populī Rō-
mānī exercitum hiemāre atque inveterāscere in Galliā moles- 10
tē ferēbant, partim quī mōbilitāte et levitāte animī novīs im-
periīs studēbant, ab nōnnūllīs etiam, quod in Galliā ā
potentiōribus atque iīs, quī ad condūcendōs hominēs facul-
tātēs habēbant, volgō rēgna occupābantur, quī minus facile
eam rem imperiō nostrō cōsequī poterant. 15

2. Hīs nūntiīs litterīsque commōtus Caesar *Caesar makes preparations and moves against them.*
duās legiōnēs in citeriōre Galliā novās cōscripsit
et initā aestāte, in ūlteriōrem Galliam quī dēdūceret, Q
Pedium lēgātum mīsīt. Ipse, cum primum pābulī cōpia esse
inciperet, ad exercitum vēnit. Dat negōtium Senonibus
reliquīsque Gallīs quī finitimī Belgīs erant, utī ea, quae
apud eōs gerantur, cōgnōscant sēque dē hīs rēbus certiōrem
faciant. Hī cōstanter omnēs nūntiāvērunt manūs cōgī, ex-
ercitum in ūnum locum condūcī. Tum vērō dubitandum

10 nōn exīstimāvit, quīn ad eōs proficīscerētur. Rē frūmentāriā comparātā, castra movet diēbus circiter quīndecim ad finēs Belgārum pervēnit.

*Submission of
the Remi.*

3. Eō cum dē imprōvisō celeriusque omnium opīniōne vēnisset, Rēmī, quī proximī Galliae ex Belgīs sunt, ad eum lēgātōs Iccium et Andecombogium, prīmōs cīvitatīs, mīsērunt, quī dīcerent sē suaque omnia in fidem atque in
5 potestātem populī Rōmānī permittere, neque sē cum Belgīs reliquīs cōsensisse neque contrā populum Rōmānum coniū-
rāsse, parātōsque esse et obsidēs dare et imperātā facere et oppidīs recipere et frūmentō ceterisque rēbus iuvāre; reli-
quōs omnēs Belgās in armīs esse, Germānōsque, quī cis Rhē-
10 num incolant, sēsē cum hīs coniūnxisse, tantumque esse eōrum omnium furōrem, ut nē Suessiōnēs quidem, frātrēs cōsanguineōsque suōs, quī eōdem iūre et īdem lēgibus ūtantur, ūnum imperium ūnumque magistrātum cum ipsīs habeant, dēterrere potuerint, quīn cum hīs cōsentīrent.

*Origin and
numbers of
the Belgic
tribes.*

4. Cum ab hīs quaereret, quae cīvitatēs quan-
taeque in armīs essent et quid in bellō possent, sīc reperiēbat: plērōsque Belgās esse ortōs ab Germānīs Rhē-
numque antīquitus trāductōs propter locī fertilitātem ibi
5 cōnsēdisse Gallōsque, quī ea loca incolerent, expulisse, sōlōs-
que esse, quī patrum nostrōrum memoriā, omnī Galliā vērā-
tā, Teutonēs Cimbrōsque intrā finēs suōs ingredi prohibue-
rint; quā ex rē fierī, utī eārum rērum memoriā māgnam sibi auctōritātem māgnōsque spīritūs in rē militārī sūmerent. Dē
10 numerō eōrum omnia sē habēre explōrātā Rēmī dicēbant, prop-
tereā quod, propīnquitātibus affinitātibusque coniūctī, quan-
tam quisque multitudinem in commūnī Belgārum conciliō ad id bellum pollicitus sīt, cōgnōverint. Plūrimum inter eōs Bel-
lovacōs et virtūte et auctōritāte et hominum numerō valēre;

hōs posse cōficere armāta mīlia centum; pollicitōs ex eō nu- 15
 merō ēlēcta sexāgintā, tōtīusque bellī imperium sibi pōstulāre.
 Suessionēs suōs esse finitimōs; lātissimōs ferācissimōsque ag-
 rōs possidēre. Apud eōs fuisse rēgem nostrā etiam memoriā
 Diviciacum, tōtīus Galliae potentissimum, quī cum māgnae
 partis hārum regiōnum, tum etiam Britanniae imperium ob- 20
 tinuerit: nunc esse rēgem Galbam: ad hunc propter iūstiti-
 am prūdentiamque summam tōtīus bellī omnium voluntāte
 dēferri; oppida habēre numerō XII, pollicērī mīlia armāta
 quīnquāgintā; totidem Nervīos, quī māximē ferī inter ipsōs
 habeantur longissimēque absint; quīndecim mīlia Atrebatēs, 25
 Ambiānōs decem mīlia, Morinōs xxv mīlia, Menapiōs vii mīl-
 ia, Caletōs x mīlia, Veliocassēs et Viromanduōs totidem, Ad-
 uātucōs xix mīlia; Condrūsōs, Eburōnēs, Caeroesōs, Pae-
 manōs, quī ūnō nōmine Germānī appellantur, arbitrārī ad XL
 mīlia.

30

5. Caesar Rēmōs cohortātus liberāliterque ōrātiōne prōse-
 cūtus omnem senātum ad sē convenīre principum- *Caesar secures*
 que liberōs obsidēs ad sē addūcī iūssit. Quae *the alliance of*
the Remi.
 omnia ab hīs diligenter ad diem facta sunt. Ipse Divicia-
 cum Aeduum māgnoperē cohortātus docet, quantō opere reī 5
 pūblīcae commūnisque salūtis intersit manūs hostium distin-
 ērī, nē cum tantā multitudīne ūnō tempore cōnflīgendum sit.
 Id fierī posse, sī suās cōpiās Aeduī in finēs Bellovacōrum
 intrōdūxerint et eōrum agrōs populārī coeperint. Hīs datīs
 mandātīs, eum ā sē dīmīttit. Postquam omnēs Belgārum 10
 cōpiās in ūnum locum coāctās ad sē venīre vidit neque iam
 longē abesse ab iīs, quōs miserat explōrātōribus et ab Rēmīs
 cōgnōvit, flūmen Axonam, quod est in extrēmīs Rēmōrum
 finibus, exercitum trādūcere mātūrāvit atque ibi castra posuit.
 Quae rēs et latus ūnum castrōrum rīpīs flūminis mūniēbat et, 15

post eum quae essent, tūta ab hostibus reddēbat, et com-
meātūs ab Rēmīs reliquīsque cīvitatibus ut sine periculō ad
eum portārī possent efficiēbat. In eō flūmine pōns erat. Ibi
praesidium pōnit et in alterā parte flūminis Q. Titurium
20 Sabīnum lēgātum cum sex cohortibus relinquit. Castra in
altitudinem pedum XII vāllō fossāque duodēvigintī pedum
mūnīre iubet.

*Assault of the
Belgians upon
Bibrax.*

6. Ab hīs castrīs oppidum Rēmōrum nōmine
Bibrax aberat milia passuum octō. Id ex itinere
māgnō impetū Belgae oppūgnāre coepērunt. Aegrē eō diē
sustentātum est. Gallōrum eadem atque Belgārum oppūgnā-
5 tiō est haec. Ubi circumiectā multitudīne hominū tōtīs
moenibus undique in mūrū lapidēs iacī coeptī sunt mūrus-
que dēfēnsōribus nūdātus est, testūdine factā portās succen-
dunt mūrūque subruunt. Quod tum facile fiēbat. Nam
cum tanta multitudō lapidēs ac tēla conicerent, in mūrō cōn-
10 sistendī potestās erat nullī. Cum finem oppūgnandī nox
fēcisset, Iccius Rēmus, summā nōbilitāte et grātiā inter
suos, quī tum oppidō praefuerat, ūnus ex iīs, quī *Caesar's aid
is sought.*
lēgātī dē pāce ad Caesarem vēnerant, nūntium ad eum mittit:
nisi subsidium sibi submittātur, sēsē diūtius sustinēre nōn
15 posse.

*The Belgae,
driven from
Bibrax, rav-
age the coun-
try and
march against
Caesar.*

7. Eō dē mediā nocte Caesar īdem ducibus ūsus, quī nūn-
tiū ab Icciō vēnerant, Numidās et Crētas sagittariōs
et funditōrēs Baleārēs subsidiō oppidānis mittit;
quōrum adventū et Rēmīs cum spē dēfēnsiōnis
5 studium prōpūgnandī accessit, et hostibus eādem
dē causā spēs potiundī oppidī discessit. Itaque paulisper
apud oppidum morātī agrōsque Rēmōrum dēpopulātī omni-
bus vicīs aedificiīsque, quō adire potuerant, incēnsīs ad castra
Caesaris omnibus cōpiīs contēdērunt et ab milibus passuum

minus duōbus castra posuērunt; quae castra, ut fūmō atque 10
īgnibus sīgnificābātur, amplius mīlibus passuum octō in
lātitudinem patēbant.

8. Caesar primō et propter multitudinem hos- *He fortifies*
tium et propter eximiam opīniōnem virtūtis proeliō *his position*
and prepares
supersedere statuit; cotidiē tamen equestribus proeliis, quid *for battle.*
hostis virtūte posset et quid nostrī auderent, perīclitābātur.
Ubi nostrōs nōn esse inferiōrēs intellēxit, locō prō castris ad 5
aciem instruendam nātūrā oportūnō atque idōneō, quod is
collis, ubi castra posita erant, paululum ex plāniciē ēditus
tantum adversus in lātitudinem patēbat, quantum locī aciēs
instrūcta occupāre poterat, atque ex utrāque parte lateris
dēiectūs habēbat et in frontem lēniter fastīgātus paulatim ad 10
plānciem redībat, ab utrōque latere eius collis trānsversam
fossam obdūxit circiter passuum CD et ad extrēmās fossās
castella cōstituit ibique tormenta collocāvit, nē, cum aciem
instrūxisset, hostēs, quod tantum multitudine poterant, ab
lateribus pūgnantēs suōs circumvenīre possent. Hōc factō, 15
duābus legiōnibus, quās proximē cōscripserat, in castris
relictis, ut, sī quō opus esset, subsidiō dūcī possent, reliquās
sex legiōnēs prō castris in aciē cōstituit. Hostēs item suās
cōpiās ex castris ēductās instrūxerant.

9. Palūs erat nōn māgna inter nostrum atque *The Belgians*
hostium exercitum. Hanc sī nostrī trānsīrent *attempt to*
cross the
hostēs exspectābant; nostrī autem, sī ab illis initium trānse- *Axona.*
undī fieret, ut impedītōs aggredereantur, parātī in armīs erant.
Interim proeliō equestri inter duās aciēs contendēbātur. Ubi 5
neutrī trānseundī initium faciunt, secundiōre equitum proeliō
nostris, Caesar suōs in castra redūxit. Hostēs prōtinus ex eō
locō ad flūmen Axonam contendērunt, quod esse post nostra
castra dēmōnstrātum est. Ibī vadīs repertis partem suārum

10 cōpiārum trādūcere cōnātī sunt, eō cōnsiliō, ut, sī possent, castellum, cui praeerat Q. Titurius lēgātus, expūgnārent pontemque interscinderent, sī minus potuissent, agrōs Rēmōrum populārentur, quī māgnō nōbīs ūsuī ad bellum gerendum erant, commeātūque nostrōs prohibērent.

They are driven back and determine to return home.

10. Caesar certior factus ab Tituriō omnem equitātum et levis armātūrae Numidās, funditōrēs sagittāriōsque pontem trādūcit atque ad eōs contendit. Acriter in eō locō pūgnātum est. Hostēs impedītōs nostrī in flūmine
5 aggressī māgnū eōrum numerum occidērunt: per eōrum corpora reliquōs audācissimē trānsīre cōnantēs multitudīne tēlōrum reppulērunt; prīmōs, quī trānsierant, equitātū circumventōs interfēcērunt. Hostēs ubi et dē expūgnandō oppidō et dē flūmine trānseundō spem sē fefellisse intellēx-
10 ērunt neque nostrōs in locum inīquiōrem prōgredi pūgnandī causā vidērunt, atque ipsōs rēs frūmentāria dēficere coepit, conciliō convocātō, cōstituērunt optimum esse, domum suam quemque revertī et, quōrum in finēs prīmum Rōmānī exercitum intrōdūxissent, ad eōs dēfendendōs undique convenī-
15 rent, ut potius in suīs quam in aliēnīs finibus dēcertārent et domesticīs cōpiīs rei frūmentāriae ūterentur. Ad eam sententiam cum reliquīs causīs haec quoque ratiō eōs dēdūxit, quod Diviciacum atque Aeduōs finibus Bellovacōrum appropīnquāre cōgnōverant. Hīs persuādērī, ut diūtius morā-
20 rentur neque suīs auxilium ferrent, nōn poterat.

They are pursued with great slaughter.

11. Eā rē cōstitutā, secundā vigiliā māgnō cum strepitū ac tumultū castrīs ēgressī nullō certō ordine neque imperiō, cum sibi quisque prīmum itineris locum peteret et domum pervenīre properāret, fēcērunt, ut
5 cōnsimilis fugae profectiō vidērētur. Hāc rē statim Caesar per speculātōrēs cōgnitā insidiās veritus, quod, quā dē causā

discēderent, nōndum perspēxerat, exercitum equitātumque castrīs continuit. Prīmā lūce cōnfīrmātā rē ab explorātōribus, omnem equitātum, quī novissimum āgmen morārētur, praemisit. Hīs Q. Pedium et L. Aurunculēium Cottam lē- 10 gātōs praefecit. T. Labiēnum lēgātum cum legiōnibus tribus subsequī iūssit. Hī novissimōs adortī et multa mīlia passuum prōsecūtī māgnam multitudinem eōrum fugientium concidērunt, cum ab extrēmō āgmine, ad quōs ventum erat, cōsisterent fortiterque impetum nostrōrum mīlitum sustinē- 15 rent, priōrēs, quod abesse ā perīculō vidērentur neque ūllā necessitatē neque imperiō continērentur, exaudītō clāmōre perturbātis ōrdinibus, omnēs in fugā sibi praesidium pōnerent. Ita sine ūllō perīculō tantam eōrum multitudinem nostrī interfēcērunt, quantum fuit diēi spatium, sub occā- 20 sumque sōlis sequī dēstitērunt sēque in castra, ut erat imperātum, recēpērunt.

12. Postrīdiē ēius diēi Caesar, priusquam sē *Caesar marches against the stronghold of the Suessiones.* hostēs ex terrōre āc fugā reciperent, in finēs Suessiōnum, quī proximī Rēmīs erant, exercitum dūxit et māgnō itinere [cōnfectō] ad oppidum Noviodūnum contendit. Id ex itinere oppūgnāre cōnātus, quod vacuum 5 ab dēfēnsōribus esse audiēbat, propter lātitudinem fossae mūrīque altitudinem paucīs dēfendentibus expūgnāre nōn potuit. Castrīs mūnītis, vīneās agere quaeque ad oppūgnandum ūsuī erant comparāre coepit. Interim omnis ex fugā Suessiōnum multitudō in oppidum proximā nocte convēnit. 10 Celeriter vīneīs ad oppidum āctīs, aggere iactō turribusque cōstitūtis, māgnitudine operum, quae neque viderant ante Gallī neque audierant, et celeritatē Rōmānōrum permōtī lēgātōs ad Caesarem dē dēditione mittunt et, petentibus Rēmīs ut cōservārentur impetrant.

Caesar proceeds against the Bellovaci, who sue for peace.

13. Caesar, obsidibus acceptis primis civitatis atque ipsius Galbae regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis, in deditiōnem Suessiōnēs accēpit exercitumque in Bellovacōs dūcit. Quī cum sē
 5 suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eō oppidō Caesar cum exercitū circiter milia passuum quinque abesset, omnēs māiōrēs nātū ex oppidō ēgressi manūs ad Caesarem tendere et vōce significāre coepērunt, sēsē in eius fidem ac potestātem venīre neque contrā populum
 10 Rōmānum armīs contendere. Item, cum ad oppidum accessisset castraque ibi pōneret, puerī mulierēsque ex mūrō passis manibus suō mōre pācem ab Rōmānīs petiērunt.

Diviciacus pleads for the Bellovaci.

14. Prō hīs Diviciacus (nam post discessum Belgārum dīmīssis Aeduōrum cōpiīs ad eum reverterat) facit verba: Bellovacōs omnī tempore in fidē atque amicitia civitatis Aeduae fuisse: impulsōs ā suis prīncipibus, quī dicerent Aeduōs ā Caesare in servitūtem redāctōs omnēs indignitatēs contumeliāsque perferre, et ab Aeduīs dēfēcisse et populō Rōmānō bellum intulisse. Quī eius cōsiliū prīncipēs fuissent, quod intellegerent quantam calamitatem civitatī intulissent, in Britanniam profūgis. Petere
 5 nōn solum Bellovacōs, sed etiam prō hīs Aeduōs, ut suā clēmētia ac mānsuetūdine in eōs utātur. Quod sī fēcerit, Aeduōrum auctōritatem apud omnēs Belgās amplificātūrum; quōrum auxiliis atque opibus, sī qua bella inciderint, sustētare cōsuērunt.

Caesar grants terms to the Bellovaci.

15. Caesar honōris Diviciaci atque Aeduōrum causā sēsē eōs in fidem receptūrum et cōservātūrum dixit; quod erat civitas magnā inter Belgās auctōritate atque hominum multitudīne praestābat, sexcentōs obsidēs
 5 poposcit. Hīs traditis omnibusque armīs ex oppidō collātis,

*The Ambiani
surrender.
Situation of
the Nervii*

ab eō locō in finēs Ambiānōrum pervēnit, quī sē
suaque omnia sine morā dēdidērunt. Eōrum finēs
Nerviī attingēbant; quōrum dē nātūrā mōribusque Caesar
cum quaereret, sic reperiēbat: Nullum aditum esse ad eōs
mercātōribus; nihil patī vinī reliquārumque rērum ad lūxu- 10
riam pertinentium īferri, quod iīs rēbus relanguēscere ani-
mōs [eōrum] et remitti virtutem existimārent; esse hominēs
ferōs māgnaeque virtūtis, increpitāre atque incūsāre reliquōs
Belgās, quī sē populō Rōmānōs dēdidissent patriamque vir-
tutem prōiēcissent; cōfirmāre, sēsē neque lēgātōs mīssūrōs 15
neque ūllam condiciōnem pācis acceptūrōs.

*The Nervii
encamp at the
Sabis, pre-
pared for bat-
tle.*

16. Cum per eōrum finēs trīduum iter fēcisset,
inveniēbat ex captivīs, Sabim flūmen ab castrīs
suīs nōn amplius mīlia passuum x abesse: trāns id
flūmen omnēs Nerviōs cōnsēdisse adventumque ibi Rōmān- 5
ōrum expectāre ūnā cum Atrebatibus et Viromanduis, fin-
itimīs suis (nam hīs utrīsque persuāserant, utī eandem bellī
fōrtūnam experirentur); expectārī etiam ab hīs Aduātucō-
rum cōpiās atque esse in itinere: mulierēs, quīque per aetā-
tem ad pūgnam inūtiles vidērentur, in eum locum cōniēcisse,
quō propter palūdēs exercitui aditus nōn esset. 10

*Plans of the
Nervii.*

17. Hīs rēbus cōgnitis, explōrātōrēs centuriō-
nēsque praemittit, quī locum idōneum castrīs dēligant.
Cum ex dēditiciīs Belgīs reliquīsque Gallīs complūrēs Cae-
sarem secūtī ūnā iter facerent, quīdam ex hīs, ut postea ex
captivīs cōgnitum est, eōrum diērum cōsuētūdine itineris 5
nostrī exercitūs perspectā, nocte ad Nerviōs pervēnērunt at-
que hīs dēmōnstrārunt, inter singulās legiōnēs impedimentō-
rum māgnum numerum intercēdere, neque esse quicquam
negōtiū, cum prīma legiō in castra vēnisset reliquaeque legiō-
nēs māgnum spatium abessent, hanc sub sarcinīs adoriri; 10

quā pulsā impedimentisque direptis futurum, ut reliquae
 contrā consistere nō audērent. Adiuuābat etiam eōrum
 cōsiliū quī rem dēferēbant, quod Nervii antiquitus, cum
 equitatū nihil possent (neque enim ad hōc tempus eī rei stu-
 15 dent, sed quicquid possunt, pedestribus valent cōpiis) quō
 facilius finitimōrum equitatum, sī praedandī causā ad eōs
 vēnissent, impedirent, teneris arboribus incisis atque inflexis
 crebrisque in latitudinem ramis enatis et rubis sentibusque
 interiectis effecerant, ut instar mūrī hae saepes mūnimenta
 20 praebērent, quō nōn modo nōn intrārī, sed nē perspicī qui-
 dem posset. Hīs rēbus cum iter āgminis nostrī impedirētur,
 nōn omittendum cōsiliū Nervii existimāvērunt.

*Position of
 the two ar-
 mies.*

18. Locī nātūra erat haec, quem locum nostrī
 castris dēlēgerant. Collis ab summō aequāliter
 declivis ad flūmen Sabim, quod sup̄ā nōmināvimus, vergē-
 bat. Ab eō flūmine parī acclivitate collis nascēbātur, ad-
 5 versus huic et contrārius, passūs circiter ducentōs infimus
 apertus, ā superiōre parte silvestris, ut nōn facile intrōrsus
 perspicī posset. Intrā eas silvās hostēs in occultō sēsē con-
 tinēbant; in apertō locō secundum flūmen paucae stationēs
 equitum vidēbantur. Flūminis erat altitūdō circiter pedum
 10 trium.

*Arrangement
 of the forces.*

19. Caesar, equitatū praemissō, subsequēbā-
 tur omnibus cōpiis; sed ratio ōrdōque āgminis aliter sē habē-
 bat, ac Belgae ad Nervios dētulerant. Nam quod hostī ap-
 propinquābat, cōsuetūdine suā Caesar sex legiōnēs expedit-
 5 tās dūcēbat; post eas tōtius exercitūs impedimenta collocārat
 inde duae legiōnēs, quae proxumē cōscriptae erant, tōtum
 āgmen claudēbant praesidiōque impedimentis erant. Equi-
 tēs nostrī cum funditoribus sagittariisque flūmen trāsgressi
 cum hostium equitatū proelium commiserunt. Cum sē ill

identidem in silvās ad suōs reciperent āc rŭrsus ex silvā in 10
 nostrōs impetum facerent, neque nostrī longius, quam quem
 ad finem porrēcta loca aperta pertinēbant, cēdentēs inse-
 quī audērent, interim legiōnēs sex, quae primae vēnerant,
 opere dīmēnsō castra mūnīre coepērunt. Ubi prima impedi-
 menta nostrī exercitūs ab iīs, quī in silvīs abditī *The Nervii* 15
 latēbant, vīsa sunt, quod tempus inter eōs com- *suddenly at-*
 mittendī proeliī convēnerat, ut intrā silvās aciem ōrdinēsque *tack the Ro-*
 cōstituerant atque ipsī sēsē cōfīrmāverant, subitō omnibus *man camp.*
 cōpiīs prōvolāvērunt impetumque in nostrōs equitēs fēcērunt.
 Hīs facile pulsīs āc prōturbātīs, incrēdibilī celeritāte ad flū- 20
 men dēcucurrērunt, ut paene ūnō tempore ad silvās et in
 flūmine et iam in manibus nostrīs hostēs vidērentur. Eā-
 dem autem celeritāte adversō colle ad nostra castra atque eōs,
 quī in opere occupātī erant, contendērunt.

20. Caesarī omnia ūnō tempore erant agenda: *Critical con-*
 vēxillum prōpōnendum, quod erat insīgnē, cum ad *dition of the*
 arma concurrī oportēret, sīgnum tubā dandum, ab opere re- *Romans.*
 vocandī militēs, quī paulō longius aggeris petendī causā prō-
 cesserant, arcessendī, aciēs instruenda, militēs cohortandī, 5
 sīgnum dandum. Quārum rērum māgnam partem temporis
 brevītās et successus hostium impediēbat. Hīs difficultāti-
 bus duae rēs erant subsidiō, scientia atque ūsus *Value of their*
 militum, quod superiōribus proeliīs exercitātī, quid fierī *discipline.*
 oportēret, nōn minus commodē ipsī sibi praescribere, quam 10
 ab aliīs docērī poterant, et quod ab opere singulisque legiō-
 nibus singulōs lēgātōs Caesar discēdere nisi mūnītis castrīs
 vetuerat. Hī propter propīnquitātem et celeritātem hostium
 nihil iam Caesaris imperium exspectābant, sed per sē quae
 vidēbantur administrābant.

Caesar hastily rallies and directs his troops.

21. Caesar, necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit et ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur animo hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adigi posset, proelii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas scutisque tegimenta destrudenda tempus defuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

The difficulties of the situation make the result, at first, indecisive.

22. Instructo exercitu, magis ut loci natura deiectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat, cum diversae legiones aliae alia in parte hostibus resisterent, saepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interiectis prospectus impediretur, neque certa subsidia collocari neque, quid in quaque parte opus esset, provideri neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate fortunae quoque eventus variis sequebantur,

The Nervii, driven from their position, attack the exposed Roman camp.

23. Legionis nonae et decimae milites, ut in sinistra parte acie constituerant, pilis emissis cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebatenses (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt et in locum iniquum pro-

gressi rursus resistentēs hostēs redintegrātō proeliō in fugam
coniecērunt. Item aliā in parte dīversae duae legiōnēs, ūn-
decima et octāva, prōfligātis Viromanduīs, quibuscum erant ¹⁰
congressi, ex locō superiōre in ipsis flūminis rīpīs proeliāban-
tur. At tōtis ferē ā fronte et ab sinistrā parte nūdātis cas-
tris, cum in dextrō cornū legiō duodecima et nōn māgnō ab
eā intervallō septima cōstitisset, omnēs Nervii cōfertissimō
āgmine duce Boduōgnātō, quī summam imperiū tenēbat, ad 15
eum locum contendērunt; quōrum pars ab apertō latere legiō-
nēs cīcumvenīre, pars summum castrōrum locum petere
coepit.

24. Eōdem tempore equitēs nostrī levisque *They get pos-
session of the
camp. Flight
of the Roman
auxiliaries.*
armātūrae peditēs, quī cum iis ūnā fuerant, quōs
prīmō hostium impetū pulsōs dīxeram, cum sē in
castra reciperent, adversis hostibus occurrēbant ac rursus
aliā in partem fugam petēbant, et cālōnēs, quī ab decumānā ⁵
portā ac summō iugō collis nostrōs victōrēs flūmen trānsisse
cōspēxerant, praedandī causā ēgressi, cum respēxissent et
hostēs in nostris castris versārī vīdissent, praecipitēs fugae
sēsē mandābant. Simul eōrum, quī cum impedīmentis veniē-
bant, clāmor fremitusque oriēbātur, aliique aliā in partem ¹⁰
perterriti ferēbantur. Quibus omnibus rēbus permōtī equi-
tēs Trēverī, quōrum inter Gallōs virtūtis opīniō est singulā-
ris, quī auxiliī causā ab cīvitāte ad Caesarem mīssi vēnerant,
cum multitudīne hostium castra complērī nostra, legiōnēs
premī et paene circumventās tenērī, cālōnēs, equitēs, fundi- ¹⁵
tōrēs, Numidās dīversōs dissipātōsque in omnēs partēs fugere
vīdissent, dēspērātis nostris rēbus domum contendērunt. Rō-
mānōs pulsōs superātōsque, castris impedīmentisque eōrum
hostēs potītōs cīvitātī renūntiāvērunt.

In their desperate situation, the Romans are re-animated by Caesar's valor.

25. Caesar ab decimae legiōnis cohortātiōne ad dextrum cornū profectus, ubi suōs urgērī signisque in ūnum locum collātis duodecimae legiōnis cōfertōs militēs sibi ipsōs ad pūgnam esse impe-

- 5 dīmentō vīdit, quartae cohortis omnibus centuriōnibus occīsīs signiferōque interfectō, signō āmissō, reliquārum cohortium omnibus ferē centuriōnibus aut vulnerātis aut occīsīs in hīs prīmipilō P. Sextiō Baiculō, fortissimō virō, multīs gravibusque vulneribus cōfectō, ut iam sē sustinēre nōn posset, reli-
- 10 quōs esse tardiōrēs et nōnnūllōs ab novissimis dēsertō locō proeliō excēdere āc tēla vitāre, hostis neque ā fronte ex infēriōre locō subeuntēs intermittere et ab utrōque latere instāre et rem esse in angustō vīdit neque ūllum esse subsidium, quod submitti posset, scūtō ab novissimis [ūnī] militi dētrac-
- 15 tō, quod ipse eō sine scūtō vēnerat, in prīmam aciem prōcessit centuriōnibusque nōminātīm appellātis reliquōs cohortātus militēs signa inferre et manipulōs laxāre iūssit, quō facilius gladiis ūtī possent. Cūius adventū spē illātā militibus āc redintegrātō animō, cum prō sē quisque in cōspectū imper-
- 20 ātōris etiam in extrēmīs suis rēbus operam nāvāre cuperet, paulum hostium impetus tardātus est.

The Romans begin to act on the offensive.

26. Caesar cum septimam legiōnem, quae iūxtā cōstiterat, item urgērī ab hoste vīdisset, tribūnōs militum monuit, ut paulātīm sēsē legiōnēs coniungerent et conversa signa in hostēs inferrent. Quō factō, cum alius

5 aliī subsidium ferret, neque timērent, nē āversī ab hoste circumvenīrentur, audācius resistere āc fortius pūgnāre coepērunt. Interim militēs legiōnum duārum, quae in novissimō āgmine praesidiō impedimentīs fuerant, proeliō nūntiātō cursū incitātō, in summō colle ab hosti-

They are reinforced by the reserves.

- 10 bus cōspiciēbantur, et T. Labiēnus castrīs hostium potitus

et ex locō superiōre, quae rēs in nostrīs castrīs gererentur, cōspiciātus, decimam legiōnem subsidiō nostrīs mīsīt. Quī cum ex equitum et cālōnum fugā, quō in locō rēs esset, quantōque in periculō et castra et legiōnēs et imperātor versārētur, cōgnōvissent, nihil ad celeritātem sibi reliquī fēcērunt. 15

27. Hōrum adventū tanta rērum commūtatiō est facta, ut nostrī, etiam quī vulneribus cōfectī prōcubuis- *The Nervii, after a desperate conflict, are beaten with great slaughter.* sent, scūtīs innixī proelium redintegrārent, tum cālōnēs perterritōs hostēs cōspiciātī etiam inermēs armātīs occurrērunt, equitēs vērō ut turpitūdinem fugae virtūte 5 dēlērent, omnibus in locīs pūgnārunt, quōsē legiōnāriīs militibus praeferrent. At hostēs etiam in extrēmā spēs salutis tantam virtūtem praestitērunt ut, cum primī eōrum cecidissent, proximī iacentibus insisterent atque ex eōrum corporibus pūgnarent; hīs dēiectīs et coacervātīs cadāveribus, quī superessent 10 ut ex tumultō tēla in nostrōs cōnicerent et pīla intercepta remitterent: ut nōn nēquiquam tantae virtūtis hominēs iudicārī dēbēret ausōs esse trānsīre lātissimum flūmen, ascendere altissimās rīpās, subīre inīquissimum locum; quae facilia ex difficillimīs animī māgnitūdō redēgerat. 15

28. Hōc proeliō factō et prope ad interneciō- *The survivors submit to Caesar.* nem gente ac nōmine Nerviorum redactō, maiōrēs nātū, quōs unā cum puerīs mulieribusque in aestuāria ac palūdēs cōniectōs dīxerāmus, hāc pūgnā nūntiātā, cum victōribus nihil impeditum, victīs nihil tūtum arbitrārentur, omnī 5 um, quī supererant, cōnsensū lēgātōs ad Caesarem mīsērunt sēque eī dēdidērunt et in commemorandā cīvitātis calamitāte ex sexcentīs ad trēs senātōrēs, ex hominum milibus LX vix ad quīngentōs, quī arma ferre possent, sēsē redactōs esse dīxērunt. Quōs Caesar, ut in miserōs ac supplicēs ūsus misericordiā vidērētur, 10 dīligentissimē cōservāvit suisque finibus atque oppidīs utī

iūssit et finitimis imperāvit, ut ab iniuriā et maleficiō sē suōsque prohibērent.

The allied Aduatuci retire to their stronghold.

29. Aduātucī, dē quibus suprà scrīpsimus, cum

omnibus cōpiis auxiliō Nervii venirent, hāc pūgnā nūntiātā ex itinere domum revertērunt; cūctis oppidis castellisque dēsertiis sua omnia in ūnum oppidum ēgregiē nātūrā mūnitum contulērunt. Quod cum ex omnibus in circuitū partibus altissimās rūpēs dēiectūsque habēret, ūnā ex parte lēniter acclivis aditus in latitudinem nōn amplius ducentōrum pedum relinquebātur; quem locum duplici altissimō mūrō mūnīerant: tum māgnī ponderis saxa et praeacūtās trabēs in mūrō collocābant. Ipsierant ex Cimbriis Teutonisque prōgnātī, quī, cum iter in prōvinciam nostram atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae sēcum agere ac portāre nōn poterant, citrā flūmen Rhēnum dēpositis custōdiam ex suis ac praesidium sex mīlia hominum ūnā reliquērunt. Hī post eōrum obitum multōs annōs ā finitimis exagitātī, cum aliās bellum inferrent, aliās illātum dēfenderent, cōsēnsū eōrum omnium pāce factā hunc sibi domiciliō locum dēlēgērunt.

They scorn the Roman preparations for attack.

30. Ac primō adventū exercitūs nostrī crēbrās

ex oppidō excursiōnēs faciēbant parvulisque proeliis cum nostris contendēbant; postea vāllō passuum in circuitū xv milium crēbrisque castellis circummūnītī oppidō sēsē continēbant. Ubi, vineis āctis aggere exstrūctō, turrim procul cōstituī vidērunt, primum irrīdēre ex mūrō atque increpitāre vōcibus, quod tanta māchinātiō ab tantō spatiō instrueretur: quibusnam manibus aut quibus viribus praesertim hominēs tantulae statūrae (nam plērumque hominibus Gallis prae māgnitūdine corporum suōrum brevitas nostra contemptū est) tantī oneris turrim mōtūcōs sēsē cōfidērent?

They propose a conditional surrender.

31. Ubi vērō movērī et appropinquāre moenibus vidērunt, novā atque inūsitatā speciē commōti

lĕgātōs ad Caesarem dē pāce mīsērunt, quī ad hunc modum locūtī: nōn exīstimāre Rōmānōs sine ope dīvinā bellum gerere, quī tantae altitūdinis māchinātiōnēs tantā celeritatē prōmovēre 5 possent, sē suaque omnia eōrum potestātī permittere dīxērunt. Unum petere āc dēprecārī: sī fōrte prō suā clēmētiā āc mānsuētūdine, quam ipsī ab aliīs audīrent, statuisset Aduātucōs esse cōservandōs, nē sē armīs dēspoliāret. Sibi omnēs ferē finitimōs esse inimicōs āc suae virtūtī invidēre; ā quibus 10 sē dēfendere trāditīs armīs nōn possent. Sibi praestāre, sī in eum cāsum dēdūcerentur, quamvis fōrtūnam ā populō Rōmānō patī, quam ab hīs per cruciātum interficī, inter quōs dominārī cōsuēssent.

32. Ad haec Caesar respondit: Sē māgis cōsuētūdine suā quam meritō eōrum cīvitātem cōservātūrum, sī prius, quam mūrū ariēs attigisset, sē dēdidissent; sed dēditiōnis nūllum esse condiōnem nisi armīs trāditīs. Sē id, quod in Nervīis fēcisset, factūrum fī- 5 nitimisque imperātūrum, nē quam dēditiōis populī Rōmānī iniūriam īferrent. Rē renūntiātā ad suōs, quae imperārentur, facere dīxērunt. Armōrum māgnā multitudine dē mūrō in fossam, quae erat ante oppidum, iactā, sic ut prope summam mūrī aggerisque altitudinem acervī armōrum adaequārent, et 10 tamen circiter parte tertiā, ut postea perspectum est, cēlātā atque in oppidō retentā, portīs patefactīs eō diē pāce sunt ūsī.

33. Sub vesperum Caesar portās claudī mīlitēsque ex oppidō exīre iūssit, nē quam noctū oppidānī ab mīlitibus iniūriam acciperent. Illī ante initō, ut intellēctum est, cōnsiliō, quod dēditiōne factā nos- 5 trōs praesidia dēductūrōs aut dēnique indīligentius servātūrōs crēdiderant, partim sūmptīs, quae retinuerant et cēlāverant, armīs, partim scūtīs ex cortice factīs aut vīminibus in

They submit to Caesar's terms but stealthily retain part of their arms.

They renew the contest, are defeated and sold as slaves.

textis, quae subitō, ut temporis exiguitās postulābat, pellibus
indūxerant, tertiā vigiliā, quā minimē arduus ad nostrās mū-
10 nitionēs ascēsus vidēbatur, omnibus cōpiis repentinō ex
oppidō ēruptionem fecērunt. Celeriter, ut ante Caesar im-
perārat, ignibus significātiōne factā ex proximis castellis eō
concursum est, pūgnātumque ab hostibus ita acriter est, ut
ā viris fortibus in extrēmā spē salutis iniquō locō contrā eōs,
15 quī ex vāllō turribusque tēla iacerent, pūgnārī dēbuit, cum
in unā virtūte omnis spēs salutis cōsisteret. Occisīs ad
hominum milibus quattuor, reliquī in oppidum reiecti sunt.
Postridiē eius diēi, refractis portis, cum iam dēfenderet
nēmō, atque intrōmissis militibus nostris sectionem eius op-
20 pidī universam Caesar vēndidit. Ab hīs, quī ēmerant, capi-
tum numerus ad eum relātus est milium quīnquāgintā trium.

*Crassus sub-
duces the Ven-
eti and other
maritime
tribes.*

34. Eōdem tempore ā P. Crassō, quem cum
legiōne unā miserat ad Venetōs, Venellōs, Osis-
mōs, Coriosolitās, Esubiōs, Aulercōs, Redonēs,
quae sunt maritumae civitatēs Oceanumque attingunt, cer-
5 tior factus est, omnēs eas civitatēs in diciōnem potestātem-
que populi Rōmānī esse redactās.

*German en-
voys offer sub-
mission.
Caesar quar-
ters his troops
and goes to
Italy. Sup-
plicatio in his
honor.*

35. His rēbus gestis, omnī Galliā pācātā, tan-
ta hūius bellī ad barbarōs opīniō perlāta est, utī
ab iīs nātiōnibus, quae trāns Rhēnum incolerent,
mitterentur lēgātī ad Caesarem, quī sē obsidēs
5 datūrās, imperāta factūrās pollicērentur. Quās lēgātiōnēs
Caesar, quod in Italiam Illyricumque properābat, initā prox-
imā aestāte ad sē revertī iūssit. Ipse in Carnūtēs, Andēs
Turonōs quaeque civitatēs propīnquae hīs locis erant ubi
bellum gesserat, legiōnibus in hibernācula dēductis, in Ital-
10 iam profectus est: ob easque rēs ex litteris Caesaris diērum
quīndecim supplicātiō dēcrēta est, quod ante id tempus
accidit nulli.

COMMENTARIUS TERTIUS.

1. Cum in Ītaliā proficīscerētur Caesar, Ser-
vium Galbam cum legiōe XII et parte equitātūs
in Nantuātis, Veragrōs Sēdūnōsque mīsit, quī ā fī-
nibus Allobrogum et lacū Lemannō et flūmine
Rhodanō ad summās Alpēs pertinent. Causa mittendī fuit, 5
quod iter per Alpēs, quō māgnō cum periculō māgnisque
cum portōriis mercātōrēs ire cōsuērant, patefierī volēbat.
Huic permisit, sī opus esse arbitrārētur, utī in hīs locīs legi-
ōnem hiemandī causā collocāret. Galba, secundis aliquot
proeliis factis castellisque complūribus eōrum expūgnātis, 10
missis ad eum undique lēgātis obsidibusque datis et pāce fac-
tā, cōstituit cohortēs duās in Nantuātibus collocāre et ipse
cum reliquīs eius legiōnis cohortibus in vicō Veragrōrum,
quī appellātur Octōdūrus, hiemāre; quī vicus positus in valle,
nōn māgnā adiectā plāniciē, altissimis montibus undique 15
continētur. Cum hīc in duās partēs flūmine dīviderētur, al-
teram partem eius vicī Gallis concessit, alteram vacuum ab
hīs relictam cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum lo-
cum vāllō fossāque mūnivit.

*Caesar sends
Galba to pos-
sess the passes
of the Alps.
He overcomes
the neighbor-
ing tribes and
occupies Octo-
durus.*

2. Cum diēs hibernōrum complūrēs trānsis-
sent, frūmentumque eō comportārī iūssisset, subi-
tō per explorātōrēs certior factus est ex eā parte
vicī, quam Gallis concesserat, omnēs noctū discessisse mōn-
tēsque, quī impendērent, ā māximā multitudīne Sēdūnōrum 5

*The Gauls se-
cretly with-
draw and
seize the
neighboring
heights.*

et Veragrōrum tenērī. Id aliquot dē causīs acciderat, ut
 subito Gallī bellī renovandī legiōnisque opprimendae cōsil-
 ium caperent: primum, quod legiōnem neque eam plēnissi-
 mam detractīs cohortibus duābus et complūribus singillatim,
 10 quī commeātūs petendī causā mīssī erant, propter paucitatem
 dēspiciēbant; tum etiam, quod propter inīquitatem locī, cum
 ipsī ex montibus in vallem dēcurrerent et tēla conicerent, nē
 primum quidem posse impetum suum sustinērī exīstimābant.
 Accēdēbat, quod suōs ab sē liberōs abstractōs obsidum nō-
 15 mine dolēbant et Rōmānōs nōn solum itinerum causā, sed
 etiam perpetuae possessiōnis culmina Alpium occupāre cōnā-
 rī et ea loca finitimae prōvinciae adiungere sibi persuāsum
 habēbant.

*Galba's forces,
 in council,
 resolve to
 defend their
 camp.*

3. Hīs nūntiīs acceptīs, Galba, cum neque
 opus hibernōrum mūnitiōnēsque plēnē essent per-
 fectae neque dē frūmentō reliquōque commeātū
 satis esset prōvīsum, quod dēditōne factā obsidibusque ac-
 5 ceptīs nihil dē bellō tinendum exīstimāverat, cōsiliō celer-
 iter convocātō, sententiās exquirere coepit. Quō in cōsiliō,
 cum tantum repentinī periculī praeter opīniōnem accidisset
 ac iam omnia ferē superiōra loca multitūdine armātōrum
 complēta cōspicerentur, neque subsidiō venīrī neque com-
 10 meātūs supportārī interclūsīs itineribus possent, prope iam
 dēspērātā salūte nōnnūllae hūiusmodī sententiae dicēbantur,
 ut impedimentīs relictīs ēruptiōne factā, īsdem itineribus,
 quibus eō pervēnissent, ad salūtem contenderent. Maiōrī
 tamen partī placuit, hōc reservātō ad extrēmum cōsiliō, in-
 15 terim rei ēventum experīrī et castra dēfendere.

4. Brevī spatiō interiectō, vix ut rēbus, quās
 cōstituissent, collocandis atque administrandis
 tempus darētur, hostēs ex omnibus partibus signō
 datō dēcurrere, lapidēs gaesaque in vāllum cōnice-

*The Gauls, in
 great numbers
 attack the
 camp. The
 Romans
 are hard
 pressed.*

re. Nostrī primō integrīs vīribus fortiter repugnāre neque 5
 ūllum frūstrā tēlum ex locō superiōre mittere, ut quaeque
 pars castrōrum nūdāta dēfēnsōribus premi vidēbātur, eō oc-
 currere et auxilium ferre, sed hōc superārī, quod diūturnitāte
 pūgnae hostēs dēfessī proeliō excēdēbant, aliī integrīs vīri-
 bus succēdēbant; quārum rērum ā nostrīs propter paucitātem 10
 fierī nihil poterat, ac nōn modo dēfessō ex pūgnā excēdendī,
 sed nē sauciō quidem eius locī, ubi cōstitērat, reliquendī ac
 suī recipiendī facultās dabātur.

5. Cum iam amplius hōrīs sex continenter *Galba's centu-
 rions decide
 on a sortie.*
 pūgnārētur ac nōn solum vīrēs, sed etiam tēla nos-
 trōs dēficerent, atque hostēs ācrius instārent languidiōribus-
 que nostrīs vāllum scindere et fossās complēre coepissent,
 rēsque esset iam ad extrēmum perducta cāsum, P. Sextius 5
 Baculus, primī pīlī centuriō, quem Nervicō proeliō complūri-
 bus cōfectum vulneribus dīximus, et item C. Volusēnus, tri-
 būnus mīlitum, vir et cōsiliī māgnī et virtūtis, ad Galbam
 accurrunt atque ūnam esse spem salūtis docent, sī ēruptiōne
 factā extrēmum auxilium experīrentur. Itaque convocātis 10
 centuriōnibus celeriter mīlites certiōrēs facit, paulisper inter-
 mitterent proelium ac tantummodo tēla mīssa exciperent sē-
 que ex labōre reficerent, post datō sīgnō ex castrīs ērumpe-
 rent atque omnem spem salūtis in virtūte pōnerent.

6. Quod iūssī sunt, faciunt, ac subitō omni- *The Gauls are
 driven back
 with loss.*
 bus portīs ēruptiōne factā, neque cōgnōscendī,
 quid fieret, neque suī colligendī hostibus facultātem relin-
 quunt. Ita commūtātā fōrtūnā eōs, quī in spem potiundōrum
 castrōrum vēnerant, undique circumventōs interficiunt et ex 5
 hominum mīlibus amplius xxx, quem numerum barbarōrum
 ad castra vēnisse cōstābat, plūs tertiā parte interfectā, reli-
 quōs perterritōs in fugam coniciunt ac nē in locīs quidem

superiōribus cōsistere patiuntur. Sic omnibus hostium
 10 cōpiis fūsis armisque exūtis sē in castra mūnitiōnēque suās
Galba retires recipiunt. Quō proeliō factō, quod saepius fōrtū-
for the win-
ter. nam temptāre Galba nōlēbat atque aliō sē in hiber-
 na cōsiliō vēnisse meminerat, aliis occurrisse rēbus vīderat,
 māximē frūmentī commeātūsque inopiā permōtus, posterō diē,
 15 omnibus ēius vīcī aedificiis incēnsis, in prōvinciam revertī
 contendit ac, nūllō hoste prohibente aut iter dēmorante, in-
 columem legiōnem in Nantuātis, inde in Allobrogēs perdūxit
 ibique hiemāvit.

Crassus sends 7. Hīs rēbus gestis, cum omnibus dē causis
officers to var-
ious Armori-
can states for
supplies. Caesar pācātam Galliam exīstimāret, superātis Bel-
 gis, expulsis Germānis, victis in Alpibus Sēdūnis,
 atque ita initā hieme in Illyricum profectus esset, quod eās
 5 quoque nātiōnēs adire et regiōnēs cōgnōscere volēbat, subitum
 bellum in Galliā coortum est. Eius bellī haec fuit causa.
 P. Crassus adulēscēns cum legiōne septimā proximus mare
 Ōceanum in Andibus hiemābat. Is, quod in hīs locis inopia
 frūmentī erat, praefectōs tribūnōsque militum complūres in
 10 finitimās cīvitātēs frūmentī causā dīmīsīt; quō in numerō est
 T. Terrasidius mīssus in Esubiōs, M. Trebius Gallus in Co-
 riosolitās, Q. Velānius cum T. Siliō in Venetōs.

These tribes,
led by the
Veneti, league
and demand
their hostages
from Crassus. 8. Hūius est cīvitātis longē amplissima auctō-
 ritās omnis ōrae maritimae regiōnum eārum, quod
 et nāvēs habent Venetī plūrimās, quibus in Britan-
 niam nāvigāre cōsuērunt, et scientiā atque ūsū nauticārum
 5 rērum reliquōs antecēdunt et in māgnō impetū maris atque
 apertō, paucis portibus interiectis, quōs tenent ipsī, omnēs
 ferē, quī eō marī ūtī cōsuērunt, habent vēcīgālēs. Ab hīs
 fit initium retinendī Siliī atque Velāniī, quod per eōs suōs sē
 obsidēs, quōs Crassō dedissent, recipērātūrōs exīstimābant.

Hōrum auctōritāte finitimī adductī, ut sunt Gallōrum subita 10
et repentinā cōnsilia, eādē dē causā Trebium Terrasidiumque
retinent, et celeriter mīssis lēgātīs per suōs principēs inter sē
coniūrant, nihil nisi commūnī cōnsiliō actūrōs eundemque
omnis fōrtūnae exitum esse lātūrōs, reliquāsque cīvitātēs sol-
licitant, ut in eā libertāte, quam ā māiōribus accēperint, per- 15
manēre quam Rōmānōrum servitūtem perferre mālent. Omnī
ōrā maritimā celeriter ad suam sententiam perductā, com-
mūnem legātiōnem ad P. Crassum mittunt, sī velit suōs reci-
pere, obsidēs sibi remittat.

9. Quibus dē rēbus Caesar ab Crassō certior *Caesar
equips a fleet
to attack
them.*
factus, quod ipse aberat longius, nāvēs interim long-
ās aedificārī in flūmine Ligere, quod influit in Ōceanum, rē-
migēs ex prōvinciā instituī, nautās gubernātōrēsque compa-
rārī iubet. Hīs rēbus celeriter administrātīs, ipse, cum prī- 5
mum per annī tempus potuit, ad exercitum contendit. Venetī
reliquaeque item cīvitātēs, cōgnitō Caesaris adven- *The Veneti
prepare for
attack and
summon al-
lies.*
tū, simul quod, quantum in sē facinus admīssissent,
intelligēbant, lēgātōs, quod nōmen ad omnēs nā-
tīōnēs sānctum inviolātumque semper fuisset, retentōs ab sē 10
et in vīncula coniectōs, prō māgnitūdine periculī bellum parā-
re et māximē ea, quae ad ūsum nāvium pertinent, prōvidēre
instituunt, hōc māiōre spē, quod multum nātūrā locī cōnfidē-
bant, Pedestria esse itinera concīsa aestuāriīs, nāvigātiōnem
impeditam propter īnscientiam locōrum paucitātemque por- 15
tuum sciēbant, neque nostrōs exercitūs propter frūmentī īn-
opiam diūtius apud sē morārī posse cōnfidēbant; ac iam ut
omnia contrā opiniōnem acciderent, tamen sē plūrimum nāv-
ibus posse; Rōmānōs neque ūllam facultātem habēre nāvium
neque eōrum locōrum ubi bellum gestūrī essent, vada, portūs, 20
īnsulās nōvisse; ac longē aliam esse nāvigātiōnem in conclusō

marī atque in vāstissimō atque apertissimō Ōceanō perspiciebant. Hīs initīs cōsiliīs, oppida mūniunt, frūmenta ex agrīs in oppida comportant, nāvēs in Venetiam, ubi Caesarem primum bellum gestūrum cōstābat, quam plūrimās possunt cōgunt. Sōciōs sibi ad id bellum Osismōs, Lexoviōs, Namnētēs, Ambiliātōs, Morinōs, Diablintēs, Menapiōs adsciscunt: auxilia ex Britannīā, quae contrā eās regiōnēs posita est, arcessunt.

*Caesar plans
to prevent
their union.*

10. Erant hae difficultātēs bellī gerendī, quās suprà ostendimus, sed multa Caesarem tamen ad id bellum incitābant: iniūriae retentōrum equitum Rōmānōrum, rebelliō facta post dēditiōnem, dēfectiō datīs obsidibus, tot cīvitatū coniūratiō, imprīmīs, nē hāc parte neglēctā reliquae nātiōnēs sibi idem licēre arbitrārentur. Itaque cum intellexeret omnēs ferē Gallōs novīs rēbus studēre et ad bellum mōbīliter celeriterque excitārī, omnēs autem hominēs nātūrā libertātī studēre et condiciōnem servitūtis ōdisse, priusquam plūrēs cīvitatēs cōspirārent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putāvit.

*He sends
troops to the
neighboring
tribes and
marches
against the
Veneti.*

11. Itaque T. Labiēnum lēgātum in Trēverōs, quī proximī flūminī Rhēnō sunt, cum equitātū mittit. Huīc mandat, Rēmōs reliquōsque Belgās adeat atque in officiō contineat Germānōsque, quī auxiliō ā Belgīs arcessitī dicēbantur, sī per vim nāvibus flūmen trānsire cōentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legiōnariīs XII et māgnō numerō equitātūs in Aquitāniam proficisci iubet, nē ex hīs nātiōnibus auxilia in Galliam mittantur ac tantae nātiōnēs coniungantur. Q. Titurium Sabīnum lēgātum cum legiōnibus tribus in Venellōs, Coriosolitās Lexoviōsque mittit, quī eam manum distinendam cūret. D. Brūtum adulēscentem classī Gallicīsque nāvibus, quās ex Pictonibus

et Santonis reliquisque pācātīs regiōnibus convenīre iusserat, praeficit et, cum primum posset, in Venetōs proficīscī iubet. Ipse eō pedestribus cōpiīs contendit.

15

12. Erant ēiusmodī ferē sitūs oppidōrum, ut *Situation of the strongholds of the Veneti.* posita in extrēmīs lingulīs prōmunturiisque neque pedibus aditum habērent, cum ex altō sē aestus incitāvisset, quod bis accidiī semper hōrārū XXIV spatiō, neque nāvibus, quod rūsus minuenta aestū nāvēs in vadīs afflictārentur. 5 Ita utrāque rē oppidōrum oppūgnātiō impediēbātur; āc sī quandō māgnitūdine operis fōrte superātī, extrūsō marī aggere āc mōlibus atque hīs oppidī moenibus adaequātīs, suīs fōrtūnīs dēspērāre coeperant, māgnō numerō nāvium appulsō, cūius rei summam facultātem habēbant, sua dēportābant omnia sēque in proxima oppida recipiēbant: ibi sē rūsus īsdem oportunitātibus locī dēfendēbant. Haec eō facilius māgnam partem aestātis faciēbant, quod nostrae nāvēs tempestātibus dētinēbantur, summaque erat vāstō atque apertō marī, māgnīs aestibus, rārīs āc prope nullīs portibus, difficultās nāvigandī. 15

13. Namque ipsōrum nāvēs ad hunc modum *Description of their ships.* factae armataeque erant: carīnae aliquantō plāniōrēs quam nostrārū nāvium, quō facilius vada āc dēcessum aestūs excipere possent; prōrae admodum ērēctae atque item puppēs ad māgnitūdinem fluctuum tempestātumque accommodātae, 5 nāvēs tōtae factae ex rōbore ad quamvis vim et contumēliam perferendam; trānstra ex pedālibus in altitūdinem trabibus cōfixa clāvīs ferreīs digiti pollicis crassitūdine; ancōrae prō fūnibus ferreīs catēnīs revinctae; pellēs prō vēlīs alūtaeque tenuiter cōfectae, sive propter līnī inopiam atque ēius 10 ūsūs īncientiam, sive eō, quod est magis vērīsīmile, quod tantās tempestātēs Ōceanī tantōsque impetūs ventōrum sustinērī āc tanta onera nāvium rēgī vēlīs nōn satis commodē

posse arbitrābantur. Cum hīs nāvibus nostrae classī ēius-
 15 modī congressus erat, ut ūnā celeritāte et pulsū rēmōrum
 praestāret, reliqua prō locī nātūrā, prō vī tempestātum illis
 essent aptiōra et accommodātiōra. Neque enim hīs nostrae
 rōstrō nocēre poterant (tanta in iīs erat firmitūdō), neque
 propter altitudinem facile tēlum adigēbātur, et eādem dē
 20 causā minus commodē cōpulīs continēbantur. Accēdēbat,
 ut, cum saevire ventus coepisset et sē ventō dedissent, et
 tempestātem ferrent facilius et in vadīs cōsisterent tūtius
 et ab aestū relīctae nihil saxa et cautēs timērent; quārum
 rērum omnium nostrīs nāvibus cāsus erat extimēscendus.

*Encounter of
 the fleets. The
 enemy's sail-
 yards are cut
 away.*

14. Complūribus expūgnātīs oppidīs, Caesar,
 ubi intellēxit frūstrā tantum labōrem sūmī, neque
 hostium fugam captīs oppidīs reprimī neque iīs
 nocērī posse, statuit expectandam classem. Quae ubi con-
 5 vēnit ac primum ab hostibus vīsā est, circiter CCXX nāvēs eō-
 rum parātissimae atque omnī genere armōrum ōrnatissimae
 profectae ex portū nostrīs adversae cōstitērunt; neque satis
 Brūtō, quī classī praeerat, vel tribānīs militum centuriōni-
 busque, quibus singulae nāvēs erant attribūtae, cōstābat,
 10 quid agerent aut quam ratiōnem pūgnae īnsisterent. Rōstrō
 enim nocērī nōn posse cōgnōverant; turribus autem excitātis,
 tamen hās altitudō puppiū ex barbarīs nāvibus superābat,
 ut neque ex inferiōre locō satis commodē tēla adigī possent
 et mīssa ab Gallīs gravius acciderent. Una erat māgnō ūsuī
 15 rēs praeparāta ā nostrīs, falcēs praeacūtae īsertae affixaeque
 longuriīs, nōn absimilī fōrmā mūrālium falcium. Hīs cum
 fūnēs, quī antemnās ad mālōs dēstinābant, comprehēnsī ad-
 ductique erant, nāvigiō rēmīs incitātō praeerumpēbantur.
 Quibus abscīsīs antennae necessāriō concidēbant, ut, cum
 20 omnis Gallicīs nāvibus spēs in vēlīs armāmentisque cōsiste-

ret, hīs ēreptīs, omnis ūsus nāvium ūnō tempore ēriperētur. Reliquum erat certāmen positum in virtūte, quā nostrī milites facile superābant, atque eō magis, quod in cōnspectū Caesaris atque omnis exercitūs rēs gerēbātur, ut nūllum paulō fortius factum latēre posset: omnēs enim collēs ac loca superiora, unde erat propinquus dēspectus in mare, ab exercitū tenēbantur.

15. Dēiectīs, ut dīximus, antemnīs, cum singulās bīnae ac ternae nāvēs circumsteterant, milites summā vī transcendere in hostium nāvēs contendēbant. Quod postquam barbarī fieri animadvertērunt, expūgnātis complūribus nāvibus, cum ei rei nūllum reperirētur auxilium, fugā salūtem petere contendērunt. Ac iam conversīs in eam partem nāvibus, quō ventus ferēbat, tanta subitō malacia ac tranquillitās exstitit, ut sē ex locō movēre nōn possent. Quae quidem rēs ad negōtium cōficiendum māximē fuit oportūna: nam singulās nostrī cōsectātī expūgnāverunt, ut perpaucae ex omnī numerō noctis interventū ad terram pervēnerint, cum ab hōrā ferē quartā usque ad sōlis occāsum pūgnārētur.

16. Quō proeliō bellum Venetōrum tōtiusque orae maritimae cōfectum est. Nam cum omnis iuventūs, omnēs etiam graviōris aetātis, in quibus aliquid cōsiliī aut dīgnitātis fuit, eō convēnerant, tum nāvium quod ubique fuerat in ūnum locum coēgerant; quibus āmissīs, reliquī neque quō sē reciperent, neque quemadmodum oppida dēfenderent, habēbant. Itaque sē suaque omnia Caesarī dēdidērunt. In quōs eō gravius Caesar vindicandum statuit, quō dīligentius in reliquum tempus ā barbarīs iūs lēgātōrum cōservārētur. Itaque omnī senātū necātō, reliquōs sub corōnā vēndidit.

They are defeated with the loss of their ships.

The Veneti surrender. Caesar slays their leaders and sells the rest into slavery.

*Sabinus goes
north among
the Veneti
and is threat-
ened by them.*

17. Dum haec in Venetīs geruntur, Q. Titurius Sabīnus cum iīs cōpiīs, quās ā Caesare accēperat, in finēs Venellōrum pervēnit. Hīs praeerat Viridovix ac summam imperiī tenēbat eārum omnium civitātum, quae dēfēcerant, ex quibus exercitum māgnāsque cōpiās coegerat; atque hīs paucīs diēbus Aulere Eburovicēs Lexoviique senātū suō interfectō, quod auctōrēs bellī esse nōlēbant portas clausērunt sēque cum Viridovīce coniūnxērunt: māgnaque praetereā multitudō undique ex Galliā perditōrum hominum latrōnumque convēnerat, quōs spēs praedandī studiumque bellandī ab agricultūrā et cotidiānō labōre revocābat. Sabīnus idōneō omnibus rēbus locō castrīs sēsē tenēbat, cum Viridovix contrā eum duū milium spatiō cōnsēdisset cotidiēque prōductīs cōpiīs pūgnandī potestātem faceret, ut iam nōn solum hostibus in contemptiōnem Sabīnus venīret, sed etiam nostrōrum militum vōcibus nōnnihil carperētur; tantamque opīniōnem timōris praebuit, ut iam ad vāllum castrōrum hostēs accēdere audērent. Id eā dē causā faciēbat, quod cum tantā multitudine hostium, praesertim eō absente, quī summam imperiī tenēret, nisi aequō locō aut oportunitāte aliquā datā lēgātō dīmicandum nōn exīstimābat.

*Sabinus, by
stratagem, in
duces them to
attack the Ro-
man camp.*

18. Hāc cōfirmātā opīniōne timōris idōneum quendam hominem et callidum dēlēgit, Gallum, ex iīs, quōs auxiliī causā sēcum habēbat. Huīc māgnīs praemiīs pollicitātiōnibusque persuādet, utī ad hostēs trānseat, et, quid fierī velit, ēdocet. Quā ubi prō perfugā ad eōs venīt, timōrem Rōmānōrum prōpōnit, quibus angustiīs ipse Caesar ā Venetīs premātur, docet neque longius abesse quā proximā nocte Sabīnus clam ex castrīs exercitum ēducat et ad Caesarem auxiliī ferendī causā proficiscātur. Quod ubi

auditum est, conclāmant omnēs, occāsiōnem negōtiī bene 10
gerendī āmittendam nōn esse, ad castra irī oportēre. Multae
rēs ad hōc cōnsilium Gallōs hortābantur: superiōrum diērum
Sabīnī cunctātiō, perfugae cōnfīrmātiō, inopia cibāriōrum, cui
reī parum diligenter ab iīs erat prōvisum, spēs Veneticī bellī,
et quod ferē libenter hominēs id, quod volunt, crēdunt. His 15
rēbus adductī nōn prius Viridovicem reliquōsque ducēs ex
conciliō dīmittunt, quam ab hīs sit concessum, arma utī cap-
iant et ad castra contendant. Quā rē concessā laetī, ut ex-
plōrātā vīctoriā, sarmentīs virgultisque collēctīs, quibus fossās
Rōmānōrum compleant, ad castra pergunt.

19. Locus erat castrōrum ēditus et paulātīm ab *The Veneti
are defeated
with great
slaughter and
forced to
surrender.*
imō acclivis circiter passūs mīlle. Hūc māgnō
cursū contendērunt, ut quam minimum spatīi ad
sē colligendōs armandōsque Rōmānīs darētur, exanimātique
pervēnērunt. Sabīnus suōs hortātus cupientibus sīgnum dat. 5
Impeditīs hostibus propter ea, quae ferēbant, onera, subitō
duābus portīs ēruptiōnem fierī iubet. Factum est oportūni-
tātē locī, hostium īnsientiā ac dēfetigātiōne, virtūte mīlitum
et superiōrum pūgnārū exercitātiōne, ut nē ūnum quidem
nostrōrum impetum ferrent ac statim terga verterent. Quōs 10
impeditōs, integrīs vīribus mīlites nostrī cōsecūtī, māgnū
numerus eōrum occidērunt; reliquōs equitēs cōnsectātī pau-
cōs, quī ex fugā ēvāserant, reliquērunt. Sic ūnō tempore et
dē nāvālī pūgnā Sabīnus et dē Sabīnī vīctoriā Caesar certior
factus est, cīvitatēsque omnēs sē statim Tituriō dēdidērunt. 15
Nam ut ad bella suscipienda Gallōrum alacer ac prōptus est
animus, sic mollis ac minimē resistēns ad calamitatēs perfer-
endās mēns eōrum est.

*Crassus, in
Aquitaniā, is
attacked by
the Sotiates.*

20. Eōdem ferē tempore Publius Crassus, cum
in Aquitāniā pervēnisset, quae pars, ut ante dic-

tum est, et regiōnum lātitudīne et multītūdīne hominū ex
 tertiā parte Galliae est aestimanda, cum intellexeret in iīs lo-
 5 cīs sibi bellum gerendum, ubi paucīs ante annīs L. Valerius
 Praecōnīnus lēgātus exercitū pulsō interfectus esset, atque
 unde L. Mallius prōcōsul impedimentīs āmissīs profūgisset,
 nōn mediocrem sibi diligentiam adhibendam intellegēbat.
 Itaque rē frūmentāriā prōvisā, auxiliīs equitatūque comparā-
 10 tō, multis praetereā virīs fortibus Tolōsā et Narbōne, quae
 sunt cīvitātēs Galliae prōvinciae finitimae hīs regiōnibus, nō-
 minātīm ēvocātīs in Sotiātium finēs exercitum intrōdūxit.
 Cūius adventū cōgnitō, Sotiātēs magnīs cōpiīs coactīs equi-
 tatūque, quō plūrimū valēbant, in itinere āgmen nostrum
 15 adortī prīmum equestre proelium commīsērunt, deinde equi-
 tatū suō pulsō atque īnsequentibus nostrīs subitō pedestrēs
 cōpiās, quās in convalle in īnsidiīs collocāverant, ostendērunt.
 Hī nostrōs disiectōs adortī proelium renovārunt.

*They are over-
 come and sub-
 mit to Cras-
 sus.*

21. Pūgnātum est diū atque ācriter, cum Sotiā-
 tēs superiōribus victōriīs frētī in suā virtūte tōtīus
 Aquitāniae salūtem positam putārent, nostrī autem, quid sine
 imperātōre et sine reliquīs legiōnibus adulēscētulō duce effi-
 5 cere possent, perspicī cuperent: tandem cōflectī vulneribus
 hostēs terga vertere. Quōrum māgnō numerō interfectō,
 Crassus ex itinere oppidum Sotiātium oppūgnāre coepit. Qui-
 bus fortiter resistentibus vineās turrēsque ēgit. Illī aliās
 ēruptiōne temptātā, aliās cunīculīs ad aggerem vineāsque actīs
 10 (cūius rei sunt longē perītissimī Aquitānī, proptereā quod
 multis locīs apud eōs aerāriae strūctūrae sunt), ubi diligentīā
 nostrōrum nihil hīs rēbus prōficī posse intellēxērunt, lēgātōs
 ad Crassum mittunt sēque in dēditionem ut recipiat, petunt.
 Quā rē impetrātā arma trādere iūssī faciunt.

22. Atque in eā rē omnium nostrōrum intentīs animīs, aliā ex parte oppidī Adiatunnus, quī summam imperiī tenēbat, cum de dēvōtīs, quōs illī sol-dūriōs appellat, quōrum haec est condiciō, utī omni-bus in vitā commodis unā cum iīs fruantur, quōrum sē amicitiae 5 dēdiderint, si quid hīs per vim accidat, aut eundem cāsum unā ferant aut sibi mortem cōnsciscant; neque adhūc hominum memoriā repertus est quisquam, quī eō interfectō, cuius sē amicitiae dēvōvisset, morī recūsāret: cum hīs Adiatunnus ēruptionem facere cōnātus clāmōre ab eā parte mūnitiōnis 10 sublātō, cum ad arma militēs concurrissent vehementerque ibi pūgnātum esset, repulsus in oppidum tamen, utī eādem dēditionis condiciōne ūterētur, ā Crassō impetrāvit.

Thei's chief Adiatunnus, with six hundred followers vainly attempts to escape.

23. Armīs obsidibusque acceptīs, Crassus in finēs Vocātium et Tarusātium profectus est. Tum vērō barbarī commōtī, quod oppidum et nātūrā loci et manū mūnītum paucīs diēbus, quibus eō ventum erat, expūgnātum cōgnōverant, lēgātōs quo- 5 queversum dimittere, coniūrāre, obsidēs inter sē dare, cōpiās parāre coepērunt. Mittuntur etiam ad eās civitatēs lēgātī, quae sunt citeriōris Hispāniae finitimae Aquitāniae: inde auxilia ducēsque arcessuntur. Quōrum adventū magnā cum auctōritāte et magnā cum hominum multitudine bellum gere- 10 re cōnantur. Ducēs vērō iī dēliguntur, quī unā cum Q. Sertōriō omnēs annōs fuerant summamque scientiam rei militāris habēre exīstimābantur. Hī cōnsuētūdine populī Rōmānī loca capere, castra mūnīre, commeātibus nostrōs interclūdere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, suās cōpiās 15 propter exiguitātem nōn facile didūcī, hostem et vagārī et viās obsidērī et castrīs satis praesidiū relinquere, ob eam causam minus commodē frūmentum commeātumque sibi suppor-

Crassus proceeds against other Aquitanian tribes. They assemble large forces and harass Crassus, who determines on immediate battle.

tārī, in diēs hostium numerum augērī, nōn cunctandum exīs-
 20 timāvit, quīn pūgnā dēcertāret. Hāc rē ad cōnsilium dēlātā
 ubi omnēs idem sentīre intellēxit, posterum diem pūgnae
 cōstituit.

*Crassus ar-
 rays his
 troops. The
 Gauls remain
 in their camp,
 which he
 attacks.*

24. Primā lūce, prōductīs omnibus cōpiīs du-
 plicī aciē īnstitūtā, auxiliīs in mediam aciem cōn-
 iectīs, quid hostēs cōnsiliī caperent, exspectābat.
 Illī, etsī propter multitudinem et veterem bellī
 5 glōriam paucitatemque nostrōrum sē tūtō dīmicātūrōs exīsti-
 mābant, tamen tūtius esse arbitrābantur, obsessīs viīs com-
 meātū interclūsō sine ūllō vulnere victōriā potirī, et, sī prop-
 ter inopiam rei frūmentāriae Rōmānī sēsē recipere coepissent,
 impeditōs in āgmine et sub sarcinīs [īnfīrmīore animō] ad-
 10 orirī cōgitābant. Hōc cōnsiliō probātō ā ducibus prōductīs
 Rōmānōrum cōpiīs sēsē castrīs tenēbant. Hāc rē perspectā,
 Crassus, cum suā cunctātiōne atque opīniōne timōris hostēs
 nostrōs mīlitēs alacriōrēs ad pūgnandum effēcissent, atque
 omnium vōcēs audirentur, exspectārī diūtius nōn oportēre,
 15 quīn ad castra īrētur, cohortātus suōs omnibus cupientibus
 ad hostium castra contendit.

*The contest is
 close and the
 camp well de-
 fended except
 at the decu-
 man gate.*

25. Ibi cum aliī fossās complērent, aliī multīs
 tēlīs coniectis dēfēsōrēs vāllō mūnitiōnibusque
 dēpellerent, auxiliārēsque, quibus ad pūgnam nōn
 multum Crassus cōfidēbat, lapidibus tēlisque subministran-
 5 dīs et ad aggerem cēspitibus comportandīs speciem atque
 opīniōnem pūgnantium praebērent, cum item ab hostibus cōn-
 stanter ac nōn timidē pūgnārētur tēlaque ex locō superiōre
 mīssa nōn frūstrā acciderent, equitēs circumitīs hostium cas-
 trīs Crassō renūntiāverunt nōn eādem esse diligentiā ab
 10 decumānā portā castra mūnīta facilemque aditum habēre.

26. Crassus equitum praefectōs cohortātus, ut *The Romans capture the camp. Most of the enemy are destroyed in their flight.* magnīs praemiīs pollicitātiōnibusque suōs excitārent, quid fierī velit ostendit. Illī, ut erat imperātam, ēductīs iīs cohortibus, quae praesidiō castrīs relictāe intritae ablabōre erant, et longiōre itinere circumductīs, nē ex hostium castrīs cōspici possent, omnium oculīs mentibusque ad pūgnam intentīs celeriter ad eās, quās dīximus, mūnitiōnēs pervēnērunt atque hīs prōrutīs prius in hostium castrīs cōstitērunt, quam plānē ab hīs vidērī aut, quid rei gererētur, cōgnōscī posset. Tum vērō clāmōre ab eā parte audītō nostrī redintegrātīs viribus, quod plērumque in spē victōriae accidere cōsuēvit, acrius impūgnāre coepērunt. Hostēs undique circumventī, dēspērātīs omnibus rēbus, sē per mūnitiōnēs dēicere et fugā salūtem petere contendērunt. Quōs equitātus apertissimīs campis cōsectātus ex mīlium L numerō, quae ex Aquitāniā Cantabrīsque convēnisse cōstābat, vix quartā parte relictā, multā nocte sē in castra recipit. 5

27. Hāc audītā pūgnā, māxima pars Aquitāniae sēsē Crassō dēdidit obsidēsque ūltrō mīsīt; *Other Aquitanian tribes submit.* quō in numerō fuērunt Tarbellī, Bigerriōnēs, Ptianī, Vocātēs, Tarusātēs, Elusātēs, Gatēs, Auscī, Garumnī, Sibuzātēs Cocosātēs; paucae ūltimae nātiōnēs annī tempore cōnfīsae, quod hiems suberat, hōc facere neglēxērunt. 5

28. Eōdem ferē tempore Caesar, etsī prope exācta iam aestās erat, tamen, quod omnī Galliā pācātā Morinī Menapiīque supererant, quī in armīs essent neque ad eum umquam lēgātōs dē pāce mīsissent, arbitrātus id bellum celeriter cōfici posse, *The Morini and Menapii remain hostile. At Caesar's approach they retire to their fastnesses and thence harass Caesar's troops.* eō exercitum addūxit; quī longē aliā ratiōne ac reliquī Galli bellum gerere coepērunt. Nam quod intellegēbant, māximās nātiōnēs, quae proeliō contendissent, pulsās superātāsque esse, 5

continentesque silvas ac paludes habebant, eo se suaque om-
 10 nia contulerunt. Ad quarum initium silvarum cum Caesar
 pervenisset castraque munire instituisset, neque hostis inter-
 im visus esset, dispersis in opere nostris subito ex omnibus
 partibus silvae evolaverunt et in nostros impetum fecerunt.
 Nostri celeriter arma cepērunt eosque in silvas reppulerunt
 15 et compluribus interfectis longius impeditioribus locis secuti
 paucos ex suis deprediderunt.

*He carries
 their country
 and quarters
 his army for
 the winter.*

29. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas cae-
 dere instituit et, ne quis inermibus imprudentibus-
 que militibus ab latere impetus fieri posset, om-
 nem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem
 collocabat et pro vallō ad utrumque latus extruebat. Incrē-
 dibili celeritate magnō spatio paucis diebus confectō, cum
 iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur,
 ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi sunt tempestates con-
 secutae, uti opus necessariō intermitteretur et continuatiōne
 10 imbrum diutius sub pellibus milites contineri non possent,
 Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque in-
 censis Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexoviisque
 reliquis item civitatibus, quae proximē bellum fecerant, in
 hibernis collocavit.

COMMENTARIUS QUARTUS.

---

1. Eā, quae secūta est, hieme, quī fuit annus, German tribes, expelled by the Suebi, cross into Gaul.
Cn. Pompēiō, M. Crassō cōsulibus, Usīpetēs Germānī et item Tenctērī māgnā cum multitudine
hominum flūmen Rhēnum trānsiērunt, nōn longē ā marī, quō
Rhēnus īnfluit. Causa trānseundī fuit, quod ab Suēbīs com- 5
plūrēs annōs exagitātī bellō premēbantur et agricultūrā pro-
hibēbantur. Suēbōrum gēns est longē māxima et bellicōssima
Germānōrum omnium. Hī centum pāgōs habēre dīcuntur, ex quibus quotannīs singula mīlia Character and customs of the Suebi.
armātōrum bellandī causā ex finibus ēdūcunt. Reliquī, quī 10
domī mānsērunt, sē atque illōs alunt; hī rūsus in vicem an-
nō post in armīs sunt, illī domī remanent. Sic neque agri-
cultūra nec ratiō atque ūsus bellī intermittitur. Sed prīvātī
āc sēparātī agrī apud eōs nihil est, neque longius annō rema-
nēre ūnō in locō colendī causā licet. Neque multum frūmen- 15
tō, sed māximam partem lacte atque pecore vīvunt multum-
que sunt in vēnātiōnibus; quae rēs et cibī genere et cotidiānā
exercitātiōne et libertāte vītae, cum ā puerīs nullō officiō aut
disciplīnā assuēfactī nihil omnīnō contrā voluntātem faciant,
et vīrēs alit et immānī corporum māgnitūdine hominēs efficit. 20
Atque in eam sē cōsuētūdinem addūxērunt, ut locīs frīgidis-
simīs neque vestītūs praeter pellīs habērent quicquam, quā-
rum propter exiguitātem māgna est corporis pars aperta, et
lavārentur in flūminibus.

Their commerce and cavalry tactics.

2. Mercatōribus est aditus magis eō, ut, quae bellō cēperint, quibus vēndant, habeant, quam quō ūllam rem ad sē importārī dēsiderent. Quin etiam iūmentis, quibus māximē Gallī dēlectantur, quaeque impēnsō parant
 5 pretiō, Germānī importātis nōn ūtuntur, sed quae sunt apud eōs nāta, parva atque dēfōrmia, haec cotīdiānā exercitātiōne, summī ut sint labōris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis dēsiliunt ac pedibus proeliantur, equōsque eōdem re-
 10 manēre vestigiō assuēfēcērunt, ad quōs sē celeriter, cum ūsus est, recipiunt; neque eōrum mōribus turpius quicquam aut inertius habētur quam ephippiis ūtī. Itaque ad quemvis numerum ephippiātōrum equitum quamvis paucī adīre audent. [Vinum ad sē omnīnō importārī nōn sinunt, quod eā rē ad labōrem ferendum remollēscere hominēs atque effēmīnārī arbitrantur.]

Their neighbors the Ubii.

3. Pūblicē māximam putant esse laudem, quam lātissimē ā suīs finibus vacāre agrōs: hāc rē sīgnificārī, māgnū numerum cīvītātum suam vim sustinēre nōn posse. Itaque ūnā ex parte ā Suēbīs circiter mīlia passuum sexcenta
 5 agrī vacāre dīcuntur. Ad alteram partem succēdunt Ubīi, quōrum fuit cīvītās ampla atque flōrēns, ut est captus Germānōrum, et paulō sunt ēiusdem generis cēterīs hūmāniōrēs, proptereā quod Rhēnum attingunt, multumque ad eōs mercatōrēs ventitant, et ipsī propter propīnquitātem Gallicis sunt
 10 mōribus assuēfactī. Hōs cum Suēbī multīs saepe bellis expertī propter amplitūdinem gravitātemque cīvītātis finibus expellere nōn potuissent, tamen vēctīgālēs sibi fēcērunt ac multō humiliōrēs infirmīōrēsque redēgērunt.

The expelled German tribes dispossess the Menapii on the Rhine.

4. In eādē causā fuērunt Usīpetēs et Tencētērī, quōs suprā dīximus, quī complūrēs annōs Suēbōrum vim sustinuērunt, ad extrēmum tamen agrīs

expulsī et multis locīs Germāniae triennium vagātī ad Rhēnum pervēnērunt: quās regiōnēs Menapiī incolēbant et ad 5
utramque rīpam flūminis agrōs, aedificia vicōsque habēbant;
sed tantae multitudinis adventū perterritī ex iīs aedificiīs,
quae trāns flūmen habuerant, dēmigrāvērunt et cis Rhēnum
dispositīs praesidiīs Germānōs trānsire prohibēbant. Illī omnia expertī cum neque vī contendere propter inopiam nāvium 10
neque clam trānsire propter custōdiās Menapiōrum possent,
revertī sē in suās sēdēs regiōnēsque simulāvērunt et trīduī
viam prōgressī rūsus revertērunt atque, omnī hōc itinere unā
nocte equitatū cōfectō, īnciōs inopināntēsque Menapiōs op-
pressērunt, quī dē Germānōrum discessū per explōrātōrēs cer- 15
tiōrēs factī sine metū trāns Rhēnum in suōs vicōs remigrāve-
rant. Hīs interfectīs nāvibusque eōrum occupātīs, priusquam
ea pars Menapiōrum, quae citrā Rhēnum erat, certior fieret,
flūmen trānsiērunt atque, omnibus eōrum aedificiīs occupātīs,
reliquam partem hiemis sē eōrum cōpiīs aluērunt. 20

5. Hīs dē rēbus Caesar certior factus et infīr- *Caesar dis-*
mitātem Gallōrum veritus, quod sunt in cōsiliīs *trusts the in-*
capiendis mōbilēs et novīs plērumque rēbus student, nihil hīs *constancy of*
committendum exīstimāvit. Est enim hōc Gallicae cōsuē- *the Gauls.*
tūdinis, utī et viatōrēs etiam invitōs cōsistere cōgant et, quid 5
quisque eōrum dē quāque rē audierit aut cōgnōverit, quaerant
et mercātōrēs in oppidīs vulgus circumsistat, quibusque ex
regiōnibus veniant quāsque ibi rēs cōgnōverint, prōnūntiāre
cōgant. Hīs rēbus atque auditiōnibus permōtī, dē summīs
saepe rēbus cōsilia ineunt, quōrum eōs in vestigiō poenitēre 10
necesse est, cum incertīs rumōribus serviant et plērīque ad
voluntātem eōrum ficta respondeant.

6. Quā cōsuētūdine cōgnitā Caesar, nē graviō- *Caesar learns*
rī bellō occurreret, mātūrius quam cōnsuerat, ad *of the prepa-*
exercitum proficīscitur. Eō cum vēnisset, ea, quae *rations of the*
Germans, and
plans for war.

fore suspicātus erat, facta cōgnōvit: mīssās legātiōnēs ab nōn-
 5 nūllis civitatibus ad Germānōs invitātōsque eōs, utī ab Rhē-
 nō discēderent, omniaque, quae postulāssent, ab sē fore parā-
 ta. Quā spē adductī Germānī lātius vagābantur et in finēs
 Eburōnum et Condrūsōrum, quī sunt Trēverōrum clientēs
 10 cōgnōverat, dissimulanda sibi exīstimāvit eōrumque animīs
 permulsīs et cōfirmātīs equitatūque imperātō, bellum cum
 Germānīs gerere cōstituit.

*He is met by
 German en-
 voys. Their
 address.*

7. Rē frūmentāriā comparātā equitibusque dē-
 lēctīs, iter in ea loca facere coepit, quibus in locīs
 esse Germānōs audiēbat. A quibus cum paucōrum diērum
 iter abesset, lēgātī ab hīs vērunt, quōrum haec fuit ōrātiō:
 5 Germānōs neque priōrēs populō Rōmānō bellum inferre, ne-
 que tamen recūsāre, sī lacessantur, quā armīs contendant,
 quod Germānōrum cōsuētūdō sit ā māiōribus trādita, quī-
 cumque bellum inferant, resistere neque dēprecārī. Haec
 tamen dicere, vērūne invitōs, ēiectōs domō; sī suam grātiā
 10 Rōmānī velint, posse iīs ūtilēs esse amīcōs; vel sibi agrōs at-
 tribuant vel patiantur eōs tenēre, quōs armīs possēderint: sē-
 sē ūnīs Suēbīs concēdere, quibus nē diī quidem immortālēs
 parēs esse possint: reliquum quidem in terrīs esse nēmīnem,
 quem nōn superāre possint.

*He demands
 that the Ger-
 mans with
 draw from
 Gaul.*

8. Ad haec quae vīsum est Caesar respondit;
 sed exitus fuit ōrātiōnis: Sibi nūllam cum hīs amī-
 citiā esse posse, sī in Galliā remanērent; neque
 vērūne quī suōs finēs tuērī nōn potuerint, aliēnōs occu-
 5 pāre; neque ūllōs in Galliā vacāre agrōs, quī dārī tantae prae-
 sertim multitudinī sine iniūriā possint; sed licēre, sī velint,
 in Ubiōrum finibus cōnsidere, quōrum sint lēgātī apud sē et
 dē Suēbōrum iniūriīs querantur et ā sē auxilium petant: hōc
 sē Ubiīs imperātūrum.

9. Lēgātī haec sē ad suōs relātūrōs dīxērunt *They try to gain time. Caesar refuses.*
 et, rē dēliberātā, post diem tertium ad Caesarem
 reversūrōs: intereā nē propius sē castra movēret, petiērunt.
 Nē id quidem Caesar ab sē impetrārī posse dīxit. Cōgnōve-
 rat enim māgnam partem equitātūs ab iīs aliquot diēbus ante
 praedandī frūmentandīque causā ad Ambivarītōs trāns Mosam
 mīssam; hōs exspectārī equitēs atque ēius rei causā moram
 interpōnī arbitrābātur. 5

10. Mosa prōfluit ex monte Vosegō, quī est in *Sources and course of the Meuse and Rhine.*
 finibus Lingonum, et parte quādam ex Rhēnō re-
 ceptā, quae appellātur Vacalus, īnsulam efficit Batāvōrum,
 neque longius ab eō milibus passuum LXXX in Ōceanum īn-
 fluit. Rhēnus autem oritur ex Lēpontiīs, quī Alpēs incolunt,
 et longō spatiō per finēs Nantuātium, Helvētiōrum, Sēquanō-
 rum, Mediōmātricum, Tribōcōrum, Trēverōrum citātus fertur
 et, ubi Ōceanō appropīnquāvit, in plūrēs dēfluit partēs multis
 īgentibusque īnsulīs effectīs, quārum pars māgna ā ferīs bar-
 barīsque nātiōnibus incolitur, ex quibus sunt, quī piscibus
 atque ōvīs avium vīvere existimantur, multisque capitibus in
 Ōceanum īnfluit. 5

11. Caesar cum ab hoste nōn amplius passuum *At Caesar's approach the Germans again seek delay and gain a truce.*
 XII milibus abesset, ut erat cōstitūtum, ad eum
 lēgātī revertuntur; quī in itinere congressī māgno-
 perē, nē longius prōgrederētur, ōrābant. Cum id nōn impe-
 trāssent, petēbant, utī ad eōs equitēs, quī āgmen antecessis-
 bent, praemitteret eōsque pūgnā prohibēret, sibi ut po-
 testātem faceret in Ubiōs lēgātōs mittendī: quōrum sī prīnci-
 pēs āc senātus sibi iūreiūrandō fidem fēcisset, eā condiciōne,
 quae ā Caesare ferrētur, sē ūsūrōs ostendēbant: ad hās rēs
 cōficiendās sibi trīduī spatium daret. Haec omnia Caesar
 eōdem illō pertinēre arbitrābātur, ut trīduī morā interpositā 10

equitēs eōrum, quī abessent, reverterentur; tamen sēsē nōn longius milibus passuum quattuor aquātiōnis causā prōcessūrum eō diē dixit; hūc posterō diē quam frequentissimī con-
 15 venīrent, ut dē eōrum postulātis cōgnōsceret. Interim ad praefectōs, quī cum omnī equitātū antecesserant, mittit, quī nūntiārent, nē hostēs proeliō lacesserent et, sī ipsī lacesserentur, sustinērent, quoad ipse cum exercitū propius accessisset.

They treacherously attack and rout the Roman cavalry.

12. At hostēs, ubi primum nostrōs equitēs cōnspēxērunt, quōrum erat quīnque milium numerus, cum ipsī nōn amplius octingentōs equitēs haberent, quod ii, quī frūmentandī causā ierant trāns Mosam, nōn-
 5 dum redierant, nihil timentibus nostrīs, quod lēgātī eōrum paulō ante ā Caesare discesserant atque is diēs indūtiīs erat ab hīs petītus, impetū factō celeriter nostrōs perturbāvērunt; rūsus resistantibus, cōnsuētūdine suā ad pedēs dēsiluērunt, suffossīs equīs complūribusque nostrīs dēiectīs reliquōs in
 10 fugam coniēcērunt atque ita perterritōs ēgērunt, ut nōn prius fugā dēsisterent, quam in cōspectum āgminis nostrī vēnissent. In eō proeliō ex equitibus nostrīs interficiuntur quattuor et septuāgintā, in hīs vir fortissimus Pīsō Aquitānus amplissimō genere nātus, cūius avus in civitāte suā rēgnum
 15 obtinuerat amīcus ab senātū nostrō appellātus. Hīc cum frātrī interclūsō ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculō ēripuit, ipse equō vulnerātō dēiectus, quoad potuit, fortissimē restitit: cum circumventus multīs vulneribus acceptīs cecidisset, atque id frāter, quī iam proeliō excesserat, procul animadvertisset, incitātō equō sē hostibus obtulit atque inter-
 20 fectus est.

Caesar determines on decided action and detains German envoys.

13. Hōc factō proeliō, Caesar neque iam sibi lēgātōs audiendōs neque condiciōnēs accipiendās arbitrābātur ab iis, quī per dolum atque insidiās

petitā pāce ūltrō bellum intulissent: expectāre vērō, dum
 hostium cōpiaē augērentur equitātusque reverterētur, sum- 5
 mae dēmentiae esse iūdicābat, et cōgnitā Gallōrum infirmī-
 tāte, quantum iam apud eōs hostēs ūnō proeliō auctōritātis
 essent cōsecūtī, sentiēbat; quibus ad cōnsilia capiēda nihil
 spatiū dandum exīstimābat. Hīs cōstitutīs rēbus et cōsiliō
 cum lēgātīs et quaestōre commūnicātō, nē quem diem pūg- 10
 nae praetermitteret, oportūnissima rēs accidit, quod postridiē
 ēius diēi māne eādem et perfidiā et simulātiōne ūsī Germānī
 frequentēs omnibus prīncipibus māiōribusque nātū adhibitīs
 ad eum in castra vēnērunt, simul, ut dicēbātur, suī pūrgandī
 causā, quod contrā, atque esset dictum et ipsī petissent, proe- 15
 lium prīdiē commīsissent, simul ut, sī quid possent, dē indūtiīs
 fallendō impetrārent. Quōs sibi Caesar oblātōs gāvīsus illōs re-
 tinērī iūssit: ipse ōmnēs cōpiās castrīs ēdūxit equitātumque,
 quod recentī proeliō perterritum esse exīstimābat, āgmen
 subsequī iūssit. 20

14. Aciē triplici īstitutā et celeriter VIII mil- *He unexpected-*
 ium itinere cōfectō, prius ad hostium castra per- *edly attacks*
 vēnit quam quid agerētur Germānī sentīre possent. Quī *and storms*
 omnibus rēbus subitō perterritī et celeritāte adventūs nostrī et *their camp.*
 discessū suōrum, neque cōsiliū habendī neque arma capiendī 5
 spatiō datō, perturbantur cōpiāsne adversus hostem dūcere, an
 castra dēfendere, an fugā salūtem petere praestāret. Quōrum
 timor cum fremitū et concursū significārētur, milītēs nostrī
 prīstinī diēi perfidiā incitātī in castra irrupērunt. Quō locō
 quī celeriter arma capere potuērunt, paulisper nostrīs resti- 10
 tērunt atque inter carrōs impedīmentaue proelium commīs-
 ērunt; at reliqua multitudō puerōrum mulierumque (nam
 cum omnibus suis domō excesserant Rhēnumque trānsierant)
 passim fugere coepit; ad quōs cōsectandōs Caesar equitā-
 tum mīsīt. 15

*The Germans
flee with great
loss.*

15, Germānī, post tergum clāmōre audītō,
cum suōs interficī vidērent, armīs abiectīs signīs-
que militāribus relictīs sē ex castris ēiēcērunt, et cum ad
cōnfluentem Mosae et Rhēnī pervēnissent, reliquā fugā dēs-
5 pērātā, māgnō numerō interfectō, reliquī sē in flūmen prae-
cipitāvērunt atque ibi timōre, lassitūdine, vī flūminis oppres-
sī periērunt. Nostrī ad ūnum omnēs incolumēs, perpaucīs
vulnerātis, ex tantī bellī timōre, cum hostium numerus cap-
itum cccxxx milium fuisset, sē in castra recēpērunt. Caesar
10 iīs, quōs in castrīs retinuerat, discēdendī potestātem fēcit.
Illī supplicia cruciātūsque Gallōrum veritī, quōrum agrōs
vēxāverant, remanēre sē apud eum velle dixerunt. Hīs Cae-
sar libertātem concessit.

*Caesar re-
solves to cross
the Rhine.*

16. Germānicō bellō cōfectō, multis dē
causīs Caesar statuit sibi Rhēnum esse transeun-
dum; quārum illa fuit iūstissima, quod, cum vidēret Germā-
nōs tam facile impellī, ut in Galliam venīrent, suīs quoque
5 rēbus eōs timēre voluit, cum intellegerent, et posse et audēre
populī Rōmānī exercitum Rhēnum trānsire Accessit etiam,
quod illa pars equitātūs Usīpetum et Tencērōrum, quam
suprā commemorāvī praedandī frūmentandique causā Mosam
trānsisse neque proeliō interfuisse, post fugam suōrum sē
10 trāns Rhēnum in finēs Sugambrōrum recēperat sēque cum
iīs coniūnixerat. Ad quōs cum Caesar nūntiōs
mīsisset, quī postulārent, eōs, quī sibi Galliaeque
bellum intulissent, sibi dēderent, respondērunt: Populī Rō-
mānī imperium Rhēnum finīre: sī sē invītō Germānōs in
15 Galliam trānsire nōn aequum exīstimāret, cūr suī quidquam
esse imperiī aut potestātis trāns Rhēnum postulāret? Ubiī
autem, quī ūnī ex Trānsrhēnānīs ad Caesarem lēgātōs mīse-
rant, amīcitiā fēcērant, obsidēs dederant, māgnoperē ōrā-

*Haughty re-
ply of the Su-
gambri to his
messengers.*

bant, ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suēbīs premerentur; vel, sī id facere occupātiōibus reīpūblicae 20 prohibērētur, exercitum modo Rhēnum trānsportāret: id sibi ad auxilium spemque reliquī temporis satis futūrum. Tantum esse nōmen atque opīniōnem ēius exercitūs, Ariovistō pulsō et hōc novissimō proeliō factō, etiam ad ūltimās Germanōrum nātiōnēs, utī opīniōne et amīcitiā populī Rōmānī 25 tūtī esse possint. Nāvium māgnam cōpiam ad trānsportandum exercitum pollicēbantur.

17. Caesar hīs dē causīs, quās commemorāvī, *Description of Caesar's bridge across the Rhine.* Rhēnum trānsīre dēcrēverat; sed nāvibus trānsīre neque satis tūtum esse arbitrābātur, neque suae neque populī Rōmānī dīgnitātis esse statuēbat. Itaque, etsī summa difficultās faciendī pontis prōpōnēbātur propter lātitudinem, rapiditatem altitudinemque flūminis, tamen id sibi contendendum 5 aut aliter nōn trādūcendum exercitum existimābat. Ratiōnem pontis hanc instituit. Tīgna bīna sēsquipedālīa paulum ab imō praeacūta dīmēnsa ad altitudinem flūminis intervallō pedum duōrum inter sē iungēbat. Haec cum māchinātiōnibus immīssa in flūmen dēfixerat fistūcīsque adēgerat, nōn sublicae modo dērēctē ad perpendiculum, sed prōnē ac fastīgātē ut secundum nātūrā flūminis prōcumberent, hīs item contrāria duo ad eundem modum iūncta intervallō pedum XL 10 ab inferiōre parte contrā vim atque impetum flūminis conversa statuēbat. Haec utraque insuper bipedālībus trabibus immīssīs, quantum eōrum tīgnōrum iūnctūra distābat, bīnīs utrimque fibulīs ab extrēmā parte distīnēbantur; quibus disclūsīs atque in contrāriam partem revīnctīs tanta erat operis firmitūdō atque ea rērū nātūra, ut, quō māior vīs aquae sē 20 incitāvisset, hōc artius illigāta tenērentur. Haec dērēctā materiā iniectā contexēbantur ac longuriīs crātibusque cōnster-

nēbantur; ac nihilō sēcius publicae et ad inferiōrem partem flūminis oblīquē agēbantur, quae prō ariete subiectae et cum
 25 omnī opere coniūctae vim flūminis exciperent, et aliae item suprā pontem mediocrī spatiō, ut, sī arborum truncī sive nāv-
 ēs dēiciendī operis causā essent ā barbarīs mīssae, hīs dēfēn-
 sōribus eārum rērum vis minuerētur, neu pontī nocērent.

*The army
crosses into
the country of
the Sugambri
who with-
draw.*

18. Diēbus decem, quibus māteria coepta erat
 comportārī, omnī opere effectō exercitus trādūcitur.
 Caesar, ad utramque partem pontis firmō praesid-
 iō relīctō, in finēs Sugambrōrum contendit. Interim ā com-
 5 plūribus cīvitātibus ad eum lēgātī veniunt; quibus pācem
 atque amīcitiā petentibus liberāliter respondit obsidēsque
 ad sē addūcī iubet. At Sugambrī ex eō tempore, quō pōns
 īstituī coeptus est, fugā comparātā, hortantibus iīs, quōs ex
 Tenctērīs atque Usīpetibus apud sē habēbant, finibus suis
 10 excesserant suaque omnia exportāverant sēque in sōlitūdinem
 āc silvās abdiderant.

*He ravages
their country.*

19. Caesar paucōs diēs in eōrum finibus morā-
 tus, omnibus vīcīs aedificiīsque incēnsīs frūmentīsque succī-
 sīs, sē in finēs Ubiōrum recēpit, atque iīs auxilium suum pol-
 licitus, sī ab Suēbīs premerentur, haec ab iīs cōgnōvit: Suēbōs,
 5 *The Suebi pre-
pare resist-
ance.* posteāquam per explorātōrēs pontem fierī com-
 perissent, mōre suō conciliō habitō, nūntiōs in om-
 nēs partēs dīmīsisse, utī dē oppidis dēmigrārent, liberōs,
 uxōrēs suaque omnia in silvīs dēpōnerent, atque omnēs, quī
 arma ferre possent, ūnum in locum convenīrent: hunc esse
 10 dēlēctum medium ferē regiōnum eārum, quās Suēbī obtinē-
 rent: hīc Rōmānōrum adventum exspectāre atque ibi dēcer-
 tāre cōstituīse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus rēbus
 iīs cōfectīs, quārum rērum causā trādūcere exer-
 citum cōstituerat, ut Germānīs metum iniceret,

*Caesar re-
crosses into
Gaul.*

ut Sugambrōs ulciscerētur, ut Ubiōs obsidiōne liberāret, diē- 15
bus omnīnō XVIII trāns Rhēnum cōnsūmptīs, satis et ad laudem
et ad ūtilitātem prōfectum arbitrātus, sē in Galliam recēpit
pontemque rescidit.

20. Exiguā parte aestātis reliquā, Caesar, etsī *He plans an expedition to Britain.*
in hīs locīs, quod omnis Gallia ad septentrionēs
vergit, mātūrae sunt hiemēs, tamen in Britanniam proficīscī
contendit, quod omnibus ferē Gallicīs bellīs hostibus nostrīs
inde subministrāta auxilia intellegēbat et, sī tempus annī ad 5
bellum gerendum dēficeret, tamen māgnō sibi ūsuī fore arbi-
trābātur, sī modo īnsulam adisset, et genus hominum perspēx-
isset, loca, portūs, aditūs cōgnōvisset; quae omnia ferē Gallīs
erant incōgnita. Neque enim temerē praeter mercātōrēs illō
adit quisquam, neque iīs ipsīs quicquam praeter ōram mari- 10
timam atque eās regiōnēs, quae sunt contrā Galliās, nōtum
est. Itaque vocātīs ad sē undique mercātōribus, neque quan-
ta esset īnsulae māgnitūdō, neque quae aut quantae nātiōnēs
incolerent, neque quem ūsum bellī habērent aut quibus īnsti-
tūtīs ūterentur, neque quī essent ad māiōrum nāvium mul- 15
titudinem idōneī portūs, reperīre poterat.

21. Ad haec cōgnōscenda, priusquam perīcu- *He proceeds against the Morini. Negotiations with the Britons.*
lum faceret, idōneum esse arbitrātus C.
Volusēnum cum nāvī longā praemittit. Huīc
mandat, ut explōrātīs omnibus rēbus ad sē quam prīmum
revertātur. Ipse cum omnibus cōpiīs in Morinōs proficīsci- 5
tur, quod inde erat brevissimus in Britanniam trāiectus.
Hūc nāvēs undique ex fīnitimīs regiōnibus et, quam superi-
ōre aestāte ad Veneticum bellum effēcerat classem, iubet
convenīre. Interim cōsiliō ēius cōgnitō et per mercātōrēs
perlātō ad Britannōs, ā complūribus īnsulae cīvitatibus ad 10
eum lēgātī veniunt, quī polliceantur obsidēs dare atque im-

periō populī Rōmānī obtemperāre. Quibus auditīs, liberāli-
ter pollicitus hortātusque, ut in eā sententiā permanērent,
eōs domum remittit, et cum iīs ūnā Commium, quem ipse
15 Atrebatibus superātis rēgem ibi cōstituerat, cūius et virtū-
tem et cōsiliū probābat et quem sibi fidēlem esse arbitrā-
bātur, cūiusque auctōritās in hīs regiōnibus māgnī habēbā-
tur, mittit. Huic imperat, quās possit, adeat civitatēs
hortēturque, ut populī Rōmānī fidem sequantur, sēque
20 celeriter eō ventūrum nūntiet. Volusēnus perspectīs regiōn-
ibus omnibus, quantum eī facultātis darī potuit quī nāvi
ēgredi āc sē barbarīs committere nōn auderet, quīntō diē ad
Caesarem revertitur quaeque ibi perspēxisset renūntiat.

*The Morini
make terms.*

22. Dum in hīs locīs Caesar nāvium parandā-
rum causā morātur, ex māgnā parte Morinōrum ad eum lēgā-
tī vērunt, quī sē dē superiōris temporis cōsiliō excūsārent,
quod hominēs barbarī et nostrae cōsuētūdinis imperitī bel-
5 lum populō Rōmānō fēcissent, sēque ea, quae imperāssset, fac-
tūrōs pollicerentur. Hōc sibi Caesar satis oportūnē accidisse
arbitrātus, quod neque post tergum hostem relinquere
volēbat neque bellī gerendī propter annī tempus facultātem
habēbat neque hās tantulārum rērū occupatiōnēs Britan-
10 niae antepōnendās iūdicābat, māgnū iīs numerum obsidum
imperat. Quibus adductīs, eōs in fidem recēpit. Nāvibus

*Further pre-
parations for
the invasion.*

circiter LXXX onerāriīs coāctis cōstrātisque, quot
satis esse ad duās trānsportandās legiōnēs existi-
mābat, quod praetereā nāvium longārum habēbat, quaestōrī,
15 lēgātīs praefectisque distribuit. Hūc accēdēbant XVIII
onerāriae nāvēs, quae ex eō locō ab milibus passuum octō
ventō tenēbantur, quō minus in eundem portum venīre pos-
sent; hās equitibus distribuit. Reliquum exercitū Q.
Tituriō Sabīnō et L. Aurunculēiō Cottae lēgātīs in Menapiōs

atque in eōs pāgōs Morinōrum, ab quibus ad eum lēgātī nōn 20
vēnerant, dūcendum dedit; P. Sulpicium Rūfum lēgātum
cum eō praesidiō, quod satis esse arbitrābātur, portum tenēre
iūssit.

23. Hīs cōstitutīs rēbus, nactus idōneam ad *Cæsar crosses*
nāvigandum tempestātem tertiā ferē vigiliā solvit equitēsque *to Britain.*
in ūlteriōrum portum prōgredi et nāvēs cōscendere et sē se-
qui iūssit. A quibus cum paulō tardius esset administrātum,
ipse hōrā diēi circiter quartā cum primīs nāvibus Britanniam 5
attigit atque ibi in omnibus collibus expositās hostium cōpiās
armātās cōspēxit. Cūius locī haec erat nātūra, atque ita
mōntibus angustē mare continēbātur, utī ex locīs superiōribus
in lītus tēlum adigī posset. Hunc ad ēgrediendum nēquā-
quam idōneum locum arbitrātus, dum reliquae nāvēs eō con- 10
venīrent, ad hōram nōnam in ancorīs exspectāvit. Interim
lēgātīs tribūnīsque militum convocātis et quae ex Volusēnō
cōgnōvisset, et quae fierī vellet, ostendit monuitque, ut rei
militāris ratiō, māximē ut maritimae rēs postulārent, ut quae
celorum atque instābilem mōtum habērent, ad nūtum et ad 15
tempus omnēs rēs ab iis administrārentur. Hīs dīmissis et
ventum et aestum ūnō tempore nactus secundum, datō signō
et sublātis ancorīs, circiter milia passuum septem ab eō locō
prōgressus, apertō ac plānō lītore nāvēs cōstituit.

24. At barbarī, cōsiliō Rōmānōrum cōgnitō, *The Britons*
præmissō equitātū et essedāriis, quō plērumque *attack the Ro-*
genere in proeliis utī cōsuērunt, reliquīs cōpiīs subsecūtī *mans on*
nostrōs nāvibus ēgredi prohibēbant. Erat ob hās causās *landing.*
summa difficultās, quod nāvēs propter māgnitūdinem nisi in 5
altō cōstituī nōn poterant, militibus autem ignōtis locīs, im-
peditis manibus māgnō et gravī onere armōrum oppressis,
simul et dē nāvibus dēsiliendum et in fluctibus cōsistendum

et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut
 10 paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuēfactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consueverant, utebantur.

*Caesar brings
the war-ships
into action.*

25. Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatio et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac submoveri iussit; quae res magno usu nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti, barbari constituerunt ac paulum modo pedem
 5 retulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferēbat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, 'Desilite,' inquit, 'commilitones nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.' Hoc cum
 15 voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluērunt. Hos item ex proximis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquarunt.

*After a fierce
contest the
Britons are
forced to flee.*

26. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostrum tamen, quod neque ordinem servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius aliam ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, magno
 5 opere perturbabantur; hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant,

incitātis equīs impedītōs adoriēbantur, plūrēs paucōs circum-
 sistēbant, aliī ab latere apertō in ūniversōs tēla cōniciēbant.
 Quod cum animadvertisset Caesar, scaphās longārum nāvium,
 item speculātōria nāvigia militibus complērī iūssit et, quōs ¹⁰
 labōrantēs cōspēxerat, hīs subsidia submittēbat. Nostri,
 simul in aridō cōstitērunt, suīs omnibus cōsecūtīs in hostēs
 impetum fēcērunt atque eōs in fugam dedērunt, neque longius
 prōsequī potuērunt, quod equitēs cursum tenēre atque insu-
 lam capere nōn potuerant. Hōc ūnum ad pristinam fōrtūnam ¹⁵
 Caesarī dēfuit.

27. Hostēs proeliō superātī, simul atque sē ex *The Britons
make peace.*
 fugā recēpērunt, statim ad Caesarem lēgātōs dē pāce mīsē-
 runt; obsidēs datūrōs, quaeque imperāset factūrōs pollicitī
 sunt. Unā cum hīs lēgātīs Commius Atrebas vēnit, quem
 suprà dēmōnstrāveram ā Caesare in Britanniam praemissum ⁵
 Hunc illī ē nāvī ēgressum, cum ad eōs ōrātōris modo Caesaris
 mandāta dēferret, comprehenderant atque in vincula cōniēce-
 rant, tum proeliō factō remīsērunt. In petendā pāce eius rei
 culpam in multitudinem contulērunt et propter imprudentiam
 ut ignōscerētur petivērunt. Caesar questus, quod, cum ūltrō ¹⁰
 in continentem lēgātīs missis pācem ab sē petissent, bellum
 sine causā intulissent, ignōscere imprudentiae dixit obsidēs-
 que imperāvit; quōrum illī partem statim dedērunt, partem
 ex longīnquiōribus locīs arcessitam paucīs diēbus sēsē datū-
 rōs dixerunt. Intereā suōs remigrāre in agrōs iūssērunt, ¹⁵
 prīncipēsque undique convenīre et sē civitātēsque suās Cae-
 sari commendāre coepērunt.

28. Hīs rēbus pāce cōfirmātā, post diem quar-
 tum, quam est in Britanniam ventum, nāvēs ^{XVIII,} *The ships con-
veying the
cavalry are
driven back
by a storm.*
 dē quibus suprà dēmōnstrātum est, quae equitēs
 sustulerant, ex superiōre portū lēnī ventō solvērunt.

- 5 Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris videntur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, magno sui cum periculo deciderentur; quae
10 tamen ancoris iactis cum fluctibus complerentur, necessario adversa nocte in altum profectae continentem petierunt.

*The tide and
storm shatter
the rest of the
fleet.*

29. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, qui dies maritimis aestus maximos in Oceanō efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum transportandum
5 curaverat quasque in aridum subduxerat, aestus complebat, et onerarias quae ad ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis reliquae cum essent, funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad
10 navigandum inutilis, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usu, et, quod omnibus constabat, hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem
15 provisum non erat.

*The Britons
plan to renew
hostilities.*

30. Quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant inter se collocuti, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum
5 exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factum esse duxerunt rebellione facta frumento comestumque nostris prohibere et rem in hiemem producere, quod, his superatis aut redditum interclusis, neminem postea

belli inferendi causā in Britanniam transitūrum cōfidēbant. 10
Itaque, rūsus coniūratiōne factā, paulatim ex castris discēdere et suos clam ex agris dēducere coepērunt.

31. At Caesar, etsi nondum eōrum cōsilia *Caesar refits his fleet.*
cōgnōverat, tamen et ex ēventū nāvium suarum et ex eō, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicābatur. Itaque ad omnēs cāsūs subsidia comparābat. Nam et frumentum ex agris cotidiē in castra cōferēbat et 5 quae gravissimē afflictae erant nāvēs, earum materiā atque aere ad reliquās reficiendās ūtēbatur et quae ad eas res erant ūsuī ex continentī comparārī iubēbat. Itaque, cum summō studiō ā militibus administrārētur, duodecim nāvibus amissīs, reliquīs ut nāvigārī commodē posset, effēcit. 10

32. Dum ea geruntur, legiōne ex cōsuētūdine *The Britons attack the Roman foragers.*
ūnā frumentātum missā, quae appellābatur septima, neque ūllā ad id tempus belli suspiciōne interpositā, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitāret, ii, qui prō portis castrōrum in statiōne erant, Caesarī nūntiāverunt pulverem maiōrem, quam cōsuētūdō ferret, in eā parte vidērī, quam in partem legiō iter fēcisset. Caesar id, quod erat, suspicātus, aliquid novī ā barbaris initum cōsiliī, cohortēs, quae in statiōnibus erant, sēcum in eam partem proficīscī, ex reliquīs duās in statiōnem cohortēs 10 succēdere, reliquās armārī et cōnfestim sēsē subsequī iūssit. Cum paulō longius ā castris prōcessisset, suos ab hostibus premī atque aegrē sustinēre et, cōnfertā legiōne, ex omnibus partibus tēla cōnici animāadvertit. Nam quod omnī ex reliquīs partibus dēmesso frumentō pars ūna erat reliqua, suspi- 15 cātī hostēs hūc nostrōs esse ventūrōs noctū in silvis dēlitue- rant: tum dispersōs dēpositis armīs in metendō occupātōs subitō adortī paucīs interfectīs reliquōs incertīs ordinibus

perturbāverant, simul equitātū atque essedīs circumdederant.

*Their mode of
fighting from
war-chariots.*

33. Genus hōc est ex essedīs pūgnae. Primō

per omnēs partēs perequitant et tēla cōniciunt
atque ipsō terrōre equōrum et strepitū rotārum ōrdinēs plē-
rumque perturbant, et cum sē inter equitum turmās insinuā-
5 vērunt, ex essedīs dēsiliunt et pedibus proeliantur. Aurīgae
interim paulātīm ex proeliō excēdunt atque ita currūs collo-
cant, ut, sī illī ā multitūdine hostium premantur, expeditum
ad suōs receptum habeant. Ita mōbilitātem equitum, stabili-
tātem peditum in proeliis praestant, āc tantum ūsū cotīdiānō
10 et exercitātiōne efficiunt, utī in dēclīvī āc praecipitī locō in-
citātōs equōs sustinēre et brevī moderārī āc flectere et per
tēmōnem percurrere et in iugō insistere et sē inde in currūs
citissimē recipere cōsuērint.

*Caesar res-
cues his for-
agers.*

34. Quibus rēbus perturbātīs nostrīs novitāte

pūgnae tempore oportūnissimō Caesar auxiliū
tulit: namque ēius adventū hostēs cōstitērunt, nostrī sē ex
timōre recēpērunt. Quō factō ad lacessendum et ad com-
mittendum proelium aliēnum esse tempus arbitrātus suō sē
5 locō continuit et brevī tempore intermīssō in castra legiōnēs
redūxit. Dum haec geruntur, nostrīs omnibus occupātīs,
quī erant in agrīs reliquī, discessērunt. Secūtae sunt con-
tinuōs complūrēs diēs tempestātēs, quae et nostrōs in castrīs
10 continērent et hostem ā pūgnā prohibērent. Interim barbarī
nūntiōs in omnēs partēs dīmīsērunt paucitātemque nostrō-

*The Britons
gather a large
force and
march against
the Roman
camp.*

rum mīlitum suīs praedicāvērunt et, quanta prae-
dae faciendae atque in perpetuum suī liberandī
facultās darētur, sī Rōmānōs castrīs expulissent,

15 dēmōnstrāvērunt. Hīs rēbus, celeriter māgnā multitūdine
peditātūs equitātūsque coāctā, ad castra vērunt.

35. Caesar etsi idem, quod superiōribus diē- *They are de-*
 bus acciderat, fore vidēbat, ut, si essent hostēs *fected and*
 pulsī, celeritāte periculum effugerent, tamen nactus equitēs *flee.*
 circiter xxx, quōs Commius Atrebas, dē quō ante dictum est,
 sēcum trāsportāverat, legiōnēs in aciē prō castris cōstituit. 5
 Commissō proeliō diūtius nostrōrum militum impetum hos-
 tēs ferre nōn potuērunt ac terga vertērunt. Quōs tantō spa-
 tiō secūtī, quantum cursū et vīribus efficere potuērunt, com-
 plūrēs ex iis occidērunt, deindē omnibus longē lātēque
 aedificiis incēnsis sē in castra recēpērunt. 10

36. Eōdem diē lēgātī ab hostibus mīssī ad *They give hos-*
 Caesarem dē pāce vēnērunt. Hīs Caesar numer- *tages to Cae-*
 um obsidum, quem ante imperāverat, duplicāvit eōsque in *sar, who goes*
 continentem adlūcī iūssit, quod propīnquā diē aequinoctiī *back to Gaul.*
 infirmis nāvibus hiemī nāvigātiōnem subiciendam nōn ex- 5
 istimābat. Ipse idōneam tempestātem nactus paulō post
 mediam noctem nāvēs solvit: quae omnēs incolumēs ad con-
 tinentem pervēnērunt; sed ex iis onerāriae duae eōsdem,
 quōs reliquī, portūs capere nōn potuērunt et paulō infrā
 dēlātae sunt. 10

37. Quibus ex nāvibus cum essent expositi *The Morini*
 militēs circiter trecentī atque in castra contende- *revolt, attack*
 rent, Morinī, quōs Caesar in Britanniam proficis- *Caesar's*
 cēns pācātōs reliquerat, spē praedae adductī prīmō nōn ita *troops on*
 magnō suōrum numerō circumsteterunt ac, si sēsē interficī 5
 nōllent, arma pōnere iūssērunt. Cum illī orbe factō sēsē
 dēfenderent, celeriter ad clāmōrem hominum circiter milia
 sex convēnērunt. Quā rē nūntiātā Caesar omnem ex castris
 equitātum suis auxiliō mīsit. Interim nostrī militēs impe-
 tum hostium sustinuērunt atque amplius hōris quattuor 10
 fortissimē pūgnāvērunt et paucis vulneribus acceptis com-

plūrēs ex hīs occidērunt. Postea vērō quam equitātus noster in cōspectum vēnit, hostēs abiectis armīs terga vertērunt māgnusque eōrum numerus est occīsus.

*Labiēnus rav-
ages their
country.*

38. Caesar posterō diē T. Labiēnum lēgātum cum iīs legiōnibus, quās ex Britannīā redūxerat, in Morinōs, quī rebellīōnem fēcerant, mīsīt. Quī cum propter siccitatēs palūdum, quō sē reciperent, nōn habērent, quō
5 superiōre annō perfugiō fuerant ūsī, omnēs ferē in potestātem Labiēnī pervēnērunt. At Q. Titurius et L. Cotta lēgātī, quī in Menapiōrum fīnēs legiōnēs dūxerant, omnibus eōrum agrīs vāstātis, frūmentis succīsīs, aedificiis incēnsīs, quod Menapii sē omnēs in dēnsissimās silvās abdiderant, sē
10 *The Romans
are quartered
for the winter
among the
Belgae.* ad Caesarem recēpērunt. Caesar in Belgīs omnium legiōnum hiberna cōstituit. Eō duae omnī-
nō cīvitatēs ex Britannīā obsidēs mīsērunt, reli-
quae neglēxērunt. Hīs rēbus gestis ex līterīs Caesaris diērum vīgintī supplicātiō ā senātū dēcrēta est.

COMMENTARIUS QUINTUS.

1. L. Domitiō, Ap. Claudiō cōsulibus, discē- *Naval prepa-*
 ſēns ab hibernīs Caesar in Italiam, ut quotannīs *rations for*
the invasion
of Britain.
 facere cōsuerat, lēgātīs imperat, quōs legiōnibus praefēcerat,
 utī quam plūrimās possent hieme nāvēs aedificandās veterēs-
 que reficiendās cūrarent. Eārum modum fōrmamque dēmōn- 5
 strat. Ad celeritātem onerandī subductiōnēsque paulō facit
 humiliōrēs, quam quibus in nostrō mari utī cōsuēvimus, at-
 que id eō magis, quod propter crēbrās commūtātiōnēs aes-
 tum minus māgnōs ibi fluctūs fierī cōgnōverat, ad onera ac
 multitudinem iūmentōrum trānsportandam paulō lātiōrēs, 10
 quam quibus in reliquīs ūtimur maribus. Hās omnēs actuā-
 riās imperat fierī, quam ad rem multum humilitās adiuvat.
 Ea, quae sunt ūsuī ad armandās nāvēs, ex Hispāniā apportārī
 iubet. Ipse, conventibus Galliae citeriōris perac- *He goes to Il-*
 tīs, in Illyricum proficīscitur, quod ā Pirustīs finī- *lyricum and*
receives the
submission
of the Pi-
 timam partem prōvinciae incursiōnibus vāstārī *rustae.* 15
 audiēbat. Eō cum vēnisset, cīvitatibus milītēs imperat cer-
 tumque in locum convenīre iubet. Quā rē nūntiātā, Pirustae
 lēgātōs ad eum mittunt, quī doceant nihil eārum rerum pūbli-
 cō factum cōsiliō, sēsēque parātōs esse dēmōnstrant omnibus 20
 ratiōnibus dē iniūriīs satisfacere. Perceptā ōrātiōne eōrum,
 Caesar obsidēs imperat eōsque ad certam diem addūcī iubet;
 nisi ita fēcerint, sēsē bellō cīvitatē persecūtūrum dēmōn-

strat. Iis ad diem adductis ut imperaverat, arbitrōs inter
 25 cīvitātēs dat, quī litem aestiment poenamque cōstituant.

*Caesar re-
turns to Gaul
and goes to
the country of
the Treveri.*

2. Hīs cōfectis rēbus conventibusque perāctis,
 in citeriōrem Galliam revertitur atque inde ad ex-
 ercitus proficiscitur. Eō cum vēnisset, circuitis
 omnibus hibernis, singulārī mīlitum studiō in summā omnium
 5 rērum inopiā circiter sexcentās eius generis, cūius suprà dē-
 mōnstrāvimus, nāvēs et longās XXVIII invēnit īnstrūctās neque
 multum abesse ab eō, quīn paucis diēbus dēdūcī possint. Col-
 laudātis mīlitibus atque iis, quī negōtiō praefuerant, quid fie-
 rī velit, ostendit atque omnēs ad portum Itium convenīre
 10 iubet, quō ex portū commodissimum in Britanniam trāiectum
 esse cōgnōverat, circiter mīlium passuum xxx ā continentī:
 huic rei quod satis esse vīsum est mīlitum reliquit. Ipse cum
 legiōnibus expeditis IV et equitibus DCCC in finēs Trēverōrum
 proficiscitur, quod hī neque ad concilia veniēbant neque im-
 15 periō parēbant Germānōsque Trānsrhēnānōs sollicitāre dicē-
 bantur.

*The rival
chiefs, Indu-
tiomarus and
Cingetorix,
seek his sup-
port.*

3. Haec cīvitās longē plūrimū tōtīus Galliae
 equitātū valet māgnāsque habet cōpiās peditum,
 Rhēnumque, ut suprà dēmōnstrāvimus, tangit. In
 eā cīvitāte duo dē principātū inter sē contendēbant, Indutio-
 5 marus et Cingetorix; ē quibus alter, simulatque de Caesaris
 legiōnumque adventū cōgnitum est, ad eum vēnit, sē suōsque
 omnēs in officiō futūrōs neque ab amicitia populi Rōmānī dē-
 fectūrōs cōfirmāvit quaeque in Trēverīs gererentur ostendit.
 At Indutiomarus equitātum peditātumque cōgere iisque, quī
 10 per aetātem in armīs esse nōu poterant, in silvam Arduennam
 abditis, quae ingentī māgnitūdine per mediōs finēs Trēverō-
 rum ā flūmine Rhēnō ad initium Rēmōrum pertinet, bellum

parāre instituit. Sed posteaquam nōnnūllī prīncipēs ex eā cīvitāte et familiāritāte Cingetorigis adductī et adventū nostrī exercitūs perterritī ad Caesarem vēnērunt et dē suis privā-¹⁵ tim rēbus ab eō petere coepērunt, quoniam cīvitātī cōsulere nōn possent, veritus, nē ab omnibus dēsererētur, [Indutiomarus] lēgātōs ad Caesarem mittit: Sēsē idcirco ab suis discēdere atque ad eum venīre nōluisse, quō facilius cīvitātem in officiō contineret, nē omnis nōbilitātis discessū plēbs propter²⁰ imprudentiam lāberētur: itaque esse cīvitātem in suā potestāte, sēsēque, sī Caesar permetteret, ad eum in castra ventūrum, suās cīvitātisque fōrtūnās eius fideī permissūrum.

4. Caesar, etsī intellegēbat, quā dē causā ea *Caesar decides to favour Cingetorigis.* dīcerentur, quaeque eum rēs ab institūtō cōsiliō dēterreret, tamen, nē aestātem in Trēverīs cōsumere cōgeretur, omnibus ad Britannicum bellum rēbus comparātis, Indutiomarum ad sē cum ducentīs obsidibus venīre iūssit. His adductis, in iīs filiō propīnquisque eius omnibus, quōs nōmī-⁵ nātīm ēvocāverat, cōsolātus Indutiomarum hortātusque est, utī in officiō maneret; nihilō tamen sēcius prīncipibus Trēverōrum ad sē convocātis hōs singillātīm Cingetorigī conciliāvit, quod cum meritō eius ā sē fierī intellegēbat, tum magnī interesse arbitrābātur eius auctōritātem inter suos quam plū-¹⁰ rimum valēre, cūius tam ēgregiam in sē voluntātem perspēxisset. Id tulit factum graviter Indutiomarus, suam grātiām inter suos minui, et quī iam ante inimicō in nōs animō fuisset, multō gravius hōc dolōre exārsit.

5. His rēbus cōstitutīs, Caesar ad portum *Caesar's fleet and troops assemble at* Itium cum legiōnibus pervenit. Ibi cōgnōscit LX *Portus Itius.* nāvēs, quae in Meldīs factae erant, tempestāte reiectās cursum tenēre nōn potuisse atque eōdem, unde erant profectae,

6 revertisse; reliquās parātās ad nāvigandum atque omnibus
rēbus īnstrūctās invenit. Eōdem equitātus tōtīus Galliae
convenit numerō milium quattuor prīncipēsque ex omnibus
cīvitātibus; ex quibus perpaucōs, quōrum in sē fidem per-
spēxerat, relinquere in Galliā, reliquōs obsidum locō sēcum
10 dūcere dēcrēverat, quod cum ipse abesset mōtum Galliae
verēbātur.

*Treachery of
Dumnorix.*

6. Erat unā cum cēterīs Dumnorix Aeduus, dē
quō ante ā nōbīs dictum est. Hunc sēcum habēre in primīs
cōstituerat, quod eum cupidum rērum novārum, cupidum
imperii, māgnī animī, māgnae inter Gallōs auctōritātis cōg-
5 nōverat. Accēdēbat hūc, quod in conciliō Aeduōrum Dum-
norix dīxerat sibi ā Caesare rēgnum cīvitātis dēferri; quod
dictum Aeduī graviter ferēbant, neque recūsandī aut dēprē-
candī causā lēgātōs ad Caesarem mittere audēbant. Id fac-
tum ex suīs hospitibus Caesar cōgnōverat. Ille omnibus pri-
10 mō precibus petere contendit, ut in Galliā relinquerētur,
partim quod īnsuētus nāvigandī mare timēret, partim quod
religiōnibus impediri sēsē diceret. Posteaquam id obstinātē
sibi negārī vidit, omnī spē impetrandī adēptā, prīncipēs
Galliae sollicitāre, sēvocāre singulōs hortārīque coepit, utī in
15 continentī remanērent: metū territāre: nōn sine causā fieri,
ut Gallia omnī nōbilitāte spoliārētur; id esse cōsiliū Cae-
saris, ut, quōs in cōspectū Galliae interficere verērētur, hōs
omnēs in Britanniam trāductōs necāret; fidem reliquīs inter-
pōnere, iūsiūrandum poscere, ut, quod esse ex ūsū Galliae
20 intellēxissent, commūnī cōsiliō administrārent. Haec ā
complūribus ad Caesarem dēferēbantur.

*He flees, is
overtaken
and killed.*

7. Quā rē cōgnitā Caesar, quod tantum cīvitātī
Aeduae dīgnitātis tribuēbat, coērcendum atque dē-

terrendum, quibuscumque rēbus posset, Dumnorigem statuēbat; quod longius eius āmentiam prōgredi vidēbat, prōspiciendum, nē quid sibi āc reīpūblicae nocēre posset. Itaque 5 diēs circiter xxv in eō locō commorātus, quod Cōrus ventus nāvigātiōnem impediēbat, quī māgnam partem omnis temporis in hīs locīs flāre cōsuēvit, dabat operam, ut in officiō Dumnorigem continēret, nihilō tamen sēcius omnia eius cōnsilia cōgnōsceret: tandem idōneam nactus tempestātem mili- 10 tēs equitēsque cōnscendere nāvēs iubet. At omnium impedītis animīs, Dumnorix cum equitibus Aeduōrum ā castrīs insciente Caesare domum discēdere coepit. Quā rē nūntiātā Caesar, intermissā profectiōne atque omnibus rēbus postpositis, māgnam partem equitātūs ad eum īnsequendum mittit 15 retrahīque imperat; sī vim faciat neque pareat, interficī iubet, nihil hunc sē absente prō sānō factūrum arbitrātus, quī praesentis imperium neglēxisset. Ille autem revocātus resistere āc sē manū dēfendere suōrumque fidem implōrāre coepit saepe clāmitāns liberum sē liberaeque esse cīvitatīs. Illī, ut 20 erat imperātum, circumstant hominem atque interficiunt: at equitēs Aeduī ad Caesarem omnēs revertuntur.

8. Hīs rēbus gestīs Labiēnō in continentī cum *Caesar sails to Britain.* tribus legiōnibus et equitum milibus duōbus relictō, ut portūs tuerētur et rem frūmentāriam prōvidēret, quaeque in Galliā gererentur cōgnōsceret cōnsiliumque prō tempore et prō 5 rē caperet, ipse cum quīnque legiōnibus et parī numerō equitum, quem in continentī reliquerat, ad solis occāsum nāvēs solvit et lenī Africō prōvēctus mediā circiter nocte ventō intermissō cursum nōn tenuit et longius delātus aestū ortā luce sub sinistrā Britanniam relictam cōspēxit. Tum rūsus aestūs commūtātiōnem secūtus rēmīs contendit, ut eam partem 10

īnsulae caperet, quā optimum esse ēgressum superiōre aestāte cōgnōverat. Quā in rē admodum fuit mīlitum virtūs laudanda, quī vēctōriīs gravibusque nāvigiīs nōn intermīssō rēmi-
 15 gandi labōre longārum nāvium cursum adaequārent. Acces-
 sum est ad Britanniam omnibus nāvibus meridiānō ferē tem-
 pore, neque in eō locō hostis est vīsus; sed, ut postea Caesar
 ex captīvīs cōgnōvit, cum māgnae manūs eō convēnissent,
 multitūdine nāvium perterritae, quae cum annōtinīs privātis-
 20 que, quās suī quisque commodi causā fēcerat, amplius octin-
 gentae ūnō erant vīsae tempore, ā lītore discesserant ac sē in
 superiōra loca abdiderant.

*Caesar en-
 counters the
 natives for
 the first time
 and compels
 them to flee.*

9. Caesar expositō exercitū et locō castrīs idō-
 neō captō, ubi ex captīvīs cōgnōvit, quō in locō
 hostium cōpiae cōnsēdissent, cohortibus x ad mare
 relictīs et equitibus ccc, quī praesidiō nāvibus essent, dē ter-
 5 tiā vigiliā ad hostēs contendit eō minus veritus nāvibus, quod
 in lītore mollī atque apertō dēligātās ad ancorās relinquebat,
 et praesidiō nāvibusque Q. Atrium praefēcit. Ipse noctū prō-
 gressus mīlia passuum circiter xii hostium cōpiās cōspiciātus
 est. Illī equitātū atque essedīs ad flūmen prōgressī ex locō
 10 superiōre nostrōs prohibēre et proelium committere coepē-
 runt. Repulsī ab equitātū sē in silvās abdidērunt locum
 nantī ēgregiē et nātūrā et opere mūnītum, quem domesticī
 bellī, ut vidēbantur, causā iam ante praeparāverant; nam crē-
 brīs arboribus succīsīs omnēs introitus erant praeclūsī. Ipsī
 15 ex silvīs rārī prōpūgnābant nostrōsque intrā mūnitiōnēs in-
 gredi prohibēbant. At mīlites legiōnis septimae testūdine
 factā et aggere ad mūnitiōnēs adiectō locum cēpērunt eōsque
 ex silvīs expulērunt paucīs vulneribus acceptīs. Sed eōs fu-
 gientēs longius Caesar prōsequi vetuit, et quod locī nātūrā

ignōrābat, et quod māgnā parte diēi consūptā mūnitiōnī 20
castrōrum tempus relinqui volēbat.

10. Postridiē ēius diēi māne triperitō militēs *A storm dam-*
ages the fleet.
equitēsque in expeditiōnem mīsit, ut eōs, quī fūgerant, per-
sequerentur. His aliquantum itineris prōgressīs, cum iam
extrēmī essent in prōspectū, equitēs ā Q. Atriō ad Caesarem
vērunt, quī nūntiārent superiōre nocte māximā coortā 5
tempestāte prope omnēs nāvēs afflictās atque in litus ēiectās
esse, quod neque ancorae fūnēsque subsisterent, neque nautae
gubernātōrēsque vim tempestātis patī possent: itaque ex eō
concursū nāvium māgnū esse incommodum acceptum.

11. His rēbus cōgnitis Caesar legiōnēs equitā- *It is hasti,*
repaired and
beached at the
camp.
tumque revocārī atque itinere dēsistere iubet, ipse
ad nāvēs revertitur: eadem ferē, quae ex nūntiis litterisque
cōgnōverat, cōram perspicit, sic ut amīssis circiter XL nāvibus
reliquae tamen reficī posse māgnō negōtiō vidērentur. Ita- 5
que ex legiōnibus fabrōs dēligit et ex continentī aliōs arces-
sī iubet; Labiēnō scribit, ut, quam plūrimās possit, iis legiōni-
bus, quae sint apud eum, nāvēs īstituāt. Ipse, etsī rēs erat
multae operae ac labōris, tamen commodissimū esse statuit
omnēs nāvēs subducī et cum castris ūnā mūnitiōne coniungi. 10
In his rēbus circiter diēs x cōsumit nē nocturnis quidem
temporibus ad labōrem militum intermīssis. Subductis nāvi-
bus castrisque ēgregiē mūnitis eādem cōpiās, quās ante,
praesidiō nāvibus reliquit, ipse eodem, unde redierat, pro-
ficiscitur. Eō cum vēnisset, maiōrēs iam undique *The Britons*
unite under
Cassivellaun-
nus. 15
in eum locum cōpiae Britannōrum convēnerant
summā imperiī bellique administrandi commūnī cōnsiliō per-
missā Cassivellaunō; cuius finēs ā maritimis civitātibus flū-
men dīvidit, quod appellātur Tamesis, ā mārī circiter milia
passuum LXXX. Huic superiōre tempore cum reliquis civitā- 20

tibus continentia bella intercesserant; sed nostrō adventū permōti Britannī hunc tōtī bellō imperiōque praefēcerant.

*Britain: its
people, re-
sources, pro-
ductions, cli-
mate.*

12. Britanniae pars interior ab iīs incolitur, quōs nātōs in īnsulā ipsā memoriā prōditum dīcunt, maritima pars ab iīs, quī praedae ac bellī īferendī causā ex Belgiō trānsiērunt (quī omnēs ferē iīs nōminibus
5 cīvitatū appellantur, quibus ortī ex cīvitatibus eō pervēnērunt) et bellō illātō ibi permānsērunt atque agrōs colere coepērunt. Hominum est īfīnīta multitūdō crēberrimaque aedificia ferē Gallicīs cōsimilia, pecorum māgnus numerus. Ūtuntur [aut aere] aut nummō aureō aut tāleīs ferreīs ad cer-
10 tum pondus exāminātis prō nummō. Nāscitur ibi plumbum album in mediterrāneīs regiōnibus, in maritimīs ferrum, sed ēius exigua est cōpia; aere ūtuntur importātō. Māteria cūiusque generis, ut in Galliā, est praeter fāgum atque abietem. Leporem et gallinam et ānserem gustāre fās nōn putant; haec
10 tamen alunt animī voluptātisque causā. Loca sunt temperātiōra quam in Galliā remissiōribus frīgoribus.

*Its form and
size.*

13. Insula nātūrā triquetra, cūius ūnum latus est contrā Galliam. Hūius lateris alter angulus, quī est ad Cantium, quō ferē omnēs ex Galliā nāvēs appellantur, ad orientem sōlem, īferior ad merīdiem spectat. Hōc pertinet
5 circiter mīlia passuum quīngentā. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem sōlem; quā ex parte est Hibernia, dīmidiō minor, ut exīstimātur, quam Britannia, sed parī spatiō trāsmīssus atque ex Galliā est in Britanniam. In hōc mediō cursū est īnsula, quae appellātur Mona: complūrēs
10 praetereā minōrēs subiectae īnsulae exīstimantur; dē quibus īnsulīs nōnnūllī scrīpsērunt diēs continuōs xxx sub brūmā

esse noctem. Nōs nihil dē eō percontātiōnibus reperiēbāmus, nisi certīs ex aquā mēnsūrīs breviōrēs esse quam in continentī noctēs vidēbāmus. Hūius est longitūdō lateris, ut fert illōrum opīniō, DCC milium. Tertium est contrā septentriōnēs; ¹⁵ cui partī nūlla est obiecta terra, sed ēius angulus lateris māximē ad Germāniam spectat. Hōc milia passuum octingentā in longitūdinem esse exīstimātur. Ita omnis īnsula est in circuitū viciēs C milium passuum.

14. Ex hīs omnibus longē sunt hūmānissimī, *Customs of its inhabitants.* quī Cantium incolunt, quae regiō est maritima omnis, neque multum ā Gallicā differunt cōsuētūdine. Interiōrēs plērīque frūmenta nōn serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestītī. Omnēs vērō sē Britannī vitrō ⁵ inficiunt quod caeruleum efficit colōrem, atque hōc horridiōrēs sunt in pūgnā aspectū; capillōque sunt prōmissō atque omnī parte corporis rāsā praeter caput et labrum superius. Uxorēs habent dēnī duodēnīque inter sē commūnēs et māximē frātrēs cum frātribus parentēsque cum liberīs; sed sī quī ¹⁰ sunt ex hīs nātī, eōrum habentur liberī, quō primum virgō quaeque dēducta est.

15. Equitēs hostium essedāriīque ācritēr proe- *Skirmishes between the Britons and Romans.* liō cum equitātū nostrō in itinere cōflīxērunt, tamen ut nostrī omnibus partibus superiōrēs fuerint atque eōs in silvās collēsque compulerint; sed complūribus interfectis cupidius īsecūtī nōnnūllōs ex suis amīsērunt. At illī inter- ⁵ missō spatiō imprudentibus nostrīs atque occupātis in mūnitiōne castrōrum subitō sē ex silvīs ēiēcērunt impetūque in eōs factō, quī erant in statiōne prō castrīs collocātī, ācritēr pūgnāvērunt, duābusque missis subsidiō cohortibus ā Caesare atque hīs primīs legiōnum duārum, cum hae perexiguō inter- ¹⁰

mīssō locī spatiō inter sē cōstitissent, novō genere pūgnae perterritis nostrīs per mediōs audācissimē perrupērunt sēque inde incolumēs recēpērunt. Eō diē Q. Laberius Dūrus, tribūnus militum, interficitur. Illi plūribus submīssīs cohorti-
 15 bus repelluntur.

*Tactics of the Britons. Dis-
 advantage of
 the Romans.* 16. Tōtō hōc in genere pūgnae cum sub oculīs omnium ac prō castrīs dīmicārētur, intellēctum est nostrōs propter gravitātem armōrum, quod neque īnsequī cēdentēs possent neque ab signīs discēdere audērent, minūs
 5 aptōs esse ad hūius generis hostem, equitēs autem māgnō cum periculō proeliō dīmicāre, propterea quod illi etiam cōsultō plērumque cēderent et, cum paulum ab legiōnibus nostrōs remōvissent, ex essedīs dēsilīrent et pedibus disparī proeliō contenderent. Equestris autem proeliī ratiō et cēdentibus et
 10 īnsequentibus pār atque idem periculum īferēbat. Accēdēbat hūc, ut numquam cōnfertī, sed rārī māgnīsque intervāllīs proeliārentur statīōnēsque dispositās habērent, atque aliōs aliī deinceps exciperent, integrīque et recentēs dēfētigātīs succēderent.

*The Britons
 renew their
 attacks and
 are repulsed.* 17. Posterō diē procul ā castrīs hostēs in col- libus cōstitērunt rārīque sē ostendere et lēnius quam prīdiē nostrōs equitēs proeliō lacessere coepērunt. Sed
 5 merīdiē cum Caesar pābulandī causā trēs legiōnēs atque omnem equitātum cum C. Treboniō lēgātō mīsisset, repente ex omnibus partibus ad pābulātōrēs advolāvērunt, sīcubi ab signīs legiōnibusque [nōn] absisterent. Nostrī ācritē in eōs impetū factō reppulērunt neque finem sequendī fēcērunt, quoad subsidiō cōnfisī equitēs, cum post sē legiōnēs vidērent,
 10 praecipitēs hostēs ēgērunt, māgnōque eōrum numerō interfectō neque suī colligendī neque cōsistendī aut ex essedīs

dēsiliendī facultātem dedērunt. Ex hāc fugā prōtinus, quae undique convēnerant, auxilia discessērunt, neque post id tempus unquam summīs nobīscum cōpiīs hostēs contendērunt.

18. Caesar cōgnitō cōnsiliō eōrum ad flūmen Caesar crosses the Thames and faces the enemy. Tamesim in finēs Cassivellaunī exercitum dūxit; quod flūmen ūnō omniū locō pedibus, atque hōc aegrē, trānsirī potest. Eō cum vēnisset, animum advertit ad alteram flūminis rīpam māgnās esse cōpiās hostium instrūctās. Rīpa 5 autem erat acūtīs sudibus praefixīs mūnīta, eiusdemque generis sub aquā dēfixae sudēs flūmine tegēbantur. Hīs rēbus cōgnitis ā captivīs perfugīsque Caesar praemissō equitātū cōnfestim legiōnēs subsequī iūssit. Sed eā celeritāte atque eō impetū milites ierunt, cum capite solō ex aquā exstarent, 10 ut hostēs impetum legiōnum atque equitum sustinere nōn possent rīpāsque dīmitterent ac sē fugae mandarent.

19. Cassivellaunus, ut suprā dēmōstrāvimus, Cassivellaunus resorts to guerilla warfare. omni dēpositā spē contentiōnis dīmīssīs ampliōribus cōpiīs milibus circiter quattuor essedāriōrum relīctis, itinera nostra servābat paulumque ex viā excēdēbat locisque impeditis ac silvestribus sēsē occultābat atque iīs regiōnibus, 5 quibus nōs iter factūrōs cōgnōverat, pecora atque hominēs ex agrīs in silvās compellēbat et, cum equitātus noster liberius praedandī vāstandīque causā sē in agrōs eiēcerať, omnibus viīs sēmitisque essedāriōs ex silvīs ēmittēbat et māgnō cum periculō nostrōrum equitum cum iīs cōnflīgēbat atque hōc 10 metū lātius vagārī prohibēbat. Relinquēbātur, ut neque longius ab āgmine legiōnum discēdī Caesar paterētur, et tantum in agrīs vāstandīs incendiīsque faciendīs hostibus nocērētur, quantum labōre atque itinere legiōnārii milites efficere poterant.

*Submission of
the Trinoban-
tes.*

20. Interim Trinobantēs, prope firmissima eā-
rum regiōnum cīvitās, ex quā Mandubracius adu-

lēscēns Caesaris fidem secūtus ad eum in continentem Galliam
venerat, cūius pater in eā cīvitāte rēgnum obtinuerat inter-

5 fectusque erat ā Cassivellaunō, ipse fugā mortem vitāverat,
lēgātōs ad Caesarem mittunt pollicenturque sēsē eī dēditūrōs
atque imperāta factūrōs; petunt, ut Mandubracium ab iniuriā
Cassivellaunī dēfendat atque in cīvitātem mittat, quī praesit
imperiumque obtineat. Hīs Caesar imperat obsidēs quadrā-
10 gintā frūmentumque exercituī Mandubraciumque ad eōs
mittit. Illī imperāta celeriter fēcērunt, obsidēs ad numerum
frūmentumque mīsērunt.

*Other tribes
submit. Cae-
sar takes the
stronghold of
Cassivellaun-
us.*

21. Trinobantibus dēfēnsīs atque omnī militum
iniuriā prohibitīs Cenimāgnī, Segontiacī, Ancali-
tēs, Bibrocī, Cassī legātiōnibus mīssīs sēsē Caesarī

dēdunt. Ab hīs cōgnōscit nōn longē ex eō locō oppidum
5 Cassivellaunī abesse silvīs palūdibusque mūnītum, quō satis
māgnus hominum pecorisque numerus convēnerit. Oppidum
autem Britannī vocant, cum silvās impeditās vāllō atque
fossā mūniērunt, quō incursiōnis hostium vitandae causā con-
venīre cōnsuērunt. Eō proficīscitur cum legiōnibus: locum
10 reperit ēgregiē nātūrā atque opere mūnītum: tamen hunc
duābus ex partibus oppūgnāre contendit. Hostēs paulisper
morātī militum nostrōrum impetum nōn tulērunt sēsēque aliā
ex parte oppidī eiēcērunt. Māgnus ibi numerus pecoris re-
pertus multīque in fugā sunt comprehēnsī atque interfectī.

*After a third
attempt, Cas-
sivellaunus
submits*

22. Dum haec in hīs locīs geruntur, Cassivel-
launus ad Cantium, quod esse ad mare suprā
dēmōstrāvimus, quibus regiōnibus quattuor rēgēs praeerant,
Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nūntiōs mittit

atque hīs imperat, utī coāctīs omnibus cōpiīs castra nāvālia⁵
dē imprōvisō adoriantur atque oppūgnent. Iī cum ad castra
vēnissent, nostrī ēruptionē factā multis eōrum interfectīs,
captō etiam nōbili duce Lugotorige suōs incolumēs redūxē-
runt. Cassivellaunus hōc proeliō nūntiātō, tot dētrimentīs
acceptīs, vāstātīs finibus, māximē etiam permōtus dēfectionē¹⁰
cīvitātum, lēgātōs per Atrebatem Commium dē dēditionē ad
Caesarem mittit. Caesar cum cōstituisset hiemāre in con-
tinentī prōpter repentinōs Galliae mōtūs, neque multum
aestātis superesset atque id facile, extrahī posse intellegeret,
obsidēs imperat et quid in annōs singulōs vēctigālis populō¹⁵
Rōmānō Britannia penderet, cōstituit; interdicit atque im-
perat Cassivellaunō, nē Mandubraciō neu Trinobantibus
noceat.

*Caesar re-
turns to Gaul.*

23. Obsidibus acceptīs exercitum redūcit ad
mare, nāvēs invenit reffectās. Hīs dēductīs, quod et captīvō-
rum māgnum numerum habēbat, et nōnnūllae tempestāte
dēperierant nāvēs, duōbus commeātibus exercitum reportāre⁵
īnstituit. Ac sic accidit, utī ex tantō nāvium numerō tot
nāvigātiōnibus neque hōc neque superiōre annō ūlla omnīnō
nāvis, quae mīlitēs portāret, dēsiderārētur; at ex iīs, quae
inānēs ex continentī ad eum remitterentur et priōris com-
meātūs expositīs mīlitibus et quās postea Labiēnus faciendās¹⁰
cūrāverat numerō LX, perpaucae locum caperent, reliquae
ferē omnēs rēicerentur. Quās cum aliquamdiū Caesar frūs-
trā exspectāset, nē annī tempore ā nāvigātiōne exclūderētur,
quod aequinoctium suberat, necessariō angustius mīlitēs
collocāvit ac summā tranquillitāte cōsecūtā, secundā initā
cum solvisset vigiliā, primā lūce terram attigit omnēsque¹⁵
incolumēs nāvēs perdūxit.

Caesar distributes his army among several tribes for the winter.

24. Subductis nāvibus conciliōque Gallōrum Samarobrīvae peractō, quod eō annō frūmentum in Galliā propter siccitatēs angustius prōvēnerat, coactus est aliter ac superiōribus annis exercitum in hibernis collocāre legiōnesque in plūres civitatēs distribuere. Ex quibus unam in Morinos dūcendam C. Fabiō lēgātō dedit, alteram in Nervios Q. Cicerōnī, tertiam in Esubios L. Roscio; quartam in Rēmis cum T. Labiēnō in cōfiniō Trēverōrum hiemāre iussit; trēs in Bellovacis collocāvit; his M. Crassum quaestōrem et L. Munātium Plancum et C. Trebōnium lēgātōs praeficit. Unam legiōnem, quam proximē trāns Padum cōscripserat, et cohortēs quīque in Eburōnēs, quōrum pars māxima est inter Mosam ac Rhēnum, quī sub imperiō Amborigis et Catuvolci erant, misit. His militibus Q. Titurium Sabīnum et L. Aurunculēium Cottam lēgātōs praeesse iussit. Ad hunc modum distribūtis legiōnibus facillimē inopiae frumentariae sēsē medērī posse existimāvit. Atque hārum tamen omnium legiōnum hiberna, praeter eam, quam L. Rosciō in pacatissimam et quietissimam partem dūcendam dederat, milibus passuum centum continēbantur. Ipse intereā, quoad legiōnes collocātās mūnitaque hiberna cōgnōvisset, in Galliā morārī cōstituit.

The Carnutes slay the friendly chief Tasgetius. Caesar's measures for their punishment.

25. Erat in Carnutibus summō locō nātus Tasgetius, cuius maiōres in suā civitatē rēgnum obtinuerant. Huic Caesar prō eius virtūte atque in sē benevolentia, quod in omnibus bellis singulārī eius operā fuerat ūsus, maiōrum locum restituerat. Tertium iam hunc annum rēgnantem inimici multis palam ex civitatē auctoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plūres pertinēbat, nē civitas eōrum impulsū deficeret, L. Plancum cum legiōne ex Belgiō celeriter in Car-

nūtēs proficīscī iubet ibique hiemāre, quōrumque operā cōg- 10
nōverat Tasgetium interfectum, hōs comprehēnsōs ad sē mit-
tere. Interim ab omnibus [lēgātīs quaestōribusque], quibus
legiōnēs trādiderat, certior factus est in hīberna perventum
locumque [hībernīs] esse mūnitum.

26. Diēbus circiter xv, quibus in hīberna ven- *Revolt of the
Eburones un-
der Ambiorix.
Defeated, in
an assault up-
on the camp
of Sabinus,
they demand
a conference.*
tum est, initium repentinī tumultūs ac defectionis
ortum est ab Ambiorige et Catuvolcō, quī cum ad
finēs rēgnī suī Sabinō Cottaeque praestō fuissent
frūmentumque in hīberna comportāvissent, Indutiomarī Trē- 5
verī nūntiīs impulsī suōs concitāvērunt subitōque oppressīs
lignātōribus magnā manū ad castrā oppugnātum vērērunt.
Cum celeriter nostrī arma cēpissent vāllumque adscendissent
atque unā ex parte Hispānīs equitibus ēmissīs equestri proe-
liō superiōrēs fuissent, dēspērātā rē hostēs suōs ab oppugnā- 10
tiōne redūxērunt. Tum suō mōre conclāmāvērunt, utī aliquī
ex nostrīs ad colloquium prōdīret: habēre sēsē, quae dē rē
commūnī dīcere vellent, quibus rēbus contrōversiās minuī
posse spērārent.

27. Mittitur ad eōs colloquendī causā C. Ar- *In the confer-
ence Ambio-
rix craftily
advises the
Romans to
withdraw to a
place of safe-
ty.*
pinēius equēs Rōmānus, familiāris Q. Tituriī, et
Q. Iūnius ex Hispāniā quīdam, quī iam ante
mīssū Caesaris ad Ambiorigem ventitāre cōnsue-
rat; apud quōs Ambiorix ad hunc modum locūtus est: Sēsē 5
prō Caesaris in sē beneficiīs plūrimū eī cōfiterī debēre,
quod eius operā stipendiō liberātus esset, quod Aduātucīs,
finitimīs suīs, pendere cōnsuēssset, quodque eī et filius et
frātris filius ab Caesare remīssī essent, quōs Aduātucī obsi-
dum numerō mīssōs apud sē in servitūte et catēnīs tenuis- 10
sent; neque id, quod fēcerit dē oppugnātiōne castrōrum, aut
iūdiciō aut voluntāte suā fēcisse, sed coactū civitātis, suaque

esse eiusmodi imperia, ut nōn minus habēret iūris in sē multitudō, quam ipse in multitudinem. Cīvitātī porrō hanc
 15 fuisse bellī causam, quod repentināe Gallōrum coniūratiōnī resistere nōn potuerit. Id sē facile ex humilitate suā probāre posse, quod nōn adeō sit imperītus rērum, ut suis cōpiis populum Rōmānum superārī posse cōnfidat. Sed esse Galliae commūne cōnsilium: omnibus hibernīs Caesaris oppūg-
 20 nandīs hunc esse dictum diem, nē qua legiō alterae legiōnī subsidiō venīre posset. Nōn facile Gallōs Gallis negāre potuisse, praesertim cum dē recuperandā commūnī libertate cōnsilium initum vidērētur. Quibus quoniam prō pietate satisfēcirit, habēre nunc sē ratiōnem officiī prō beneficiis
 25 Caesaris: monēre, orāre Titurium prō hospitio, ut suae ac militum salūtī cōnsulat. Māgnam manum Germānōrum conductam Rhēnum trānsisse; hanc affore bīduō. Ipsōrum essē cōnsilium, velintne prius, quam finitimī sentiant, educ-
 30 tōs ex hibernīs militēs aut ad Cicerōnem aut ad Labiēnum dēducere, quōrum alter mīlia passuum circiter quīnquāgintā, alter paulō amplius ab iīs absit. Illud sē pollicērī et iūreiūrandō cōnfirmāre, tūtum iter per finēs datūrum. Quod cum faciat, et cīvitātī sēsē cōnsulere, quod hibernīs levētur, et Caesarī prō eius meritīs grātiā referre. Hāc orātiōne hab-
 35 itā discēdit Ambiorix.

Roman officers discuss the proposal of Ambiorix.

28. Arpinēius et Iūnius, quae audiērunt, ad
 lēgātōs dēferunt. Illi repentinā rē perturbātī, etsi ab hoste ea dicēbantur, tamen nōn negligenda exīstimā-
 5 bant, māximēque hāc rē permovēbantur, quod cīvitātem ignōbilem atque humilem Eburōnum suā sponte populō Rōmānō bellum facere ausam vix erat crēdendum. Itaque ad cōnsilium rem dēferunt, māgnaque inter eōs exsistit contrō-
 versia. L. Aurunculēius complūrēsque tribūnī militum

et primorum ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex hibernis iniussu Caesaris discendum existimabant; quantavis copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum multis ultrò vulneribus illatis fortissime sustinuerint; re frumentaria non premi; interea et ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia; postrimo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

29. Contra ea Titurius sero facturös clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta contemptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolore Ariovisti mortem et superiores nostras victorias; ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postrimo quis hoc sibi persuaderet, sine certa spe Amborigem ad eius modi consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longinquam obsidione famem esset timenda.

30. Hac in utramque partem disputatione habitä, cum a Cottä primisque ordinibus acriter resisteretur,

Sabinus favors the suggestion.

'Vincite', inquit, 'si ita vultis', Sabīnus, et id clāriōre vōce, ut
 māgna pars mīlitum exaudīret; 'neque is sum', inquit, 'quī
 5 gravissimē ex vōbīs mortis periculō terrear; hī sapient; sī
 gravius quid acciderit, abs tē ratiōnem reposcent, quī, sī per
 tē liceat, perendinō diē cum proximīs hibernīs coniūctī com-
 mūnem cum reliquīs bellī cāsum sustineant, nōn rēiectī et
 relēgātī longē ā cēterīs aut ferrō aut famē intereant.'

*Sabinus pre-
 vails and the
 Romans pre-
 pare to leave
 camp.*

31. Cōsurgitur ex cōsiliō; comprehendunt
 utrumque et ōrant, nē suā dissēnsiōne et pertinā-
 ciā rem in summum periculū dēdūcant: facilem

esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, sī modo ūnum om-
 5 nēs sentiant ac probent; contrā in dissēnsiōne nūllam sē salū-
 tem perspicere. Rēs disputātiōne ad mediam noctem perdū-
 citur. Tandem dat Cotta permōtus manūs. superat sententia
 Sabīnī. Prōnūntiātur primā lūce itūrōs. Cōnsūmitur vigiliīs
 reliqua pars noctis, cum sua quisque mīles circumspiceret,
 10 quid sēcum portāre posset, quid ex instrūmentō hibernōrum
 relinquere cōgerētur. Omnia excōgitantur, quārē nec sine
 periculō maneātur et languōre mīlitum et vigiliīs periculū
 augeātur. Primā lūce sic ex castrīs proficiscuntur, ut quibus
 esset persuāsum, nōn ab hoste, sed ab homine amīcissimō
 15 [Ambiorige] cōsiliū datum, longissimō āgmine māximīs-
 que impedimentis.

*The Eburones
 attack them
 after their de-
 parture.*

32. At hostēs, posteaquam ex nocturnō fremitū
 vigiliisque dē profectiōne eōrum sēnsērunt, collo-
 cātis insidiīs bipertitō in silvīs oportūnō atque occultō locō ā
 mīlibus passuum circiter duōbus Rōmānōrum adventum ex-
 5 spectābant, et cum sē māior pars āgminis in māgnam conval-
 lem dēmīssisset, ex utrāque parte ēius vallīs subitō sē osten-
 dērunt novissimōsque premere et primōs prohibēre ascensū
 atque inīquissimō nostrīs locō proelium committere coepērunt.

33. Tum dēum Titurius, quī nihil ante prō- *Unfortunate management of the Roman leaders.*
 vīdisset, trepidāre et concursāre cohortēsque dispō-
 nere, haec tamen ipsa timidē atque ut eum omnia dēficere
 vidērentur; quod plērumque iīs accidere cōsuēvit, quī in ipsō
 negōtiō cōsiliū capere cōguntur. At Cotta, quī cōgitāasset, 5
 haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam profec-
 tiōnis auctor nōn fuisset, nullā in rē commūnī salūtī deerat:
 et in appellandīs cohortandisque militibus imperātōris et in
 pūgnā militis officia praestābat. Cum propter longitūdinem
 āgminis minus facile omnia per sē obīre et, quid quōque locō 10
 faciendum esset, prōvidēre possent, iūssērunt prōnūntiāre, ut
 impedīmenta relinquerent atque in orbem cōsisterent. Quod
 cōsiliū etsī in ēius modī cāsū reprehendendum nōn est,
 tamen incommodē accidit: nam et nostrīs militibus spem
 minuit et hostēs ad pūgnam alacriōrēs effēcit, quod nōn 15
 sine summō timōre et dēspērātiōne id factum vidēbātur. Prae-
 terea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgō militēs ad sig-
 nīs discēderent, quaeque quisque eōrum cārissima habēret, ab
 impedīmentīs petere atque arripere properāret, clāmōre et
 flētū omnia complērentur. 20

34. At barbarīs cōsiliū nōn dēfuit. Nam *Measures taken by the Eburones.*
 dūcēs eōrum tōtā aciē prōnūntiārī iūssērunt, nē
 quis ab locō discēderet: illōrum esse praedam atque illīs re-
 servārī, quaecumque Rōmānī reliquissent: proinde omnia in
 victōriā posita exīstimārent. Erant et virtūte et studiō pūg- 5
 nandī parēs nostrī; tametsī ab dūce et ā fōrtūnā dēserēbantur,
 tamen omnem spem salūtis in virtūte pōnēbant, et quotiēns
 quaeque cohors prōcurrerat, ab eā parte māgnus numerus
 hostium cadēbat. Quā rē animadversā Ambiorix prōnūntiārī
 iubet, ut procul tēla cōneciant neu propius accēdant et, quam 10
 in partem Rōmānī impetum fēcērunt, cēdant (levitāte armō-

rum et cotidiānā exercitātiōne nihil iis nocērī posse), rūsus sē ad sīgna recipientēs īnsequantur.

*Their disastrous effect.
The Romans bravely resist.*

35. Quō praeceptō ab iis dīligentissimē obser-
vātō, cum quaequam cohors ex orbe excesserat at-
que impetum fēcerat, hostēs vėlōcissimē refugiēbant. Interim
eam partem nūdārī necesse erat et ab latere apertō tēla recipī.
5 Rūsus, cum in eum locum, unde erant ēgressī, revertī coepe-
rant, et ab iis, quī cesserant, et ab iis, quī proximī steterant,
circumveniēbantur; sīn autem locum tenēre vellent, nec vir-
tūtī locus relinquiēbātur, neque ab tantā multitūdine cōniecta
tēla cōnfertī vītare poterant. Tamen tot incommodis cōnflīc-
10 tāti, multīs vulneribus acceptīs resistēbant et māgnā parte
diēi cōnsūptā, cum ā primā lūce ad hōram octāvam pūgnā-
rētur, nihil quod ipsis esset indignum, committēbant. Tum
T. Balventiō, quī superiōre annō primum pīlum dūxerat, virō
fortī et māgnae auctōritātis, utrumque femur trāgulā traīci-
15 tur; Q. Lūcānius, eiusdem ordinis, fortissimē pūgnāns, dum
circumventō filiō subvenit, interficitur: L. Cotta lēgātus om-
nēs cohortēs ordinēsque adhortāns in adversum ōs fundā vul-
nerātūr.

*Sabinus desires to seek
the protection
of Ambiorix,
Cotta opposes.*

36. Hīs rēbus permōtus Q. Titurius, cum pro-
cul Ambiorigem suōs cohortantem cōspēxisset,
interpretem suum Cn. Pompēium ad eum mittit
rogātum, ut sibi militibusque parcat. Ille appellātus respon-
5 dit: Si velit sēcum colloquī, licēre; sperāre ā multitūdine im-
petrārī posse, quod ad militum salūtem pertineat; ipsī vērō
nihil nocitum irī, inque eam rem sē suam fidem interpōnere.
Ille cum Cottā sauciō communicat, sī videātur, pūgnā ut ex-
cēdant et cum Ambiorige ūnā colloquantur: spērāre ab eō dē
10 suā ac militum salūte impetrārī posse. Cotta sē ad armātum
hostem itūrum negat atque in eō perseverat.

37. Sabīnus quōs in praesentia tribūnōs mīlī-
 ūm circum sē habēbat et primōrum ōrdinū cen-
 turiōnēs sē sequī iubet et, cum propius Ambiori-
 gem accessisset, iūssus arma abicere imperātum
 facit suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum dē 5
 condiōnibus inter sē agunt longiorque cōsultō ab Ambiori-
 ge instituitur sermō, paulatim circumventus interficitur. Tum
 vērō suō mōre victōriam conclāmant atque ululātum tollunt
 impetūque in nostrōs factō ōrdinēs perturbant. Ibi L. Cotta
 pūgnāns interficitur cum māximā parte mīlitum. Reliquī sē 10
 in castra recipiunt, unde erant ēgressī. Ex quibus L. Petro-
 sidius aquilifer, cum māgnā multitudine hostium premerētur
 aquilam intrā vāllum prōiēcit, ipse prō castrīs fortissimē pūg-
 nāns occiditur. Illī aegrē ad noctem oppūgnatiōnem susti-
 nent; noctū ad ūnum omnēs dēspērātā salūte sē ipsī interfici- 15
 unt. Paucī ex proeliō ēlapsī incertīs itineribus per silvās ad
 T. Labiēnum lēgātum in hiberna perveniunt atque eum dē
 rēbus gestīs certiōrem faciunt.

*While parley-
 ing Sabīnus
 is slain. The
 Roman army
 is almost com-
 pletely de-
 stroyed.*

38. Hāc victōriā sublātus Ambiorix statim cum
 equitatū in Aduātucōs, quī erant eius rēgnō finitu-
 mī, proficīscitur; neque noctem neque diem inter-
 mittit peditātumque sēsē subsequī iubet. Rē dēmōnstrātā 5
 Aduātucīsque concitātis, posterō diē in Nervīōs pervenit hor-
 tāturque, nē suī in perpetuum liberandī atque ulciscendī Rō-
 mānōs prō iīs, quās accēperint, iniūriis occāsiōnem dīmittant:
 interfectōs esse lēgātōs duōs māgnamque partem exercitūs
 interisse dēmōnstrat; nihil esse negōtiī, subitō oppressam le- 10
 giōnem, quae cum Cicerōne hiemet, interficī; sē ad eam rem
 profitētur adiutōrem. Facile hāc ōrātiōne Nervīis persuādet.

*Ambiorix
 incites the Adu-
 atuci and
 Nervii to
 arms.*

39. Itaque cōfestim dīmīssīs nūntiīs ad Ceu-
 trōnēs, Grudiōs, Levācōs, Pleumoxiōs, Geidumnōs,

*Other tribes
 unite; they
 attack Cice-
 ro's camp.*

quī omnēs sub eōrum imperiō sunt, quam māximās manūs possunt, cōgunt et dē imprōvisō ad Cicerōnis hiberna advo-
 5 lant, nōndum ad eum fāmā dē Tituriī morte perlātā. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nōnnūllī milītēs, quī līg-
 nātiōnis mūnitiōnisque causā in silvās discessissent, repenti-
 nō equitum adventū interciperentur. Hīs circumventīs māg-
 nā manū Eburōnēs, Nerviī, Aduātucī atque hōrum omnium
 10 socii et clientēs legiōnem oppūgnāre incipiunt. Nostrī cele-
 riter ad arma concurrunt, vāllum cōnscondunt. Aegrē is diēs
 sustentātur, quod omnem spem hostēs in celeritāte pōnēbant
 atque hanc adepti vīctōriam in perpetuum sē fore vīctōrēs
 cōfidebant.

*Cicero writes
to Caesar.
Stout resis-
tance of the
Romans.*

40. Mittuntur ad Caesarem cōnfestim ā Cicerō-
 ne litterae māgnīs prōpositis praemiis, sī pertulis-
 sent: obsessis omnibus viis missi intercipiuntur.
 Noctū ex māteriā, quam mūnitiōnis causā comportāverant, tur-
 5 rēs admodum cxx excitantur incrēdibili celeritāte; quae dees-
 se operi vidēbantur, perficiuntur. Hostēs posterō diē multō
 māiōribus coāctis cōpiis castra oppūgnant, fossam complent.
 Eādem ratiōne, quā prīdiē, ab nostris resistitur. Hōc idem
 reliquis deinceps fit diēbus. Nulla pars nocturni temporis
 10 ad labōrem intermittitur; nōn aegrīs, nōn vulnerātis facultās
 quiētis datur. Quaecumque ad proximū diēi oppūgnātiōnem
 opus sunt, noctū comparantur; multae praeūstae sudēs, māg-
 nus murālium pilōrum numerus instituitur; turrēs contabu-
 lantur, pinnae lōricaeque ex crātibus attexuntur. Ipse Cice-
 15 rō, cum tenuissimā valētūdine esset, nē nocturnum quidem
 sibi tempus ad quiētem relinqueret, ut ūltrō militem concur-
 sū ac vōcibus sibi parcere cōgeretur.

*The Nerviī try
to allure Cice-
ro from the
camp. He re-
fuses.*

41. Tunc ducēs principēsque Nerviōrum, quī
 aliquem sermōnis aditum causamque amicitiae
 cum Cicerōne habēbant, colloquī sēsē velle dicunt.

Factā potestāte, eadem, quae Ambiorix cum Tituriō ēgerat, commemorant: omnem esse in armīs Galliam; Germānōs 5 Rhēnum trānsisse; Caesaris reliquōrumque hiberna oppugnārī. Addunt etiam dē Sabīnī morte; Amborigem ostentant fidē faciundae causā. Errāre eōs dīcunt, sī quicquam ab hīs praesidiī spērent, quī suīs rēbus diffidant; sēsē tamen hōc esse in Cicerōnem populūque Rōmānum animō, ut nihil 10 nisi hiberna recūsant atque hanc inveterāscere cōnsuētūdinem nōlint; licēre illīs incolumibus per sē ex hibernīs discēdere et, quāscumque in partēs velint, sine metū proficisci. Cicerō ad haec ūnum modo respondit: nōn esse cōnsuētūdinem populī Rōmānī accipere ab hoste armātō condiciōnem: 15 sī ab armīs discēdere velint, sē adiūtōre ūtantur lēgātōsque ad Caesarem mittant; spērāre prō eius iūstitiā, quae petierint, impetrātūrōs.

42. Ab hāc spē repulsī Nervii vāllō pedum IX *The Nervii invest Cicero's camp.* et fossā pedum xv hiberna cingunt. Haec et superiorum annorum cōnsuētūdine ā nōbis cōgnōverant et, quōs dē exercitū habēbant captīvōs, ab hīs docēbantur, sed nullā ferrāmentōrum cōpiā, quae esset ad hunc ūsum idōnea, 5 gladiīs cēspitēs circumcidere, manibus sagulisque terram exhaurīre cōgēbantur. Quā quidem ex rē hominum multitūdō cōgnōscē potuit: nam minus hōrīs tribus mīlium pedum xv in circuitū mūnitiōnem perfēcērunt, reliquisque diēbus turres ad altitudinem vāllī, falcēs testūdinesque, quās idem capitivi docuerant, parāre ac facere coepērunt. 10

43. Septimō oppugnātiōnis diē māximō coortō *They fire the Roman barracks.* ventō ferventēs fūsili ex argillā glandēs fundis et fervefacta iacula in casās, quae mōre Gallicō strāmentis erant tēctae, iacere coepērunt. Hae celeriter ignem comprehendērunt et ventī māgnitudine in omnem locum castrō- 5

rum distulērunt. Hostēs māximō clāmōre sicutī partā iam atque explorātā victōriā turrēs testūdinesque agere et scālīs vāllum ascendere coepērunt. At tanta militum virtūs atque ea praesentia animī fuit, ut, cum undique flammā torrērentur
 10 tur māximāque tēlōrum multitūdine premerentur suaque omnia impedimenta atque omnēs fōrtūnās cōnflagrāre intellexerent, nōn modo dēmigrandī causā dē vāllō dēcēderet nēmō, sed paene nē respiceret quidem quisquam, ac tum omnēs ācerrimē fortissimēque pūgnārent. Hīc diēs nostrīs
 15 longē gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit ēventum, ut eō diē māximus numerus hostium vulnerārētur atque interficerētur, ut sē sub ipsō vāllō cōnstīpāverant recessumque primīs ūltimī nōn dabant. Paulum quidem intermīssā flammā et quōdam locō turri adāctā et contingente vāllum tertiāe
 20 cohortis centuriōnēs ex eō, quō stābant, locō recessērunt suōsque omnēs remōvērunt, nūtū vōcibusque hostēs, sī introīre vellent, vocāre coepērunt; quōrum prōgredī ausus est nēmō. Tum ex omni parte lapidibus cōniectīs dēturbātī, turrisque succēnsa est.

The rival exploits of two centurions.

44. Erant in eā legiōne fortissimī virī, centuriōnēs, quī primīs ordinibus appropīnquārent, T. Puliō et L. Vorēnus. Hī perpetuās inter sē contrōversiās habēbant, quīnam anteferrētur, omnibusque annīs dē locīs
 5 summīs simultātibus contendēbant. Ex hīs Puliō, cum ācerrimē ad mūnitiōnēs pūgnārētur, ‘Quid dubitās,’ inquit, ‘Vorēne? aut quem locum tuae probandae virtūtis exspectās? hīc diēs dē nostrīs contrōversiīs iūdicābit.’ Haec cum dīxisset, prōcēdit extrā mūnitiōnēs quaque pars hostium cōnfertissima est vīsa, irrumpit. Nē Vorēnus quidem sēsē vāllō
 10 continet, sed omnium veritus exīstimātiōnem subsequitur. Tum mediocrī spatiō relictō Puliō pilum in hostēs immittit

atque ūnum ex multitudine prōcurrentem trāicit; quō percussō et exanimātō hunc scūtīs prōtegunt, in hostem tēla ūniversī cōniciunt neque dant prōgrediendī facultātem. 15 Trānsfigitur scūtum Puliōnī et verūtum in balteō dēfigitur. Avertit hīc cāsus vāgīnam et gladium ēdūcere cōnantī dextram morātur manum, impeditumque hostēs circumsistunt. Succurrit inimīcus illī Vorēnus et laborantī subvenit. Ad hunc sē cōfestim ā Puliōne omnis multitūdō convertit: 20 illum verūtō arbitrantur occīsum. Gladiō comminus rem gerit Vorēnus atque ūnō interfectō reliquōs paulum prōpēllit; dum cupidius īstat, in locum dēlātus īferiōrem concidit. Huīc rūsus circumventō fert subsidium Puliō, atque ambō incolumēs complūribus interfectīs summā cum laude 25 sēsē intrā mūnitiōnēs recipiunt. Sic fōrtūna in contentiōne et certāmine utrumque versāvit, ut alter alterī inimīcus auxiliō salutīque esset neque diiūdicārī posset, uter utrī virtūte anteferendus vidērētur.

45. Quantō erat in diēs gravior atque asperior oppūgnātiō, et māximē quod māgnā parte mīlitum *Cicero in-*
cōnfectā vulneribus rēs ad paucitātem dēfēnsōrum *forms Caesar*
pervēnerat, tantō crēbriōrēs litterae nūntiique ad Caesarem mittē- *of his peril.*
bantur; quōrum pars dēprehēnsa in cōnspectū nostrōrum 5 mīlitum cum cruciātū necābātur. Erat ūnus intus Nervius nōmine Verticō, locō nātus honestō, quī ā primā obsidiōne ad Cicerōnem perfūgerat summamque eī fidem praestiterat. Hīc servō spē libertātis māgnisque persuādet praemiīs, ut litterās ad Caesarem dēferat. Hās ille in iaculō illigātās 10 effert et Gallus inter Gallōs sine ullā suspiciōne versātus ad Caesarem pervenit. Ab eō dē periculīs Cicerōnis legiōnisque cōgnōscitur.

46. Caesar accēptīs litterīs hōrā circiter ūn- *Caesar directs*
decimā diēi statim nūntium in Bellovacōs ad M. *his legates to*
relieve Cicero.

Crassum quaestōrem mittit, cūius hiberna aberant ab eō milia passuum xxv; iubet mediā nocte legiōnem proficisci
 5 celeriterque ad sē venīre. Exit cum nūntiō Crassus. Alterum ad C. Fabium lēgātum mittit, ut in Atrebatum finēs legiōnem addūcat, quā sibi iter faciendum sciēbat. Scribit Labiēnō, sī rei pūblicae commodō facere posset, cum legiōne ad finēs Nerviorum veniat. Reliquam partem exercitūs, quod
 10 paulō aberat longius, nōn putat expectandum; equitēs circiter quadringentōs ex proximīs hibernīs cōgit.

*Crassus and
 Fabius re-
 spond.*

47. Hōrā circiter tertiā ab antecursōribus dē Crassī adventū certior factus eō diē milia passuum xx prōcēdit. Crassum Samarobrīvae praeficit legiōnemque eī attribuit, quod ibi impedimenta exercitūs, obsidēs civitātum,
 5 litterās pūblicās frūmentumque omne, quod eō tolerandae hiemis causā dēvēxerat, relinquēbat. Fabius, ut imperātum erat, nōn ita multum morātus in itinere cum legiōne occurrit. Labiēnus interitū Sabīnī et caede cohortium cōgnitā, cum omnēs ad eum Trēverōrum cōpiae vēnissent, veritus
 10 nē sī ex hibernīs fugae similem profectiōnem fēcisset, hostium impetum sustinēre nōn posset, praesertim quōs recentī victōriā efferrī scīret, litterās Caesarī remittit, quantō cum periculō legiōnem ex hibernīs ēductūrus esset, rem gestam in Eburonibus perscribit, docet omnēs equitātūs peditātūsque cōpias
 15 Trēverōrum tria milia passuum longē ā suis castris cōnsēdisse

*Caesar in-
 forms Cicero
 of coming relief.*

48. Caesar cōnsiliō eius probātō, etsī opīniōne trium legiōnum dēiectūs ad duās redierat, tamen ūnum commūnis salūtis auxilium in celeritāte pōnēbat. Venit māgnīs itineribus in Nerviorum finēs. Ibi ex captivīs cōg-
 5 nōscit, quae apud Cicerōnem gerantur quantōque in periculō rēs sit. Tum cuīdam ex equitibus Gallīs māgnīs praemiīs persuādet, utī ad Cicerōnem epistolam dēfcrat. Hanc Grae-

cīs cōscrip̄tam litterīs mittit, nē interceptā epistolā nostra ab hostibus cōnsilia cōgnōscantur. Sī adīre nōn possit, monet, ut trāgulam cum epistulā ad ammentum deligātā intrā¹⁰ mūnitiōnem castrōrum abiciat. In litterīs scribit, sē cum legiōnibus profectum celeriter affore; hortātur, ut pristinam virtūtem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat praeceptum, trāgulam mittit. Haec cāsū ad turrim adhaesit neque ab nostrīs bīduō animadversa tertiō diē ā quōdam milite cōn-¹⁵spicitur, dēmp̄ta ad Cicerōnem dēfertur. Ille perlēctam in conventū militum recitat māximāque omnēs laetitiā afficit. Tum fūmī incendiōrum procul vidēbantur, quae rēs omnem dubitatiōnem adventūs legiōnum expulit.

49. Galli rē cōgnitā per explorātōrēs obsidiō-
nem relinquunt, ad Caesarem omnibus cōpiīs con-
tendunt. Haec erant armāta circiter milia LX.
Cicerō datā facultāte Gallum ab eōdem Verticōne, quem sup̄rā
dēmōnstrāvimus, repetit, quī litterās ad Caesarem dēferat; 5
hunc admonet, iter cautē diligenterque faciat; perscribit in
litterīs, hostēs ab sē discessisse omnemque ad eum multitudi-
nem convertisse. Quibus litterīs circiter mediā nocte Caesar
allātis suōs facit certiōrēs eōsque ad dīmicandum animō cōn-
firmat. Posterō diē lūce primā movet castra et circiter milia 10
passuum quattuor prōgressus trāns vallem et rīvum multitu-
dinem hostium cōspiciātur. Erat māgnī periculī rēs tantulīs
cōpiīs inīquō locō dīmicāre; tum, quoniam obsidiōne liberā-
tum Cicerōnem sciēbat, aequō animō remittendum dē celeritā-
te exīstimābat: cōnsēdit et, quam aequissimō locō potest, 15
castra commūnit atque haec, etsī erant exigua per sē, vix
hominum milium septem, praesertim nullīs cum impedimen-
tīs, tamen angustiīs viārum, quam māximē potest, contrahit,
eō cōnsiliō, ut in summam contemptiōnem hostibus veniat. In-

*The Gauls
quit the siege
and march
against Cae-
sar.*

20 terim speculātōribus in omnēs partēs dīmīssīs explōrat, quō commodissimē itinere vallēs trānsīrī possit.

*Caesar feigns
fear and re-
tires within
his works.*

50. Eō diē parvulis equestribus proeliis ad aquam factis utriūque sēsē suō locō continent: Gallī,

quod ampliōrēs cōpiās, quae nōndum convēnerant, exspectā-
bant; Caesar, sī forte timōris simulātiōne hostēs in suum lo-
5 cum ēlicere, posset, ut citrā vallem prō castris proeliō conten-
deret; sī id efficere nōn posset, ut explōrātis itineribus minōre
cum periculō vallem rīvumque trānsīret. Primā lūce hostium
equitātus ad castra accēdit proeliumque cum nostris equiti-
bus committit. Caesar cōsultō equitēs cēdere sēque in cas-
10 tra recipere iubet; simul ex omnibus partibus castra altiōre
vāllō mūnīrī portāsque obstruī atque in hīs administrandīs
rēbus quam māximē concursārī et cum simulātiōne agī timōris
iubet.

*By an unex-
pected sortie
Caesar routs
the Gauls.*

51. Quibus omnibus rēbus hostēs invitātī cō-
piās trādūcunt aciemque inīquō locō cōstituunt,

nostris vērō etiam dē vāllō dēductis propius accēdunt et tēla in-
trā mūnitiōnem ex omnibus partibus cōniciunt praecōnibusque
5 circummissis prōnūntiārī iubent, seu quis Gallus seu Rōmānus
velit ante hōram tertiam ad sē trānsīre, sine periculō licēre;
post id tempus nōn fore potestātem: ac sic nostrōs contemp-
sērunt, ut obstrūctis in speciem portis singulis ordinibus
cēspitum, quod ea nōn posse intrōrumpere vidēbantur, aliī
10 vāllum manū scindere, aliī fossās complēre inciperent. Tum
Caesar omnibus portis ēruptiōne factā equitātūque ēmīssō
celeriter hostēs in fugam dat, sic utī omnīnō pūgnandī causā
resisteret nēmō, māgnumque ex eīs numerum occīdit atque
omnēs armīs exuit.

*He proceeds
to the camp
of Cicero.*

52. Longius prōsequī veritus, quod silvae pa-
lūdēsque intercēdēbant neque etiam parvulō dē-

trīmentō illōrum locum relinqui vidēbat, omnibus suis incolumibus cōpiis eōdem diē ad Cicerōnem pervenit. Institūtās turrēs, testūdīnēs mūnitiōnēsque hostium admīrātur; le- 5
giōne prōductā cōgnōscit nōn decimum quemque esse reliquum militem sine vulnere: ex hīs omniibus iūdicat rēbus, quantō cum periculō et quantā cum virtūte rēs sint administrātae: Cicerōnem prō eius meritō legiōnemque collaudat: centurionēs singillatim tribūnōsque militum appellat, quō- 10
rum ēgregiam fuisse virtūtem testimoniō Cicerōnis cōgnōverat. Dē cāsū Sabīnī et Cottae certius ex captivīs cōgnōscit.

CONTIO.

Postērō diē contiōne habitā rem gestam prōpōnit, milites cōsōlātur et cōfirmat; quod dētrīmentum culpā et temeritātē lēgātī sit acceptum, hōc aequiōre animō ferendum docet, 1,
quod beneficiō deōrum immortalium et virtūte eōrum expiātō incommodō neque hostibus diūtina laetitia neque ipsīs longior dolor relinquiātur.

53. Interim ad Labiēnum per Rēmōs incrēdibili celeritātē dē victōriā Caesaris fāma perfertur, ut, cum ab hibernīs Cicerōnis mīlia passuum ab-

Retreat of Indutiomarus and his allies. Caesar decid to winter in Gaul.

- esset circiter LX, eoque post hōram nōnam diēi Caesar pervē-
- 5 nisset, ante mediam noctem ad portās castrōrum clāmor orerētur, quō clāmōre sīgnificātiō vīctōriæ grātulātiōque ab Rēmīs Labiēnō fieret. Hāc fāmā ad Trēverōs perlātā Indutiomarus, quī posterō diē castra Labiēnī oppugnāre dēcrēverat, noctū prōfugit cōpiāsque omnēs in Trēverōs redūcit.
- 10 Caesar Fabium cum suā legiōne remittit in hīberna, ipse cum tribus legiōnibus circum Samarobrīvam trīnīs hībernīs hiemāre cōstituit et, quod tantī mōtūs Galliae exstiterant, tōtam hiemem ipse ad exercitum manēre dēcrēvit. Nam illō incommmodō de Sabīnī morte perlātō omnēs ferē Galliae
- 15 civitātēs dē bellō cōsultābant, nūntiōs legātiōnēsque in omnēs partēs dīmittēbant et, quid reliquī cōsiliī caperent atque unde initium bellī fieret, explōrābant nocturnaue in locīs dēsertīs concilia habēbant. Neque ūllum ferē tōtius hiemis tempus sine sollicitūdine Caesaris intercessit, quīn
- 20 aliquem dē cōsiliīs ac mōtū Gallōrum nūntium acciperet. In hīs ab L. Rosciō, quem legiōnī tertiadedecimae praefēcerat, certior factus est, māgnās Gallōrum cōpiās eārum civitātum, quae Aremoricae appellantur, oppugnandī suī causā convēnisse neque longius mīlia passuum octō ab hībernīs
- 25 suis āfuisse, sed nūntiō allātō dē vīctōriā Caesaris discessisse, adeō ut fugae similis discessus vidērētur.

Caesar confers with the Gallic chiefs. Suspected in subordination of nearly all the tribes.

54. At Caesar prīncipibus cūiusque civitātis ad sē ēvocātīs aliās territandō, cum sē scīre, quae fierent, dēnūntiāret, aliās cohortandō māgnam partem Galliae in officiō tenuit. Tamen Senonēs,
- 5 quae est civitās in prīmīs firma et māgnae inter Gallōs auctoritātis, Cavarīnum, quem Caesar apud eōs rēgem cōstituerat, cūius frāter Moritasgus adventū in Galliam Caesaris cūiusque mājōrēs rēgnū obtinuerant, interficere publicō

cōsiliō cōnātī, cum ille praesēnsisset āc prōfūgīssset, usque ad finēs īnsecūtī rēgnō domōque expulērunt et, mīssīs ad ¹⁰ Caesarem satisfaciendī causā lēgātīs, cum is omnem ad sē senātum venīre iūssisset, dictō audientēs nōn fuērunt. Tantum apud hominēs barbarōs valuit, esse aliquōs repertōs principēs īferendī bellī, tantamque omnibus voluntātum commūtatiōnem attulit, ut praeter Aeduōs et Rēmōs, quōs ¹⁵ praecipuō semper honōre Caesar habuit, alterōs prō vetere āc perpetuā erga populum Rōmānum fidē, alterōs prō recentibus Gallicī bellī officiīs, nūlla ferē cīvitās fuerit nōn suspecta nōbīs. Idque adeō haud sciō mīrandumne sit, cum complūribus aliīs dē causīs, tum māximē, quod eī, quī virtūte bel- ²⁰ lī omnibus gentibus praeferēbantur, tantum sē ēius opīniōnis dēperdidisse, ut ā populō Rōmānō imperia perferrent, gravissimē dolēbant.

55. Trēverī vērō atque Indutiomarus tōtīus *The Treveri
under Indu-
tiomarus form
a hostile alli-
ance.* hiemis nūllum tempus intermīsērunt, quīn trāns Rhēnum lēgātōs mitterent, cīvitātēs sollicitārent, pecūniās pollicerentur, māgnā parte exercitūs nostrī interfectā multō minōrem superesse dicerent partem. Neque tamen ⁵ ūllī cīvitātī Germānōrum persuādērī potuit, ut Rhēnum trānsīret, cum sē bis expertōs dīcerent, Ariovistī bellō et Tenctērorum trānsitū: nōn esse amplius fōrtūnam temptātūrōs. Hāc spē lapsus Indutiomarus nihilō minus cōpiās cōgere, exercēre, ā finitimīs equōs parāre, exulēs damnātōsque tōtā Galliā māg- ¹⁰ nīs praemiīs ad sē allicere coepit, Āc tantam sibi iam hīs rēbus in Galliā auctōritātem comparāverat, ut undique ad eum legātiōnēs concurrerent, grātiā atque amīcitiam pūblicō prīvātimque peterent.

*Indutiomarus
calls an
armed coun-
cil of the
Gauls. He
plans to at-
tack Labi-
enus.*

56. Ubi intellexit ūltrō ad sē venīrī, alterā ex parte Senonēs Carnūtēque cōscientiā facinoris instigārī, alterā Nerviōs Aduātucōsque bellum Rōmānīs parāre, neque sibi voluntāriōrum cōpiās

- 5 dēfore, sī ex fīnibus suis prōgredi coepisset, armātum concili-um indicit. Hōc mōre Gallōrum est initium bellī: quō lēge commūnī omnēs pūberēs armātī convenīre cōsuērunt: quī ex iīs novissimus convenit, in cōspectū multitudinis omnibus cruciātibus affectus necātur. In eō conciliō Cingetorigem, 10 alterius prīncipem factiōnis, generum suum, quem suprā dēmōstrāvimus Caesaris secūtum fidem ab eō nōn discessisse, hostem iūdicat bonaque ēius pūblicat. Hīs rēbus cōfectis in conciliō prōnūntiat arcessitum sē ā Senonibus et Carnūti-
bus aliisque complūribus Galliae cīvitātibus: hūc itūrum per 15 finēs Rēmōrum eōrumque agrōs populātūrum āc, priusquam id faciat, castra Labiēnī oppūgnātūrum. Quae fierī velit, praecipit.

*Labiēnus,
feignīng fear,
remains in
the camp.*

57. Labiēnus, cum et locī nātūrā et manū mūnītissimīs castrīs sēsē tenēret, dē suō āc legiōnis periculō nihil timēbat; nē quam occāsiōnem rei bene gerendae dīmitteret, cōgitābat. Itaque ā Cingetorige atque ēius pro- 5 pīnquīs ōrātiōne Indutiomarī cōgnitā, quam in conciliō habu-erat, nūntiōs mittit ad finitimās cīvitātēs equitēsque undique ēvocat: hīs certam diem conveniendī dicit. Interim prope cotīdiē cum omnī equitātū Indutiomarus sub castrīs ēius vagābātur, aliās ut situm castrōrum cōgnōsceret, aliās collo- 10 quendī aut territandī causā: equitēs plērumque omnēs tēla intrā vāllum cōniciēbant. Labiēnus suōs intrā mūnitiōnem continēbat timēisque opīniōnem, quibuscumque poterat rēbus, augēbat.

58. Cum m̄iōre in diēs contemptiōne Indutiomarus ad castra accēderet, nocte ūnā intrōmīssīs equitibus omnium finitimārum cīvitātum, quōs arcessendōs cūrāverat, tantā dīlīgentiā omnēs suōs custōdiīs intrā castra continuit, ut nūllā ratiōne ea rēs ēnū- 5 tiārī aut ad Trēverōs perferri posset. Interim ex cōsuētudine cotīdiānā Indutiomarus ad castra accēdit atque ibi m̄agnam partem diēi cōsūmit: equitēs tēla cōniciunt et m̄agnā cum contumeliā verbōrum nostrōs ad pūgnam ēvocant. Nūllō ab nostrīs datō respōnsō, ubi vīsum est, sub vesperum dispersī ac dissipātī discēdunt. Subitō Labiēnus duābus portīs omnem equitātum ēmittit: praecipit atque interdicit, prōteritis hostibus atque in fugam cōiectīs (quod fore, sicut accidit, vidēbat) ūnum omnēs peterent Indutiomarum, neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum viderit, quod 15 morā reliquōrum spatium nactum illum effugere nōlēbat: m̄agna prōpōnit iīs, quī occiderint, praemia; submittit cohortēs equitibus subsidiō. Comprobat hominis cōsiliū fōrtūna, et cum ūnum omnēs peterent, in ipsō flūminis vadō dēprehēnsus Indutiomarus interficitur caputque eius refertur 20 in castra; redeuntēs, quōs possunt, cōsectantur atque occidunt. Hāc rē cōgnita omnēs Eburōnum et Nerviorum, quae convēnerant, cōpiae discēdunt, pauloque habuit post id factum Caesar quiētiōrem Galliam.

He makes a sudden sortie. Indutiomarus is slain, his army routed, and order restored in Gaul.

COMMENTARIUS SEXTUS,

*Caesar pro-
cures new
troops from
Italy.*

1. Multis dē causīs Caesar māiōrem Galliae
mōtum exspectāns per M. Silānum, C. Antistium
Rēgīnum, T. Sextum lēgātōs dēlēctum habēre īnstituit: simul
ab Cn. Pompēiō prōcōnsule petit, quoniam ipse ad urbem
5 cum imperiō reīpūblicae causā remanēret, quōs ex Cisalpīnā
Galliā cōsul sacrāmētō rogāvisset, ad sīgna convenīre et ad
sē proficiscī iūbēret, māgnī interesse etiam in reliquum tem-
pus ad opīniōnem Galliae exīstimāns tantās vidērī Ītalīae fac-
ultātēs, ut, sī quid esset in bellō dētrīmentī acceptum, nōn
10 modo id brevī tempore sarcīrī, sed etiam māīcribus augērī
cōpiīs posset. Quod cum Pompēius et reīpūblicae et amīcit-
iae tribuisset, celeriter cōfectō per suōs dēlēctū tribus ante
exāctam hiemem et cōstitutīs et adductīs legiōnibus duplicā-
tōque eārum cohortium numerō, quās cum Q. Tituriō āmīs-
15 erat, et celeritāte et cōpiīs docuit, quid populī Rōmānī discip-
līna atque opēs possent.

*The Treveri
again form
an alliance
against him.*

2. Interfectō Indutiomarō, ut docuimus, ad ēius
propīnquōs ā Trēverīs imperium dēfertur. Illi
fīnitimōs Germānōs sollicitāre et pecūniam pollicērī nōn dē-
sistunt. Cum ab proximīs impetrāre nōn possent, ūlteriōrēs
5 temptant. Inventīs nōnnūllīs cīvitatibus iūreiūrandō inter sē
cōnfīrmant obsidibusque dē pecūniā cavent; Ambiorigem sibi
societāte et foedere adiungunt. Quibus rēbus cōgnītīs Cae-
sar cum undique bellum parārī vidēret, Nerviōs, Aduātucōs,
Menapiōs adiūctīs Cisrhēnānīs omnibus Germānīs esse in

armīs, Senonēs ad imperātum nōn venīre et cum Carnūtibus¹⁰ finitimisque civitatibus cōsilia communicāre, ā Trēverīs Germānōs crēbris legātiōnibus sollicitārī, mātūrius sibi dē bellō cōgitandum putāvit.

3. Itaque nōndum hieme cōfectā proximīs quattuor coactīs legiōnibus dē imprōvisō in fīnēs Nerviorum contendit et, priusquam illi aut convenīre aut prōfugere possent, māgnō pecoris atque hominum numerō captō atque eā praedā militibus concessā vāstātisque agrīs in dēditionem venīre atque obsidēs sibi dare coēgit. Eō celeriter cōfectō negōtiō rūrsus in hiberna legiōnēs redūxit. Conciliō Galliae primō vēre, ut instituerat, indictō, cum reliquī praeter Senonēs, Carnūtēs Trēverōsque vēnissent, initium bellī ac dēfectiōnis hōc esse arbitrātus, ut omnia postpōnere vidērētur, concilium Lutētiam Parisiōrum trānsfert. Cōfīnēs erant hī Senonibus civitatemque patrum memoriā coniūnxerant, sed ab hōc cōnsiliō āfuisse existimābantur. Hāc rē prō suggestū prōnūntiātā eōdem diē cum legiōnibus in Senonēs proficiscitur māgnisque itineribus¹⁵ eō pervenit.

4. Cōgnitō eius adventū Accō, quī princeps^{These submit; also the Carnutes.} eius cōnsiliū fuerat, iubet in oppida multitudinem convenīre. Cōnantibus, priusquam id effici posset, adesse Rōmānōs nūntiātur. Necessariō sententiā dēsistunt lēgātōsque dēprecandī causā ad Caesarem mittunt: adeunt per Aeduōs, quōrum antīquitas erat in fidē civitās. Libenter Caesar petentibus Aeduis dat veniam excūsatiōnemque accipit, quod aestivum tempus instantis bellī, nōn quaestiōnis esse arbitrātur. Obsidibus imperātis centum hōs Aeduīs custōdiendōs trādit. Eōdem Carnūtēs lēgātōs obsidēsque mittunt ūsī dēprecātōribus Rēmīs, quōrum erant in clientelā: eadem ferunt²⁰

respōnsa. Peragit concilium Caesar equitēsque imperat cīvitatibus.

Caesar proceeds against the Menapii.

5. Hāc parte Galliae pācātā tōtus et mente et animō in bellum Trēverōrum et Ambiorigis īnsistit, Cavarīnum cum equitātū Senonum sēcum proficīscī iubet, nē quis aut ex hūius īrācundiā aut ex eō, quod meruerat, odiō cīvitatīs mōtus existat. His rēbus cōstitūtīs, quod prō explorātō habēbat Ambiorigem proeliō nōn esse contentūrum, reliqua ēius cōsilia animō circumspiciēbat. Erant Menapii propīnquī Eburōnum finibus, perpetuīs palūdibus silvisque mūnītī, quī ūnī ex Galliā dē pāce ad Caesarem lēgātōs numquam mīserant. Cum hīs esse hospitium Ambiorigī sciēbat; item per Trēverōs vēnisse Germānīs in amicitiam cōgnōverat. Haec prius illī dētrahenda auxilia exīstimābat quam ipsum bellō lacesseret, nē dēspērātā salūte aut sē in Menapiōs abderet aut cum Trānsrhēnānīs congregī cōgerētur. Hōc

15 initō cōsiliō tōtīus exercitūs impedimenta ad Labiēnum in Trēverōs mittit duāsque legiōnēs ad eum proficīscī iubet; ipse cum legiōnibus expeditīs quīnque in Menapiōs proficīscitur. Illī nullā coāctā manū locī praesidiō frētī in silvās palūdesque cōfugiunt suaque eōdem cōferunt.

They sue for peace and give hostages.

6. Caesar partītis cōpiīs cum C. Fabiō lēgātō et M. Crassō quaestōre celeriterque effectīs pontibus adit tripertitō, aedificia vicōsque incendit, māgnō pecoris atque hominum numerō potitur. Quibus rēbus coāctī

5 Menapii lēgātōs ad eum pācis petendae causā mittunt. Ille obsidibus acceptīs hostium sē habitūrum numerō cōfirmat, sī aut Ambiorigem aut ēius lēgātōs finibus suīs recēpissent. His cōfirmātīs rēbus Commium Atrebatem cum equitātū custōdis locō in Menapiīs relinquit; ipse in Trēverōs proficīscitur.

10 citur.

7. Dum naec ā Caesare geruntur, Trēverī māg- *The Treveri
plan to attack
Labiēnus.
His strategy.*
nīs coāctīs peditātūs equitātūsque cōpiīs Labiēnum
cum ūnā legiōne, quae in eōrum finibus hiemāverat, adoriri
parābant, iamque ab eō nōn longius bīduī viā aberant, cum
duās vēnisse legiōnēs mīssū Caesaris cōgnōscunt. Positis cas- 5
tris ā milibus passuum xv auxilia Germānōrum expectāre
cōstituunt. Labiēnus hostium cōgnitō cōnsiliō spērāns temer-
itāte eōrum fore aliquam dīmīcandī facultātem, praesidiō quīn-
que cohortium impedimentīs relictō, cum vīginti quīnque coh-
ortibus māgnōque equitātū contrā hostem proficīscitur et mille 10
passuum intermīssō spatiō castra commūnit. Erat inter La-
biēnum atque hostem difficilī trānsitū flūmen rīpīsque prae-
ruptīs. Hōc neque ipse trānsire habēbat in animō neque
hostēs trānsitūrōs exīstimābat. Augēbātur auxiliōrum coti-
diē spēs. Loquitur [in cōnsiliō] palam, quoniam Germānī 15
appropīnquāre dīcantur, sēsē suās exercitūsque fōrtūnās in
dubium nōn dēvocātūrum et posterō diē prīmā lūce castra
mōtūrum. Celeriter haec ad hostēs dēferuntur, ut ex māgnō
Gallōrum equitum numerō nōnnūllōs Gallicīs rēbus favēre
nātūra cōgēbat. Labiēnus noctū tribūnīs militum primīsque 20
ōrdinibus convocātīs, quid suī sit cōnsiliī, prōpōnit et. quō
facilius hostibus timōris det suspiciōnem, māiōre strepitū et
tumultū, quam populī Rōmānī fert cōnsuetūdō, castra mōvēri
iubet. Hīs rēbus fūgae similem profectiōnem effēcit. Haec
quoque per explōrātōrēs ante lūcem id tantā propīnquitāte 25
castrōrum ad hostēs dēferuntur.

8. Vix āgmen novissimum extrā mūnitiōnēs *He lures them
to an unfa-
vorable posi-
tion and ut-
terly defeats
them.*
prōcesserat, cum Gallī cohortātī inter sē, nē spērā-
tam praedam ex manibus dīmīterent: longum esse
perterritīs Rōmānīs Germānōrum auxilium expectāre, neque
suam patī dīgnitātem, ut tantīs cōpiīs tam exiguam manum 5

praesertim fugientem atque impedītā adorīrī nōn audeant, flūmen trānsīre et inīquō locō committere proelium nōn dubitant. Quae fore suspicātus Labiēnus, ut omnēs citrā flūmen ēliceret, eādē ūsus simulātiōne itineris placidē prōgrediēbātur. Tum praemissīs paulum impedimentīs atque in tumultū quōdam collocātīs, ‘Habētis,’ inquit, ‘mīlītēs, quam petistis, facultātem: hostem impedītō atque inīquō locō tenētis: praestāte eandem nobīs ducibus virtūtem, quam saepenumērō imperātōrī praestitistis, atque illum adesse et haec cōram cernere exīstimāte.’ Simul sīgna ad hostem convertī aciemque dirīgī iubet et paucīs turmīs praesidiō ad impedimenta dīmīssīs reliquōs equitēs ad latera dispōnit. Celeriter nostrī clāmōre sublātō pīla in hostēs immittunt. Illī, ubi praeter spem, quōs modo fugere crēdēbant, infestīs sīgnīs ad sē ire vīdērunt, impetum ferre nōn potuērunt ac primō concursū in fugam cōiectī proximās silvās petiērunt. Quōs Labiēnus equitātū cōsectātus māgnō numerō interfectō, complūribus captīs paucīs post diēbus civitātem recēpit. Nam Germānī, quī auxiliō veniēbant, perceptā Trēverōrum fugā sēsē domum recēpērunt. Cum hīs propīnquī Indutiomarī, quī dēfectiōnis auctōrēs fuerant, comitatī eōs ex civitāte excessērunt. Cingetorigī, quem ab initīō permānsisse in officiō dēmōstrāvimus, principātus atque imperium est trādītum.

Second passage of the Rhine. Caesar receives the submission of the Ubii and plans to go against the Suebi.

5

9. Caesar, postquam ex Menapiīs in Trēverōs vēnit, duābus dē causīs Rhēnum trānsīre cōstituit; quārum ūna erat, quod auxilia contrā sē Trēverīs mīserant, altera, nē ad eōs Ambiorix receptum habēret. Hīs cōstitutīs rēbus paulum suprā eum

locum, quō ante exercitum trādūxerat, facere pontem īstituit. Nōtā atque īstitūtā ratiōne māgnō mīlitum studiō paucīs diēbus opus efficitur. Fīrmō in Trēverīs ad pontem praesidiō

relictō, nē quis ab hīs subitō mōtus orerētur, reliquās cōpiās equitātumque trādūcit. Ubiī, quī ante obsidēs dederant at-¹⁰ que in dēditionem vēnerant, purgandī suī causā ad eum lēgātōs mittunt, quī doceant neque auxilia ex suā cīvitāte in Trēverōs mīssa neque ab sē fidem laesam: petunt atque ōrant, ut sibi parcat, nē commūnī odiō Germānōrum innocentēs prō nocentibus poenās pendent; sī amplius obsidum velit darī,¹⁵ pollicentur. Cōgnitā Caesar causā reperit ab Suēbīs auxilia mīssa esse; Ubiōrum satisfactiōnem accipit, aditūs viāsque in Suēbōs perquirit

10. Interim paucīs post diēbus fit ab Ubiīs *The Suebi retire within the forest Bacenis.* certior Suēbōs omnēs in ūnum locum cōpiās cōgere atque iīs nātiōnibus, quae sub eōrum sint imperiō, dēnūntiāre, ut auxilia peditātūs equitātūsque mittant. Hīs cōgnitis rēbus rem frūmentāriam prōvidet, castrīs idōneum locum deli-⁵ git; Ubiīs imperat, ut pecora dēdūcant suaque omnia ex agrīs in oppida cōferant, spērāns barbarōs atque imperītōs hominēs inopiā cibāriōrum adductōs ad inīquam pūgnandī condiciōnem posse dēdūcī, mandat, ut crēbrōs explōrātōrēs in Suēbōs mittant quaeque apud eōs gerantur cōgnōscant. Illi¹⁰ imperāta faciunt et paucīs diēbus intermissīs referunt: Suēbōs omnēs, posteaquam certiōrēs nūntiī dē exercitū Rōmānōrum vēnerint, cum omnibus suis sociōrumque cōpiīs, quās coēgissent, penitus ad extrēmōs fīnēs sē recēpisse: silvam esse ibi infīnitā māgnitūdine, quae appellātur¹⁵ Bacēnis; hanc longē intrōrsus pertinēre et prō nātivō mūrō obiectam Cherūscōs ab Suēbīs Suēbōsque ab Cherūscīs iniūriīs incursiōnibusque prohibēre: ad ēius initium silvae Suēbōs adventum Rōmānōrum exspectāre cōstituisse.

11. Quoniam ad hunc locum perventum est, *Contrast of Gallic and German customs.* nōn aliēnum esse vidētur dē Galliae Germāniae-

que mōribus et quō differant hae nātiōnēs inter sēsē, prōpō-

*Existence of
two parties in
Gaul.*

nere. In Galliā nōn solum in omnibus cīvitatibus

atque in omnibus pāgīs partibusque, sed paene
 5 etiam in singulis domibus factiōnēs sunt, eārumque factiō-
 num principēs sunt, quī summam auctōritātem eōrum iūdiciō
 habere existimantur, quōrum ad arbitrium iūdiciūque sum-
 ma omnium rērum cōnsiliōrumque redeat. Idque ēius rei
 causā antiquitus institūtum vidētur, nē quis ex plēbe contrā
 10 potentiōrem auxiliū egeret: suōs enim quisque opprimī et cir-
 cumvenīrī nōn patitur, neque, aliter sī faciat, ūllam inter suōs
 habet auctōritātem. Haec eadem ratiō est in summā tōtius
 Galliae; namque omnēs cīvitatēs in partēs divīsae sunt duās.

*The leading
tribes: the
Aedui, Sequa-
ni, Remi.*

12. Cum Caesar in Galliam vēnit, alterius fac-
 tiōnis principēs erant Aeduī, alterius Sēquanī. Hī

cum per sē minus valērent, quod summa auctōritās antiqui-
 tus erat in Aeduīs māgnaeque eōrum erant clientēlae, Germā-
 5 nōs atque Ariovistum sibi adiūnxerant eōsque ad sē māgnīs
 iactūrīs pollicitātiōnibusque perdūxerant. Proeliis vērō com-
 plūribus factis secundis atque omnī nōbilitāte Aeduōrum in-
 terfectā tantum potentiā antecesserant, ut māgnam partem
 clientium ab Aeduīs ab sē trādūcerant obsidēsque ab iīs prīn-
 10 cipum filiōs acciperent et pūblicē iūrāre cōgerent, nihil sē
 contrā Sēquanōs cōnsilii initūrōs, et partem finitimī agrī per
 vim occupātam possidērent Galliaeque tōtius principātum
 obtinērent. Quā necessitāte adductus Diviciacus auxiliū pe-
 tendī causā Rōmam ad senātum profectus imperfectā rē redi-
 15 erat. Adventū Caesaris factā commūtātiōne rērum, obsidibus
 Aeduīs redditīs, veteribus clientēlis restitūtīs, novīs per Cae-
 sarem comparātīs, quod hī, quī sē ad eōrum amicitiam aggre-
 gāverant, meliōre condiōne atque aequiōre imperiō sē ūti

vidēbant, reliquīs rēbus eōrum grātiā dīgnitateque amplificātā, Sēquanī principātum dīmiserant. In eōrum locum Rēmī successerant: quōs quod adaequāre apud Caesarem grātiā intellegēbātur, iī, quī propter veterēs inimicitias nūllō modō cum Aeduīs coniungī poterant, sē Rēmīs in clientēlam dicābant. Hōs illī diligenter tuēbantur: ita et novam et repentē collēctam auctōritātem tenēbant. Eō tum statū rēs erat, ut longē principēs habērentur Aeduī, secundum locum dīgnitātis Rēmī obtinērent. 20

13. In omnī Galliā eōrum hominum, quī aliquō sunt numerō atque honōre, genera sunt duo. Nam plēbēs paene servōrum habētur locō, quae nihil audet per sē, nūllō adhibētur cōnsiliō. Plērīque, cum aut aere aliēnō aut māgnitudine tribūtōrum aut iniuriā potentiōrum premuntur, sēsē in servitūtem dicant nōbilibus, quibus in hōs eadem omnia sunt iūra, quae dominīs in servōs. Sed dē hīs duōbus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illī rēbus dīvinīs intersunt, sacrificia pūblica ac prīvāta prō- cūrant, religiōnēs interpretantur: ad eōs māgnus adulēscen- tium numerus disciplīnae causā concurrit, māgnōque hī sunt apud eōs honōre. Nam ferē dē omnibus contrōversiīs pūblicis prīvātisque cōstituunt, et sī quod est admīssum facinus, sī caedēs facta, sī dē hērēditāte, sī dē finibus contrōversia est, idem dēcernunt, praemia poenāsque cōstituunt; sī quī aut prīvātus aut populus eōrum dēcrētō nōn stetit, sacrificiīs interdīcunt. Haec poena apud eōs est gravissima. Quibus ita est interdictum, hī numerō impiōrum ac scelerātōrum habentur, hīs omnēs dēcēdunt, aditum sermōnemque dēfugiunt, nē quid ex contāgiōne incommodī accipiant, neque hīs petentibus iūs redditur, neque honōs ūllus commūnicātur. Hīs autem omnibus dru-

Two classes of nobility: the Knights and Druids.

Power of the Druids.

idibus praeest unus, quī summam inter eōs habet auctōritātem. Hōc mortuō aut, sī quī ex reliquīs excellit dīgnitāte, succēdit, aut, sī sunt plūrēs parēs, suffrāgiō druidum, nōn-
 25 numquam etiam armīs dē principātū contendunt. Hī certō annī tempore in finibus Carnūtum, quae regiō tōtius Galliae media habētur, cōsīdunt in locō cōsecrātō. Hūc omnēs undique, quī contrōversiās habent, conveniunt eōrumque dēcrētis iūdicīisque parent. Disciplīna in Britannīā reperta at-
 30 que inde in Galliam trāslāta esse exīstimātur, et nunc, quī diligentius eam rem cōgnōscere volunt, plērumque illō discendi causā proficiscuntur.

*Their privi-
 leges and
 doctrines.*

14. Druidēs ā bellō abesse cōsuērunt neque tribūta unā cum reliquīs pendunt, militiae vacā-
 tiōnem omniumque rērum habent immunitātem. Tantīs excitātī praemiīs et suā sponte multī in disciplīnam conven-
 5 iunt et ā parentibus propīnquisque mittuntur. Māgnū ibi numerum versuum ēdiscere dicuntur. Itaque annōs nōn-
 nullī vicēnōs in disciplīnā permanent. Neque fās esse exī-
 timant ea litterīs mandāre, cum in reliquīs ferē rēbus, pūb-
 licīs privātisque ratiōnibus, Graecīs litterīs ūtantur. Id
 10 mihi duābus dē causīs īstituīsse videntur, quod neque in vulgum disciplīnam efferrī velint, neque eōs, quī discunt, litterīs cōnfīsōs minus memoriae studēre; quod ferē plērisque accidit, ut praesidiō litterārum diligentiam in perdiscendō ac
 memoriā remittant. Imprīmīs hōc volunt persuādēre, nōn
 15 interīre animās, sed ab aliīs post mortem trānsīre ad aliōs, atque hōc māximē ad virtutem excitārī putant, metū mortis neglēctō. Multa praetereā dē sīderibus atque eōrum mōtū, dē mundi ac terrārum māgnitūdine, dē rērum nātūrā, dē deōrum immortalium vī ac potestāte disputant et iuventūtī
 20 trādunt.

15. Alterum genus est equitum. Hi, cum est *The Knights, Their war-like habits.* ūsus atque aliquod bellum incidit (quod ferē ante Caesaris adventum quotannis accidere sōlēbat, utī aut ipsī iniūriās inferrent aut illātās prōpulsārent), omnēs in bellō versantur, atque eōrum ut quisque est genere cōpiisque 5 amplissimus, ita plūrimōs circum sē ambactōs clientēsque habet. Hanc ūnam grātiā potentiamque nōvērunt.

16. Nātiō est omnis Gallōrum admodum dēdi- *Religion. Human sacrifices.* ta religiōnibus, atque ob eam causam quī sunt affectī graviōribus morbīs quīque in proeliis periculisque versantur, aut prō victimīs hominēs immolant aut sē immolātūrōs vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus 5 ūtuntur, quod, prō vitā hominis nisi hominis vitā reddātur, nōn posse deōrum immortalium nūmen placārī arbitrantur, publicēque eiusdem generis habent institūta sacrificia. Alii immānī māgnitūdine simulācra habent, quōrum contexta viminibus membra vivīs hominibus complent; quibus suc- 10 cēnsīs circumventī flammā exanimantur hominēs. Supplicia eōrum, quī in fūrtō aut in latrōciniō aut aliquā noxiā sint comprehēnsī, grātiōra dīs immortalibus esse arbitrantur; sed cum eius generis cōpia defēcit, etiam ad innocentium supplicia dēscendunt. 15

17. Deūm māximē Mercurium colunt: hūius *The debties. Their attributes.* sunt plūrima simulācra; hunc omnium inventōrem artium ferunt, hunc viārum atque itinerum ducem, hunc ad quaestūs pecūniae mercātūrāsque habēre vim māximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Mārtem et Iovem et 5 Minervam. Dē hīs eandem ferē, quam reliquae gentēs, habent opīniōnem: Apollinem morbōs depellere, Minervam operum atque artificiōrum initia trādere, Iovem imperium

caelestium tenēre, Mārtē bella regere. Huīc, cum proeliō
 10 dīmīcāre cōstituērunt, ea, quae bellō cēperint, plērumque
 dēvovent: cum superāvērunt, animalia capta immolant reli-
 quāsque rēs in ūnum locum cōferunt. Multīs in cīvitatibus
 hārum rērum exstrūctōs tumulōs locīs cōsecrātīs cōspiciārī
 licet; neque saepe accidit, ut neglēctā quispiam religiōne
 15 aut capta apud sē occultāre aut posita tollere auderet, gravis-
 simumque eī rei supplicium cum cruciātū cōstitutum est.

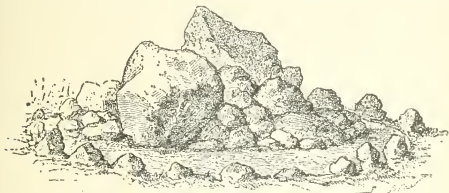
*Their reputed
 origin. Reck-
 oning of time.
 Respect for
 fathers.*

18. Gallī sē ōmnēs ab Dīte patre prōgnātōs
 praedicant idque ab druidibus prōditum dīcunt.
 Ob eam causam spatia omnis temporis nōn num-
 erō diērum, sed noctium finiunt; diēs nātālēs et mēnsium et
 5 annōrum initia sīc observant, ut noctem diēs subsequātur.
 In reliquīs vītāe institūtis hōc ferē ab reliquīs differunt, quod
 suōs liberōs, nisi cum adolēvērunt, ut mūnus militiae sustin-
 ēre possint, palam ad sē adīre nōn patiuntur filiumque puer-
 ilī aetāte in pūblicō in cōspectū patris assistere turpe
 10 dūcunt.

Dowries.

19. Virī, quantās pecūniās ab uxōribus dōtis
 nōmine accēpērunt, tantās ex suīs bonīs aestimātiōne factā
 cum dōtibus commūnicant. Hūius omnis pecūniae coniūnet-
 im ratiō habētur frūctūsque servantur: uter eōrum vītā su-
 5 perāvit, ad eum pars utrīusque cum fructibus superiōrum
 temporum pervenit. Virī in uxōrēs, sicutī in li-
 berōs, vītāe necisque habent potestātem; et cum paterfamiliae
 illūstriōre locō nātus dēcessit, eius propīnquī conveniunt et,
 dē morte sī rēs in suspiciōnem venit, dē uxōribus in servilem
 10 modum quaestiōnem habent et, sī compertum est, ignī atque
 omnibus tormentīs excruciatās interficiunt. Fūnera sunt
Funeral rites. prō cultū Gallōrum māgnifica et sūmptuōsa; om-

niaque, quae vivīs cordī fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animālia, ac paulō suprā hanc memoriam servī et

GALLIC BURIAL MOUND.

clientēs, quōs ab iīs dilēctōs esse cōstābat. iūstīs fūnebris 15
cōfectīs unā cremābantur.

20. Quae civitatēs commodius suam rem publicam administrāre existimantur, habent lēgibus
sānetum, si quis quid dē rē publicā ā finitimīs rumōre aut
fāmā accēperit, utī ad magistrātum dēferat nēve cum quō
aliō commūnicet, quod saepe hominēs temerariōs atque im- 5
peritōs falsīs rumōribus terrērī et ad facinus impellī et dē
summīs rēbus cōsiliū capere cōgnitum est. Magistrātūs
quae vīsa sunt occultant, quaeque esse ex ūsū iudicāvērunt,
multitūdini prōdunt. Dē rē publicā nisi per conciliū loquī
nōn concēditur. 10

*Management
of state af-
fairs.*

21. Germānī multum ab hāc cōsuētūdine dif-
ferunt. Nam neque druidēs habent, quī rēbus dī-
vinīs praesint, neque sacrificiīs student. Deōrum
numerō eōs sōlōs dūcunt, quōs cernunt et quōrum apertē opi-
bus iuvantur, Sōlem et Vulcānum et lūnam, reliquōs ne fāmā 5
quidem accēpērunt. Vīta omnis in vēratiōnibus atque in
studiīs rei militāris cōsistit: ā parvīs labōrī ac dūritiae stu-
dent. Quī diūtissimē impuberēs permānsērunt, māximam in-
ter suōs ferunt laudem: hōc alī statūrā, alī vīrēs nervōsque

*The different
customs of the
Germans.
Religion. Dis-
cipline of
youth.*

10 confirmārī putant. Intrā annum vērō vicesimum fēminae nō-
titiam habuisse in turpissimīs habent rēbus; cūius rei nūlla est
occultātiō, quod et prōmiscuē in flūminibus perluuntur et pel-
libus aut parvīs rēnōnum tegimentīs ūtuntur māgnā corporis
parte nūdā.

*Agriculture,
Community
of land.*

22. Agricultūrae nōn student, māiorque pars
eōrum victūs in lacte, cāseō, carne cōsistit. Neque
quisquam agrī modum certum aut finēs habet propriōs; sed
magistrātūs ac principēs in annōs singulōs gentibus cōgnātiō-
5 nibusque hominum, quī ūnā coiērunt quantum et quō locō
vīsum est agrī attribuunt atque annō post aliō trānsire cōgunt.
Ēias rei multās afferunt causās: nē assiduā cōnsuetūdine captī
studium bellī gerendī agricultūrā commūtent; ne lātōs finēs
parāre studeant, potentiōrēsque humiliōrēs possessiōnibus ex-
10 pellant; nē accūrātius ad frīgora atque aestūs vitandōs aedi-
ficent; nē qua oriātur pecūniae cupiditās, quā ex rē factiōnēs
dissensiōnēsque nāscuntur; ut animī aequitāte plēbem contin-
eant, cum suās quisque opēs cum potentissimīs aequārī videat.

*Social and
military or-
ganization.*

23. Cīvitātibus māxima laus est quam lātissimē
circum sē vāstātis finibus sōlitūdinēs habēre. Hōc
propriū virtūtis exīstimant, expulsōs agrīs finitimōs cēdere,
neque quemquam prope audēre cōsistere; simul hōc sē fore
5 tūtiorēs arbitrantur, repentināe incursiōnis timōre sublātō.
Cum bellum cīvitās aut illātum dēfendit aut infert, magistrā-
tūs, quī eī bellō praesint, ut vitae necisque habeant potestā-
tem, dēliguntur. In pāce nūllus est commūnis magistrātus,
sed principēs regiōnum atque pāgōrum inter suōs iūs dīcunt
10 contrōversiāsque minuunt. Latrōcinia nūllam habent infā-
miam, quae extrā finēs cūiusque cīvitātis fiunt, atque ea iuven-
tūtis exercendae ac dēsidiāe minuendae causā fieri praedicant.
Atque ubi quis ex principibus in conciliō dīxit sē ducem fore,
quī sequī velint, prōfītiantur, cōnsurgunt iī, quī et causam et

hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ā multitudine collaudantur; quī ex hīs secūtī nōn sunt, in dēsertōrum āc prōditōrum numerō dūcuntur, omniumque hīs rērum postea fidēs dērogātur. Hospitem violāre fās nōn putant; quī quāque dē causā ad eōs vērunt, ab iniuriā prohibent, sāctōs habent, hīsque, omnium domūs patent victusque commūnicātur. 15 20

24. Āc fuit antea tempus, cum Germānōs Galli virtūte superārent, ūtrō bella inferent, propter hominum multitudinem agrīque inopiam trāns Rhēnum colōniās mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Germāniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam Eratosthēnī et quibusdam Graecīs fāmā nōtam esse vidēo, quam illī Orecyniam appellant, Volcae Tectosagēs occupāverunt atque ibi cōsēderunt: quae gēns ad hōc tempus hīs sēdibus sēsē continet summanque habet iūstitiae et bellicae laudis opīnionem. Nunc, quod in eādē inopiā, egestātē, patientiā, quā ante, Germānī permanent, eōdem victū et cultū corporis ūtuntur, Gallīs autem prōvinciārum propīnquitās et trāsmarinārum rērum nōtitia multa ad cōpiam atque ūsū largitur, paulatim assuēfactī superārī multisque victīproeliis nē sē quidem ipsī cum illis virtūte comparant. 5 10 15

25. Hūius Hercyniae silvae, quae suprā dēmonstrāta est, latitudō novem diērum iter expeditō patet: nōn enim aliter finīrī potest, neque mēnsūrās itinerum nōverunt. Oritur ab Helvētiōrum et Nemetum et Rauricōrum finibus rēctaque flūminis Danūviī regiōne pertinet ad finēs Dacōrum et Anartium, hinc sē flectit sinistrōsus diversīs ā flūmine regiōnibus multārumque gentium finēs propter magnitudinem attingit; neque quisquam est hūius Germāniae, quī sē aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum diērum iter LX prōcesserit, aut, quō ex locō oriātur. ac- 5 10

Decadence of the Gauls. Military superiority of the Germans.

Extent of the Hercynian forest. Its fauna.

cēperit, multaque in eā genera ferārum nāscī cōnstat, quae reliquīs in locīs vīsa nōn sint; ex quibus quae māximē differant ā cēterīs et memoriae prōdenda videantur, haec sunt.

The reindeer.

26. Est bōs cervī figurā cūius ā mediā fronte inter aurēs ūnum cornū existit excelsius magisque dērēctum hīs, quae nōbīs nōta sunt, cornibus: ab ēius summō sicut palmae rāmīque lātē diffunduntur. Eadem est fēminae
5 marisque nātūra, eadem fōrma māgnitūdōque cornuum.

27. Sunt item, quae appellantur alcēs. Hārum est cōn-
similis caprīs figurā et varietās pellium, sed māgnitūdine paulō antecēdunt mutilaeque sunt cornibus et crūra sine nō-
dis articulīsque habent, neque quiētis causā prōcumbunt,
5 neque, sī quō afflietae cāsū cōncidērunt, ērigere sēsē aut sub-
levāre possunt. Hīs sunt arborēs prō cubilibus: ad eās sē
applicant atque ita paulum modo reclīnātae quiētem capiunt.
Quārum ex vestigiīs cum est animadversum ā vēnātōribus,
quō sē recipere cōnsuērint, omnēs eō locō aut ab rādīcibus
10 subruunt aut accīdunt arborēs, tantum ut summa speciēs
eārum stantium relinquātur. Hūc cum sē cōnsuētūdine re-
clīnāvērunt, infirmās arborēs pondere affligunt atque ūnā
ipsae concidunt.

*Description of
the elk.*

28. Tertium est genus eōrum, quī urī appel-
lantur. Hī sunt māgnitūdine paulō infrā elephantōs,
speciē et colōre et figurā taurī. Māgna vis eōrum est et
māgna velōcitās, neque hominī neque ferae, quam cōspēxē-
5 runt, parcunt; Hōs studiōsē foveīs captōs interficiunt; hōc
sē labōre dūrant adulēscentēs atque hōc genere venātiōnis ex-
ercent, et quī plūrimōs ex hīs interfēcērunt, relātis in pūbli-
cum cornibus, quae sunt testimoniō, māgnam ferunt laudem.
Sed assuēscere ad hominēs et mānsuēfierī nē parvulī quidem
exceptī possunt. Amplitūdō cornuum et figurā et speciēs
10 multum ā nostrōrum boum cornibus differt. Haec studiōsē
conquisita ab labrīs argentō circumclūdunt atque in amplis-
simīs epulis prō pōculīs ūtuntur.

29. Caesar, postquam per Ubiōs explorātōrēs *Caesar returns into Gaul from the Suebi and goes against Ambiorix.* comperit Suēbōs sēsē in silvās recēpisse, inopiam frūmentī veritus, quod, ut suprā dēmōstrāvimus, minimē hominēs Germānī agricultūrae student, cōstituit nōn prōgredi longius; sed nē omnīnō metum reditūs suī 5 barbarīs tolleret atque ut eōrum auxilia tardāret, reductō exercitū partem ūltimam pōntis, quae rīpās Ubiōrum contingēbat, in longitudinem pedum ducentōrum rescindit, atque in extrēmō ponte turrim tabulātōrum quattuor cōstituit prae-sidiumque cohortium duodecim pōntis tuendī causā pōnit 10 magnisque eum locum mūnitiōnibus firmat. Eī locō praesidiōque C. Volcācium Tullum adulēscētem praefēcit. Ipse, cum mātūrēscere frūmenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per Arduennam silvam, quae est tōtius Galliae māxima atque ā rīpīs Rhēnī finibusque Trēverōrum ad Ner- 15 viōs pertinet milibusque amplius quīngentis in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omnī equitatū praemittit, sī quid celeritatē itineris atque oportunitatē temporis prōficere posset, monet, ut ignēs in castrīs fierī prohibeat, nē qua ēius adventūs procul significātiō fiat: sēsē cōnfestim 20 subsequi dicit.

30. Basilus, ut imperātum est, facit. Celeriter *Ambiorix is surprised by Basilus and narrowly escapes.* contrāque omnium opīniōnem cōfectō itinere multōs in agrīs inopinantēs dēprehendit; eōrum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quō in locō cum paucīs equitibus esse dicēbātur. Multum cum in omnibus 5 rēbus, tum in rē militārī potest fōrtūna. Nam sicut māgnō accedit cāsū, ut in ipsum incautum etiam atque imparātum incideret, priusque ēius adventus ab hominibus vidērētur, quam fāma ac nūntius afferrētur, sic māgnae fuit fōrtūnae omnī militārī instrūmentō, quod circum sē habēbat, ēreptō, 10

rēdis equisque comprehēnsīs ipsum effugere mortem. Sed hōc factum est, quod aedificiō circumdātō silvā, ut sunt ferē domicilia Gallōrum, quī vitandī aestūs causā plērumque silvārum ac flūminum petunt propīnquitātēs, comitēs famili-
 15 āresque eius angustō in locō paulisper equitum nostrōrum vim sustinuērunt, His pūgnantibus illum in equum quīdam ex suis intulit: fugientem silvae tēxērunt. Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fōrtūna valuit.

*He disbands
his forces.*

31. Ambiorix cōpiās suās iūdiciōne nōn condūxerit, quod proeliō dīmicandum nōn exīstimārit, an tempore exclūsus et repentinō equitum adventū prohibitus, cum reliquum exercitum subsequi crēderet, dubium est; sed certē
 5 dīmīssīs per agrōs nūntiīs sibi quemque cōnsulere iussit. Quōrum pars in Arduennam silvam, pars in continentēs palūdēs profūgit: quī proximī Ōceanō fuērunt, hī insulis sēsē occultāvērunt, quās aestūs efficere cōsuērunt: multī ex suis finibus ēgressī sē suaque omnia aliēnissimīs crēdidērunt.
 10 Catuvolcus, rēx dīmidiae partis Eburōnum, quī unā cum Ambiorige cōnsilium inierat, aetāte iam cōnfectus cum labōrem bellī aut fugae ferre nōn posset, omnibus precibus dētestātus Ambiorigem quī eius cōnsiliī auctor fuisset, taxō, cūius māgna in Galliā Germāniāque
 15 cōpia est, sē exanimāvit.

*Submission of
the Segni and
Condrusi.
Cicero is
placed in
charge of the
stores.*

32. Sēgnī Condrūsique ex gente et numerō Germānōrum, quī sunt inter Eburōnēs Trēverōsque, lēgātōs ad Caesarem mīsērunt orātum, nē sē in hostium numerō dūceret neve omnium Germān-
 5 ōrum, quī essent citrā Rhēnum unam esse causam iūdicāret; nihil sē dē bellō cōgitāsse, nūlla Ambiorigī auxilia mīsisse. Caesar explorātā rē quaestiōne captīvōrum, sī quī ad eōs Eburōnēs ex fugā convēnissent, ad sē ut redūcerentur, im-

perāvit: sī ita fēcissent, finēs eōrum sē violāturum negāvit. Tum cōpiīs in trīs partēs distribūtis impedimenta omnium 10
legiōnum Aduātucam contulit. Id castellī nōmen est. Hōc
ferē est in mediīs Eburōnum finibus, ubi Titurius atque
Aurunculēius hiemandī causā cōnsēderant. Hunc cum
reliquis rēbus locum probārat, tum quod superiōris annī
mūnitiōnēs integrae manēbant, ut militum labōrem suble- 15
vāret. Praesidiō impedimentis legiōnem quartamdecimam
reliquit, ūnam ex hīs tribus, quās proximē cōscriptās ex
Italiā trādūxerat. Eī legiōnī castrisque Q. Tullium Cicerō-
nem praeficit ducentōsque equitēs eī attribuit.

33. Partitō exercitū T. Labiēnum cum legiōnī- *Caesar divides*
bus tribus ad Oceanum versus in eas partēs, quae *his troops and*
Menapiōs attingunt, proficisci iubet; C. Trebonium *continues in*
cum parī legiōnum numerō ad eam regiōnem, quae ad Aduā- *pursuit of*
tucōs adiacet, dēpopulandam mittit; ipse cum reliquis tribus 5 *Ambiorix.*
ad flūmen Scaldem, quod influit in Mosam, extrēmāsque Ar-
duennae partis ire cōstituit, quō cum paucis equitibus pro-
fectum Ambiorigem audiēbat. Discēdēns post diem septi-
mum sēsē reversūrum cōfirmat, quam ad diem eī legiōnī,
quae in praesidiō relinquebātur, dēbērī frūmentum sciēbat. 10
Labiēnum Treboniumque hortātur, sī reipublicae commodō
facere possint, ad eam diem revertantur, ut rūsus commūni-
cātō cōnsiliō explorātisque hostium ratiōnibus aliud initium
belli capere possint.

34. Erat, ut suprà dēmōstrāvimus, manus cer- *Straits of the*
ta nulla, nōn oppidum, nōn praesidium, quod sē *Romans.*
armis dēfenderet, sed in omnīs partis dispersa *Caesar invites*
multitūdō. Ubi cuique aut vallēs abdita aut locus silvestris *allies with the*
aut palūs impedita spem praesidiī aut salūtis aliquam offerē- 5 *hope of plun-*
bat, cōnsēderat. Haec loca vicinitatibus erant nōta, māgnam-

- que rēs diligentiam requirēbat nōn in summā exercitūs tuenda (nūllum enim poterat ūniversis ab perterritis ac dispersis periculum accidere), sed in singulis militibus cōservandis;
- 10 quae tamen ex parte rēs ad salūtem exercitūs pertinēbat. Nam et praedae cupiditās multōs longius ēvocābat, et silvae incertis occultisque itineribus cōfertōs ōdire prohibēbant. Sī negōtium cōfici stirpemque hominum scelerātōrum interfici vellet, dīmittendae plūrēs mānūs dīdūcendīque erant milites:
- 15 sī continēre ad sīgna manipulōs vellet, ut institūta ratiō et cōsuetūdō exercitūs Rōmānī postulābat, locus ipse erat praesidiō barbaris, neque ex occultō insidiandī et dispersōs circumveniendī singulis deerat audācia. Ut in ēiusmodī difficultatibus, quantum diligentīā prōvidērī poterat, prōvidēbatur,
- 20 ut potius in nocendō aliquid praetermitteretur, etsī omnium animī ad ulciscendum ardēbant, quam cum aliquō militum dētrīmentō nocērētur. Dīmittit ad finitimās cīvitatēs nūntiōs Caesar: omnēs ēvocat spē praedae ad diripiendōs Eburōnēs, ut potius in silvis Gallōrum vīta quam legiōnārius
- 25 mīles perīclitētur, simul ut māgnā multitudine circumfūsā prō talī facinore stirps ac nōmen cīvitatīs tollātur. Māgnus undique numerus celeriter convenit.

The Sugambri, Germans, come to share the plunder of the Eburones and march against Cicero at Aduatuca.

35. Haec in omnibus Eburōnum partibus gerēbantur, diēsque appetēbat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta legiōnemque reverti cōstituerat. Hīc, quantum in bellō fōrtūna possit et
- 5 quantōs afferat cāsūs, cōgnōscī potuit. Dissipātis ac perterritis hostibus, ut dēmōstrāvimus, manus erat nūlla, quae parvam modo causam timōris afferret. Trāns Rhēnum, ad Germānōs pervenit fāma, diripī Eburōnēs atque ūltrō omnēs ad praedam ēvocārī. Cōgunt equitum duo mīlia Sugambri,
- 10 quī sunt proximī Rhēnō, ā quibus receptōs ex fugā Tencterōs

atque Usipetēs suprà docuimus. Trāseunt Rhēnum nāvibus
 ratibusque trīgintā mīlibus passuum infrā eum locum, ubi
 pōns erat perfectus praesidiumque ā Caesare relīctum: prī-
 mōs Eburōnum finēs adeunt: mūltōs ex fugā dispersōs exci-
 piunt, māgnō pecoris numerō, cūius sunt cupidissimī barbarī, ¹⁵
 potiuntur. Invītātī praedā longius prōcēdunt. Nōn hōs pa-
 lūs in bellō latrōciniisque nātōs, nōn silvae morantur. Qui-
 bus in locīs sit Caesar, ex captīvīs quaerunt; profectum lon-
 gius reperiunt omnemque exercitum discessisse cōgnōscunt.
 Atque ūnus ex captīvīs: ‘Quid vōs,’ inquit, ‘hanc miseram āc ²⁰
 tenuem sectāminī praedam, quibus licet iam esse fōrtūnatīs-
 simīs? Tribus hōrīs Aduātucam venīre potestis: hūc omnēs
 suās fōrtūnās exercitus Rōmānōrum contulit: praesidiī tan-
 tum est, ut nē mūrus quidem cingī possit, neque quisquam
 ēgredi extrā mūnitiōnēs audeat.’ Oblātā spē Germānī quam ²⁵
 nactī erant praedam in occultō relinquunt; ipsī Aduātucam
 contendunt ūsī eōdem duce, cūius haec indicio cōgnōverant.

36. Cicerō, quī omnēs superiōrēs diēs praecep- *Cicero, un-*
 tīs Caesaris summā diligentiā mīlitēs in castrīs *warily, sends*
 continuisset āc nē cālōnem quidem quemquam extrā mūnitiō- *five cohorts to*
 nem ēgredi passus esset, septimō diē diffidēns dē numerō diē- *forage.*
 rum Caesarem fidem servātūrum, quod longius prōgressum
 audiēbat neque ūlla dē reditū eius fāma afferēbātur, simul eō-
 rum permōtus vōcibus, quī illīus patientiam paene obsessiō-
 nem appellābant, [siquidem ex castrīs ēgredi nōn licēret],
 nūllum eiusmodī cāsum exspectāns, quō novem oppositis le-
 giōnibus māximōque equitātū dispersis āc paene dēlētis hos- ¹⁰
 tibus in mīlibus passuum tribus offendī posset, quīnque
 cohortēs frūmentātum in proximās segetēs mittit, quās inter
 et castra ūnus omnīnō collis intererat. Complūrēs erant ex
 legiōnibus aegrī relīctī; ex quibus quī hōc spatiō diērum con-

15 valuerant, circiter CCC, sub vëxillō ūnā mittuntur; māgna praetereā multītūdō cālōnum, māgna vis iūmentōrum, quae in castrīs subsēderant, factā potestāte sequitur.

*The Sugambri
surprise Cice-
ro's camp.*

37. Hōc ipsō tempore et cāsū Germānī equitēs
interveniunt prōtinusque eōdem illō, quō vēnerant,
cursū ab decumānā portā in castra irrumpere cōnantur, nec
prius sunt vīsī obiectīs ab eā parte silvīs, quam castrīs appro-
5 pīnquārent, usque eō, ut quī sub vāllō tenderent mercātōrēs
recipiendī suī facultātem nōn habērent. Inopīnantēs nostrī
rē novā perturbantur, ac vix primum impetum cohors in sta-
tione sustinet. Circumfunduntur ex reliquīs hostēs partibus,
sī quem aditum reperire possent. Aegrē portās nostrī tuen-
10 tur, reliquōs aditūs locus ipse per sē mūnitiōque dēfendit.
Tōtis trepidātur castrīs, atque alius ex aliō causam tumultūs
quaerit; neque quō signa ferantur, neque quam in partem
quisque conveniat, prōvident. Alius castra iam capta prō-
nūntiat, alius dēlētō exercitū atque imperātōre victōrēs barba-
15 rōs vēnisse contendit; plērīque novās sibi ex locō religiōnēs
fingunt Cottaēque et Tituriī calamitātem, quī in eōdem occi-
derint castellō, ante oculōs pōnunt. Tālī timōre omnibus
perterritis cōfirmātur opīniō barbarīs, ut ex captīvō audie-
rant, nūllum esse intus praesidium. Perrumpere nītuuntur
20 sēque ipsī adhortantur, nē tantam fōrtūnam ex manibus dī-
mittant.

*Valiant ex-
ploit of Sex-
tius Baculus.*

38. Erat aeger in praesidiō relictus P. Sextius
Baculus, quī primum pīlum apud Caesarem dūx-
erat, cūius mentiōnem superiōribus proeliis fēcimus, ac diem
iam quīntum cibō caruerat. Hic diffisus suae atque omnium
5 salūtī inermis ex tabernāculō prōdit: videt imminere hostēs
atque in summō esse rem disctimine: capit arma ā proximīs
atque in portā cōsistit. Cōsequuntur hunc centuriōnēs

ēius cohortis, quae in statīōne erat; paulisper ūnā proelium sustinent. Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus: aegrē per manūs tractus servātur. Hōc spatiō interpositō reliquī sēsē cōfirmant tantum, ut in mūnitiōnibus consistere audeant speciemque dēfēnsōrum praebeant. 10

39. Interim cōfectā frūmentātiōne militēs nostrī clāmōrem exaudiunt: praecurrunt equitēs; quantō rēs sit in periculō cōgnōscunt. Hīc vērō nulla mūnitiō est, quae perterritōs recipiat: modo cōscriptī atque ūsus militāris imperītī ad tribūnum militum centuriōnēsque ōra convertunt; quid ab hīs praecipiātur exspectant. Nēmō est tam fortis, quān rei novitāte perturbētur. Barbarī signa procul cōspicātī oppūgnātiōne dēsistunt: redisse primō legiōnēs crēdunt, quās longius discessisse ex captivīs cōgnōverant, postea dīspectā paucitāte ex omnibus partibus impetum faciunt. 5 10

40. Cālōnēs in proximum tumulum prōcurrunt. Hinc celeriter dēiectī sē in signa manipulōsque cōniciunt; eō magis timidōs perterrent militēs. Aliī, cuneō factō ut celeriter perrumpant, cēnsent, quoniam tam propīnqua sint castra, et sī pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquōs servārī posse cōfidunt; aliī, ut in iugō cōsistant atque eundem omnēs ferant cāsum. Hōc veterēs nōn probant militēs, quōs sub vēxillō ūnā profectōs docuimus. Itaque inter sē cohortātī duce C. Trebōniō, equite Rōmānō, quī eīs erat praepositus, per mediōs hostēs perrumpunt incolumēsque ad ūnum omnēs in castra perveniunt. Hōs subsecūtī cālōnēs equitēsque eōdem impetū militum virtūte servantur. At ii, quī in iugō cōstiterant, nūllō etiam nunc ūsū rei militāris perceptō neque in eō, quod probāverant, cōnsiliō permanēre, ut sē locō superiōre dēfenderent, neque eam quam 15

The foragers return and are attacked by the Sugambri.

The foragers regain the camp with great loss.

prōdesse aliīs vim celeritātemque viderant imitārī potuērunt, sed sē in castra recipere cōnātī inīquum in locum dēmīsērunt. Centuriōnēs, quōrum nōnnūllī ex inferiōribus ordinibus reliquārum legionū virtūtis causā in superiōres erant ordinēs
 20 hūius legiōnis trāductī, nē ante partam rei militāris laudem āmitterent, fortissimē pūgnantēs concidērunt. Militum pars hōrum virtūte submōtis hostibus praeter spem incolumis in castra pervēnit, pars ā barbarīs circumventa periit.

*The Germans
withdrew.
Caesar's arri-
val allays the
fear of the
Romans.*

41. Germānī dēspērātā expūgnatiōne castrō-
 rum, quod nostrōs iam cōstitisse in mūnitiōnibus
 vidēbant, cum eā praedā, quam in silvīs dēposue-
 rant, trāns Rhēnum sēsē recēpērunt. Āc tantus fuit etiam
 5 post discessum hostium terror, ut eā nocte, cum C. Volusē-
 nus mīssus cum equitātū ad castra vēnisset, fidem nōn face-
 ret adesse cum incolumī Caesarem exercitū. Sīc omnium,
 animōs timor praeoccupāverat, ut paene aliēnātā mente dēlē-
 tīs omnibus cōpiīs equitātum sē ex fugā recēpisse dīcerent
 10 neque incolumī exercitū Germānōs castra oppūgnātūrōs fuisse
 contenderent. Quem timōrem Caesaris adventus sustulit.

*Caesar's re-
flections on
the invasion of
the Sugambri.*

42. Reversus ille, ēventūs bellī nōn ignōrāns,
 ūnum, quod cohortēs ex statīōne et praesidiō es-
 sent ēmissae, questus—nē minimum quidem cāsū locum re-
 linquī debuisse—multum fōrtūnam in repentinō hostium
 5 adventū potuisse iūdicāvit, multō etiam amplius, quod paene
 ab ipsō vāllō portisque castrōrum barbarōs āvertisset. Quā-
 rum omnium rērum māximē admīrandum vidēbātur, quod
 Germānī, quī eō cōsiliō Rhēnum trānsierant, ut Ambiorigis
 finēs dēpopulārentur, ad castra Rōmānōrum dēlātī optātissi-
 10 mum Ambiorigī beneficiū obtulērunt.

*Punishment of
the Eburones.
Vain at-
tempts to
seize Ambior-
ix.*

43. Caesar rūrsus ad vēxandōs hostēs profectus
 māgnō coāctō numerō ex finitimīs cīvitātibus in
 omnēs partēs dīmittit. Omnēs vicī atque omnia

aedificia, quae quisque cōspēxerat, incendēbantur; praeda
ex omnibus locīs agēbātur; frūmenta nōn solum ā tantā mul- 5
titudine iumentōrum atque hominum cōsumēbantur, sed
etiam annī tempore atque imbribus prēcubuerant, ut, sī quī
etiam in praesentiā sē occultāssent, tamen hīs dēductō exer-
citū rērum omnium inopiā pereundum vidērētur. Āc saepe
in eum locum ventum est tantō in omnīs partis dīvisō equitā- 10
tū, ut modo vīsum ab sē Ambiorigem in fugā circumspice-
rent captīvī nec plānē etiam abisse ex cōspectū contende-
rent, ut spē cōsequendī illātā atque infīnitō labōre susceptō,
quī sē summam ā Caesare grātiā initūrōs putārent, paene
nātūrā studiō vincerent, semperque paulum ad summam 15
fēlicitātem dēfuisse vidērētur, atque ille latebris aut saltibus
sē ēriperet et noctū occultātus aliās regiōnēs partēsque peteret
nōn māiōre equitum praesidiō quam quattuor, quibus solis
vītā suā committere audēbat.

44. Tālī modō vāstātīs regiōnibus exercitum
Caesar duārum cohortium damnō Durocortōrum
Rēmōrum redūcit, conciliōque in eum locum Gal-
liae indictō dē coniūrātiōne Senonum et Carnūtum quaestiō-
nem habēre instituit; et dē Accōne, quī princeps eius cōsiliī 5
fuerat, graviōre sententiā prōnūtiātā mōre māiōrum suppli-
cium sūmpsit. Nōnnūllī iūdicium veritī prōfūgērunt. Quibus
cum aquā atque ignī interdixisset, duās legiōnēs ad finēs
Trēverōrum, duās in Lingonibus, sex reliquās in Senonum
fīnibus Agedincī in hibernīs collocāvit frūmentōque exerci- 10
tū prōvisō, ut instituerat, in Ītaliā ad conventūs agendōs
profectus est.

*Punishment
of Acco, chief
of the Senones.
Winter ar-
rangements.*

COMMENTARIUS SEPTIMUS.

*Important
events at
Rome. The
Gauls plan a
revolt.*

1. Quiētā Galliā Caesar, ut cōstituerat, in
Italianam ad conventūs agendōs proficīscitur. Ibi
cōgnōscit dē Clodiī caede, dē senātūque cōsultō
certior factus, ut omnēs iūniōrēs Italiae coniūrārent, dēlēc-
5 tum tōtā prōvinciā habēre instituit. Eae rēs in Galliam
Trānsalpīnam celeriter perferuntur. Addunt ipsī et affīn-
gunt rumōribus Gallī, quod rēs poscere vidēbātur, retinērī
urbānō mōtū Caesarem neque in tantīs dissēsiōnibus ad ex-
ercitum venīre posse. Hāc impulsī occāsiōne, quī iam ante
10 sē populī Rōmānī imperiō subiectōs dolērent, liberius atque
audācius dē bellō cōsilia inīre incipiunt. Indictīs inter sē
prīncipēs Galliae conciliīs silvestribus ac remōtīs locīs que-
runtur dē Accōnis mōrte; posse hunc cāsum ad ipsōs recidere
dēmōstrant: miserantur commūnem Galliae fōrtūnam: om-
15 nibus pollicitātiōnibus ac praemiīs dēposcunt, quī bellī initi-
um faciant et suī capitis periculō Galliam in libertātem vin-
dicent. Imprimīs ratiōnem esse habendam dīcunt, prius-
quam eōrum clandestīna cōsilia efferantur, ut Caesar ab
exercitū interclūdātur. Id esse facile, quod neque legiōnēs
20 audeant absente imperātōre ex hībernīs ēgredī, neque imper-
ātor sine praesidiō ad legiōnēs pervenīre possit. Postrēmō
in aciē praestāre interficī, quam nōn veterem bellī glōriam
libertātemque, quam ā māiōribus accēperint, recuperāre.

*The Carnutes
take the initi-
ative.*

2. His rēbus agitātīs prōfitentur Carnūtēs sē
nūllum periculum commūnis salūtis causā recūsā-

re principēsque ex omnibus bellum factūrōs pollicentur et, quoniam in praesentiā obsidibus cavēre inter sē nōn possint, nē rēs efferātur, ut iūreiūrandō ac fidē sanciat̃ur, petunt, 5 collātis militāribus signīs, quō mōre eōrum gravissimā caerimōniā continētur, nē factō initiō bellī ā reliquīs dēserantur. Tum collaudātis Carnūtibus, datō iūreiūrandō ab omnibus, quī aderant, tempore ēius rei cōstitutō ab conciliō discēditur.

3. Ubi ea diēs venīt, Carnūtēs Gutruātō et *They massacre the Romans at Cenabum.* Conconnetodumnō ducibus, dēspērātis hominibus, Cēnabum signō datō concurrunt cīvēsque Rōmānōs, quī negōtiandī causā ibi cōstitērant, in hīs C. Fūfium Citam, honestum equitem Rōmānum, quī rei frūmentariae iūssū 5 Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eōrum diripiunt. Celeriter ad omnēs Galliae cīvitatēs fāma perfertur. Nam ubi quae māior atque illustrior incidit rēs, clāmōre per agrōs regiōnēsque significant; hunc aliū deinceps excipiunt et proximīs trādunt, ut tum accidit. Nam quae Cēnabī oriente 10 gesta essent, ante prīmam cōfectam vigiliam in finibus Arvernōrum audita sunt, quod spatium est mīlium passuum circiter CLX.

4. Simili ratiōne ibi Vercingetorix, Celtillī *Many tribes unite under Vercingetorix, King of the Arverni.* filius, Arvernus, summae potentiae adulēscēns, cūius pater principātum Galliae tōtīus obtinuerat et ob eam causam, quod rēgnum appetēbat, ā cīvitate erat interfectus, convocātis suis clientibus facile incendit. Cōg- 5 nitō ēius cōnsiliō ad arma concurritur. Prohibētur ab Gobannitiōne, patruō suō, reliquīsque principibus, quī hanc temptandam fōrtūnam nōn exīstimābant, expellitur ex oppidō Gergoviā; nōn dēstitit tamen atque in agrīs habet delēctum egentium ac perditōrum. Hāc coāctā manū, quōscumque 10 adit ex cīvitate, ad suam sententiam perdūcit; hortātur, ut

commūnis libertātis causā arma capiant, māgnisque coāctis
 cōpiis adversāriōs suōs ā quibus paulō ante erat ēiectus, ex-
 pellit ex cīvitāte. Rēx ab suis appellātur. Dīmittit quoque-
 15 versus legātiōnēs; obtestātur, ut in fidē maneant. Celeriter
 sibi Senonēs, Parisiōs, Pictonēs, Cadurcōs, Turonōs, Auler-
 cōs, Lemovicēs, Andōs reliquōsque omnēs, quī Oceanum
 attingunt, adiungit; omnium cōsensū ad eum dēfertur im-
 perium. Quā oblātā potestāte omnibus hīs cīvitātibus obsi-
 20 dēs imperat, certum numerum militum ad sē celeriter addūcī
 iubet, armōrum quantum quaeque cīvitās domī quodque ante
 tempus efficiat, cōstituit; imprīmīs equitātū studet. Sum-
 mae dīligentiae summam imperiī sevērītatem addit; māgnitū-
 dine suppliciī dabantēs cōgit. Nam māiōre commissō
 25 dēlictō ignī atque omnibus tormentis necat, leviōre dē causā
 auribus dēsectis aut singulis effossis oculis domum remittit,
 ut sint reliquīs docūmentō et māgnitūdine poenae perterreant
 aliōs.

*The Bituriges
 join the
 league.*

5. Hīs suppliciis celeriter coāctō exercitū Luc-
 terium Cadurcum, summae hominem audāciae,
 cum parte cōpiārum in Rutenōs mittit; ipse in Biturigēs pro-
 ficiscitur. Eius adventū Biturigēs ad Aeduōs, quōrum erant
 5 in fidē, lēgātōs mittunt, subsidium rogātum, quō facilius hos-
 tium cōpiās sustinēre possint. Aeduī dē cōsiliō lēgātōrum,
 quōs Caesar ad exercitum reliquerat, cōpiās equitātūs peditā-
 tūsque subsidiō Biturigibus mittunt. Quī cum ad flūmen
 Ligerim vēnissent, quod Biturigēs ab Aeduīs dīvidit, paucōs
 10 diēs ibi morātī neque flūmen trānsire ausī domum revertun-
 tur lēgātisque nostris renūntiant sē Biturigum perfīdiam
 veritōs revertisse, quibus id cōsiliū fuisse cōgnōverint, ut, sī
 flūmen trānsissent, unā ex parte ipsī, alterā Arvernī sē cir-
 cumsisterent. Id eāne dē causā, quam lēgātis prōnūntiārunt,

an perfidiā adductī fēcerint, quod nihil nobīs cōstat, nōn¹⁵ vidētur prō certō esse pōnendum. Biturigēs eōrum discessū statim sē cum Arvernīs coniungunt.

6. Hīs rēbus in Italiam Caesarī nūntiātīs, cum *Caesar returns to Gaul.* iam ille urbānās rēs virtūte Cn. Pompēi commodi-ōrem in statum pervēnisse intellexeret, in Trānsalpīnam Gal-
liam profectus est. Eō cum vēnisset, māgnā difficultate afficiēbātur, quā ratiōne ad exercitum pervenire posset.⁵
Nam sī legiōnēs in prōvinciam arcesseret, sē absente in itin-
ere proeliō dīmiciātūrās intellegēbat; sī ipse ad exercitum
contenderet, nē iīs quidem, quī eō tempore quiētī vidērentur,
suam salūtem rēctē committi vidēbat.

7. Interim Lucterius Cadureus in Rutenōs *He thwarts the plans of Lucterius against Narbo.* mīssus eam civitātem Arvernīs conciliat. Prō-
gressus in Nitiobrogēs et Gabalōs ab utrīsque obsidēs accipit
et māgnā coāctā manū in prōvinciam Narbōnem versus irrup-
tiōnem facere contendit. Quā rē nūntiātā Caesar omnibus⁵
cōnsiliīs antevertendum exīstimāvit, ut Narbōnem proficīsce-
rētur. Eō cum vēnisset, timentēs cōnfīrmat, praesidia in
Rutenīs prōvinciālibus, Volcīs Arecomicīs, Tolosātibus cir-
cumque Narbōnem, quae loca hostibus erant finitima, cōn-
stituit, partem cōpiārum ex prōvinciā supplēmentumque,¹⁰
quod ex Italiā addūxerat, in Helviōs, quī finēs Arvernōrum
contingunt, convenire iubet.

8. Hīs rēbus comparātīs repressō iam Lucteriō *He surprises the Arverni. Vercingetorix comes to their assistance.* et remōtō, quod intrāre intrā praesidia periculō-
sum putābat, in Helviōs proficīscitur. Etsī mōns
Cevenna, quī Arvernōs ab Helviīs discludit, dūrissimō tem-
pore annī altissimā nive iter impediēbat, tamen discussā nive⁵
sex in altitudinem pedum atque ita viīs patefactīs summō
mīlitum sudōre ad finēs Arvernōrum pervēnit. Quibus op-

pressis inopinantibus, quod se Cevennā ut mūrō mūnītōs existimābant, ac nē singulārī quidem umquam hominī eō tempore annī sēmitae patuerant, equitibus imperat, ut quam lātissimē possint vagentur et quam māximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fāma ac nūntiī ad Vercingetorigem perferuntur; quem perterritī omnēs Arvernī circumstant atque obsecrant, ut suis fōrtūnis cōsulat, ne ab hostibus diripiantur, praesertim cum videat omne ad se bellum trāslātum. Quōrum ille precibus permōtus castra ex Biturigibus movet in Arvernōs versus.

Caesar prepares for the war. Vercingetorige proceeds to besiege the Boian allies in Gergovia.

9. At Caesar bīduum in hīs locīs morātus, quod haec de Vercingetorige usū ventūra opīniōne praecēperat, per causam supplēmentī equitātusque cōgendī ab exercitū discēdit, Brūtum adulescentem hīs

cōpiīs praeficit; hunc monet, ut in omnīs partēs equitēs quam lātissimē pervagentur: datūrum se operam, nē longius trīduō a castrīs absit. Hīs cōstitūtīs rēbus suis inopinantibus quam māximīs potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitātum, quem multis ante diēbus eō praemiserat, neque diurnō neque nocturnō itinere intermissō per finēs Aeduōrum in Lingonēs contendit, ubi duae legiōnēs hiemābant, ut, si quid etiam de suā salūte ab Aeduīs inīrētur cōsiliī, celeritāte praecurreret. Eō cum pervēnisset, ad reliquās legiōnēs mittit priusque omnēs in ūnum locum cōgit, quam de eius adventū Arvernīs nūntiārī posset. Hāc rē cōgnitā Vercingetorix rursus in Biturigēs exercitum reducit atque inde profectus Gorgobinam, Bōiōrum oppidum, quōs ibi Helvēticō proeliō vīctōs Caesar collocāverat Aeduīsque attribuerat, oppūgnare instituit.

Caesar decides to bring them relief.

10. Māgnam haec rēs Caesarī difficultātem ad cōsiliū capiendum afferēbat, si reliquam partem

hiemis ūnō locō legiōnēs continēret, nē stipendiāriīs Aeduōrum expūgnātis cūncta Gallia dēficeret, quod nūllum amīcīs in eō praesidium vidēret positum esse: sī mātūrius ex hibernis 5
ēdūceret, nē ab rē frūmentāriā dūrīs subvēctiōnibus labōrāret. Praestāre vīsum est tamen omnēs difficultātēs perpetī, quam tantā contumēliā acceptā omnium suōrum voluntātēs aliēnāre. Itaque cohortātus Aeduōs dē supportandō commeātū prae-
mittit ad Bōiōs quī dē suō adventū doceant hortenturque, ut 10
in fidē maneant atque hostium impetum māgnō animō susti-
neant. Duābus Agedincī legiōnibus atque impedīmentīs
tōtius exercitūs relīctis ad Bōiōs proficīscitur.

11. Alterō diē cum ad oppidum Senonum Vel- *Caesar storms*
launodūnum vēnisset, nē quem post sē hostem *Vellaunodu-*
num and Ce-
relinqueret, quō expeditiōne rē frūmentāriā ūterētur, op-
pūgnāre instituit eoque bīduō circumvāllāvit; tertiō diē mīssīs
ex oppidō lēgātis dē deditiōne arma cōferri, iūmenta prō- 5
dūcī, dc obsidēs darī iubet. Ea quī cōnficeret, C. Trebō-
nium lēgātum relinquit, ipse ut quam primum iter faceret. Cē-
nabum Carnūtum proficīscitur; quī tum primum allātō nūntiō
dē oppūgnātiōne Vellaunodūnī, cum longius eam rem ductum
irī exīstimārent, praesidium Cēnabī tuendī causā, quod eō 10
mitterent, comparābant. Hūc bīduō pervenit. Castrīs ante
oppidum positīs diēi tempore exclūsus in posterum oppūgnā-
tiōnem differt quaeque ad eam rem ūsuī sint militibus im-
perat et, quod oppidum Cēnabum pōns flūminis Ligeris con-
tingēbat, veritus, nē noctū ex oppidō prōfugerent, duās legiōn- 15
ēs in armīs excubāre iubet. Cēnabēnsēs paulō antē mediam
noctem silentiō ex oppidō ēgressī flūmen trānsīre coepērunt.
Quā rē per explōrātōrēs nūntiātā Caesar legiōnēs, quās ex-
peditās esse iusserat, portīs incensīs intrōmittit atque oppidō
potitur perpaucīs ex hostium numerō dēsiderātis, quī cūnctī 20

caperentur, quod pōntis atque itinerum angustiae multitudinī fugam interclūserant. Oppidum diripit atque incendit, prae-
dam militibus dōnat, exercitum Ligerem trādūcit atque in
Biturigum finēs pervenit.

*Vercingetorix
leaves Ger-
govia and
marches to
Noviodunum.*

12. Vercingetorix, ubi dē Caesaris adventū cōg-
nōvit, oppugnātiōne dēstitit atque obviam Caesarī
proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in viā
Noviodūnum oppugnāre instituerat. Quō ex oppidō cum lē-
gātī ad eum vēnissent orātum, ut sibi ignōsceret suaeque vī-
tae cōsuleret, ut celeritāte reliquās rēs cōnficeret, quā plēra-
que erat cōnsecūtus, arma cōnferri, equōs prōdūci, obsidēs
dari iubet. Parte iam ōbsidum trāditā, cum reliqua adminis-
trārentur, centuriōnibus et paucīs militibus intrōmissis, quī
arma iūmentaue conquīrerent, equitātus hostium procul vī-
sus est, quī āgmen Vercingetorigis antecesserat. Quem si-
mulatque oppidānī cōspēxērunt atque in spem auxiliī vēnē-
runt, clamōre sublātō arma capere, portās claudere, mūrum
complēre coepērunt. Centuriōnēs in oppidō cum ex signifi-
cātiōne Gallōrum novī aliquid ab iīs inīrī cōnsiliī intellēxis-
sent, gladiis dēstrictis portās occupāvērunt suōsque omnēs in-
columēs recēpērunt.

*A cavalry con-
test, favorable
to Caesar who
receives the
submission of
Noviodunum
and departs
for Avaricum.*

13. Caesar ex castris equitātum edūci iubet,
proelium equestre committit; labōrantibus iam suis
Germānōs equitēs circiter cccc submittit, quōs ab
initiō sēcum habēre instituerat. Eōrum impetum
Galli sustinēre nōn potuērunt atque in fugam coniectī multīs
āmīssis sē ad āgmen recēpērunt. Quibus prōfligātis rūsus
oppidānī perterritī comprehēnsōs eōs, quōrum operā plēbem
concitātā exīstimābant, ad Caesarem perdūxērunt sēsēque
eī dēdidērunt. Quibus rēbus confectis Caesar ad oppidum
Avaricum, quod erat māximum mūnītissimumque in finibus

Biturigum atque agrī fertilissimā regiōne, profectus est, quod eō oppidō receptō cīvitātem Biturigum sē in potestātem redāctūrum cōnfidēbat.

14. Vercingetorix tot continuīs incommodīs *Vercingetorix urges the Gauls to cut off the Romans from supplies by destroying their own crops and cities.* Vellaunodūnī, Cēnabī, Noviodūnī acceptis suōs ad concilium convocat. Docet longē aliā ratiōne esse bellum gerendum, atque antea gestum sit. Omnibus modīs huic rei studendum, ut pābulātiōne et commeātū Rōmānī prohibeantur. Id esse facile, quod equitātū ipsī abundant et quod annī tempore sublevantur. Pābulum secārī nōn posse; necessariō dispersōs hostēs ex aedificiīs petere: hōs omnēs cotīdiē ab equitibus dēlērī posse. Praetereā commūnis salūtis causā rei familiāris commoda *5* negligenda; vicōs atque aedificia incendiī oportēre hōc spatiō obvia quoqueversus, quō pābulandī causā adīre posse videantur. Hārum ipsīs rerum cōpiam suppetere, quod, quōrum in finibus bellum gerātur, eōrum opibus sublevantur: Rōmānōs aut inopiam nōn latūrōs aut māgnō cum periculō longius ab castrīs prōcessūrōs: neque interesse, ipsōsne interficiant impedimentīsne exuant, quibus āmissīs bellum gerī nōn possit. Praetereā oppida incendiī oportēre, quae nōn mūnitiōne et locī nātūrā omnī sint periculō tūta, nē suis sint ad detractandam militiam receptācula neu Rōmānīs prōposita *10* ad cōpiam commeātūs praedamque tollendam. Haec sī gravia aut acerba videantur, multō illa gravius aestimārī dēbēre, liberōs, coniugēs in servitūtem abstrahī, ipsōs interficī; quae necesse accidere vīctīs.

15. Omnium cōsēnsū hāc sententiā probātā *Araricum is spared at the request of its inhabitants.* ūnō diē amplius xx urbēs Biturigum incenduntur. Hōc idem fit in reliquīs cīvitātibus: in omnibus partibus incendia cōspiciuntur: quae etsī māgnō cum dolōre omnēs

- 5 ferēbant, tamen hōc sibi sōlaciū prōpōnēbant, quod sē prope explorātā victōriā celeriter amīssa reciperatūrōs cōfidēbant. Dēliberātur dē Avaricō in commūnī conciliō, incendi placēret, an dēfendī. Prōcumbunt omnibus Gallis ad pedēs Biturigēs, nē pulcherrimam prope tōtius Galliae urbem, quae
- 10 praesidiō et ornāmentō sit cīvitātī, suis manibus succendere cōgerentur: facile sē locī nātūrā dēfēnsūrōs dicunt, quod prope ex omnibus partibus flūmine et palūde circumdatā ūnum habeat et perangustum aditum. Datur petentibus venia dissuādente primō Vercingetorige, post concēdente et precibus
- 15 ipsōrum et misericordiā volgī. Dēfēnsōrēs oppidō idōneī dēliguntur.

Vercingetorix, stationed near Avaricum, harasses the Roman foragers.

16. Vercingetorix minōribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castrīs dēligit palūdibus silvīsque mūnītum ab Avaricō longē mīlia passuum

- xvi. Ibi per certōs explorātōrēs in singula dieī tempora, quae
- 5 ad Avaricum agerentur, cōgnōscēbat et, quīd fierī vellet, imperābat. Omnīs nostrās pābulatiōnēs frūmentātiōnēsque observābat dispersōsque, cum longius necessāriō prōcēderent, adoriēbātur māgnōque incommodō afficiēbat, etsī, quantum ratiōne prōvidērī poterat, ab nostrīs occurrēbātur, ut incertīs
- 10 temporibus diversīsque itineribus irētur.

The Romans bravely endure the hardships of the siege.

17. Castrīs ad eam partem oppidī positīs Caesar, quae intermīssa ā flūmine et ā palūdibus adiutum, ut suprà dīximus, angustum habēbat, aggerem apparāre, vīneās agere, turrēs duās cōstituere coepit;

- 5 nam circumvallāre locī nātūra prohibēbat. Dē rē frūmentāriā Bōiōs atque Aeduōs adhortārī nōn dēstitit: quōrum alterī, quod nullō studiō agēbant, nōn multum adiuvābant alterī nōn māgnīs facultātibus, quōd cīvitās erat exigua et

infirmā, celeriter, quod habuērunt, cōsūmpsērunt. Summā difficultāte rei frūmentāriae affectō exercitū tenuitāte Bōiō-¹⁰rum, indiligentiā Aeduōrum, incendiis aedificiōrum, usque eō ut complūrēs diēs frūmentō mīlites caruerint et pecore ex longīnquiōribus vicīs adactō extrēmam famem sustentārent, nūlla tamen vōx est ab iīs audita populī Rōmānī māiestāte et¹⁵superiōribus victōriis indigna. Quīn etiam Caesar cum in opere singulās legiōnēs appellāret et, si acerbius inopiam ferrent, sē dīmīssūrum oppugnātiōnem dīceret, ūniversi ab eō, nē id faceret, petēbant: sic sē complūrēs annōs illō imperante meruisse, ut nūllam ignōminiam acciperent, nusquam infectā rē discēderent: hōc sē ignōminiae lātūrōs locō, si in-²⁰ceptam oppugnātiōnem reliquissent: praestāre omnīs perferre acerbitatēs, quam nōn cīvibus Rōmānīs, quī Cēnabī perfidiā Gallōrum interissent, parentārent. Haec eadem centuriōnibus tribūnisque mīlitum mandābant, ut per eōs ad Caesarem dēferrentur.²⁵

18. Cum iam mūrō turrēs appropīnquāssent, ex captīvīs Caesar cōgnōvit Vercingetorigem cō-<sup>Vercingetoris
moves nearer
Avaricum.
Caesar pro-
ceeds against
him.</sup>sūmptō pābulō castra mōvisse propius Avaricum atque ipsum cum equitātū expeditisque, quī inter equitēs proeliārī cōsuēssent, insidiandī causā eō profectum, quō⁵ nostrōs posterō diē pābulātum ventūrōs arbitrārētur. Quibus rēbus cōgnītis mediā nocte silentiō profectus ad hostium castra māne pervēnit. Illi celeriter per explorātōrēs adventū Caesaris cōgnitō carrōs impedimentaue sua in artiōrēs silvās abdidērunt, cōpiās omnīs in locō editō atque apertō instrūxē-¹⁰runt. Quā rē nūntiātā Caesar celeriter sarcinās cōferri, arma expeditī iussit.

*He withdraws
because of the
strong posi-
tion of the
Gauls.*

19. Collis erat lēniter ab infimō acclīvis. Hunc ex omnibus ferē partibus palūs difficilis atque impedita cingēbat nōn lātiōr pedibus quinquāgintā.

- Hōc sē colle interruptis pōntibus Gallī fidūciā locī continē-
 5 bant generātimque distribūtī [in cīvitātēs] omnia vada [āc saltūs] ēius palūdis obtinēbant sic animō parātī, ut, sī eam palūdem Rōmānī perrumpere cōnārentur, haesitantēs premerent ex locō superiōre, ut, quī propīnquitātem locī vidēret, parātōs prope aequō Marte ad dīmicandum exīstimāret, quī
 10 inīquitātem condiciōnis perspiceret, inānī simulātiōne sēsē ostentāre cōgnōsceret. Indīgnantēs milītēs Caesar, quod cōnspectum suum hostēs perferre possent tantulō spatiō interiectō, et sīgnum proeliī exposcentēs ēdocet, quantō dētrimentō et quot virōrum fortium morte necesse sit cōnstāre
 15 vīctōriam; quōs cum sic animō parātōs videat, ut nūllum prō suā laude perīculum recūsant, summae sē inīquitātis condemnārī dēbēre, nisi eōrum vītā suā sālūte habeat cariōrem. Sic milītēs cōsolātus eōdem diē reducit in castra reliquaque, quae ad oppūgnātiōnem pertinēbant oppidī, administrāre
 20 instituit.

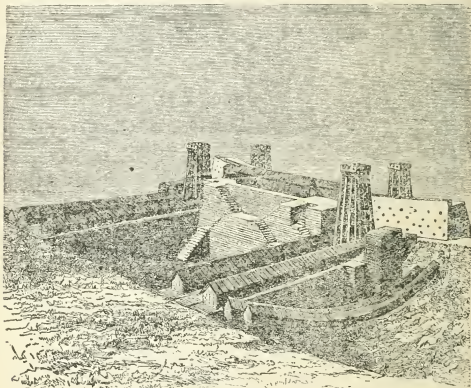
*Vercingetorix
successfully
defends him-
self against a
charge of
treason.*

20. Vercingetorix, cum ad suōs redisset, prō-
 ditiōnis insimulātus, quod castra propius Rōmā-
 nōs mōvisset, quod cum omnī equitātū discessis-
 set, quod sine imperiō tantās cōpiās reliquisset, quod ēius dis-
 5 cessū Rōmānī tantā oportūnitāte et celeritāte vēnissent: nōn haec omnia fōrtuitō aut sine cōnsiliō accidere potuisse; rēgnum illum Galliae mālle Caesaris concessū quam ipsōrum habēre beneficiō—tālī modō accūsātus ad haec respondit: Quod castra mōvisset, factum inopiā pābulī etiam ipsīs hor-
 10 tantibus: quod propius Rōmānōs accessisset, persuāsum locī

oportunitate, quī sē ipse sine mūnitiōne dēfenderet: equitum
vērō operam neque in locō palūstri dēsiderārī dēbuisse et illīc
fuisse ūtilem, quō sint prōfectī. Summam imperiī sē cōn-
sultō nullī discēdentem trādīdisse, nē is multitudinis studiō
ad dīmicandum impellerētur, cui rei propter animī mollitiem 15
studēre omnēs vidēret, quod diūtius labōrem ferre nōn pos-
sent. Rōmānī sī cāsū intervēnerint, fōrtūnae, sī alicūius in-
diciō vocātī, huic habendam grātiam, quod et paucitatem
eōrum ex locō superiōre cōgnōscere et virtutem dēspicere
potuerint; quī dīmicāre nōn ausī turpiter sē in castra recēpe- 20
rint. Imperium sē ā Caesare per prōditiōnem nullum dēsī-
derāre, quod habēre victōriā posset, quae iam esset sibi atque
omnibus Gallīs explōrāta: quīn etiam ipsīs remittere, sī sibi
magis honōrem tribuere, quam ab sē salūtem accipere videan-
tur. ‘Haec ut intellegātis,’ inquit, ‘ā mē sincerē prōnūntiārī. 25
audīte Rōmānōs militēs.’ Prōdūcit servōs, quōs in pābulā-
tiōne paucīs ante diēbus excēperat et fame vinculisque exeru-
ciāverat. Hī iam ante ēdoctī, quae interrogātī prōnūntiārent,
militēs sē esse legionāriōs dicunt; fame et inopiā adductōs
clam ex castrīs exīsse, sī quid frūmentī aut pecoris in agrīs 30
reperīre possent: similī omnem exercitum inopiā premī, nec
iam vīrēs sufficere cūiusquam nec ferre operis labōrem posse:
itaque statuīsse imperātōrem, sī nihil in oppūgnātiōne oppidī
prōfēcissent, trīduō exercitum dēdūcere. ‘Haec,’ inquit, ‘ā
mē,’ Vercingetorix, ‘beneficia habētis, quem prōditiōnis in- 35
simulātis; cūius operā sine vestrō sanguine tantum exercitum
victōrem fame cōnsūmptum vidētis; quem turpiter sē ex fugā
recipientem nē quā cīvītās suīs fīnibus recipiat, ā mē prōvī-
sum est.’

The Gauls, reassured, send him reinforcements.

21. Conclāmat omnis multitūdō et suō mōre armīs concrepat, quod facere in eō cōsuerunt, cūius orātiōnem approbant; summum esse Vercingetorigem ducem nec dē eius fide dubitandum, nec māiore ratiōne bellum administrārī posse. Statuunt, ut decem mīlia hominum delēcta ex omnibus cōpiīs in oppidum mittantur, nec sōlīs Biturigibus commūnem salūtem committendam cēsent, quod

ROMAN WORKS OF APPROACH AT AVARICUM.

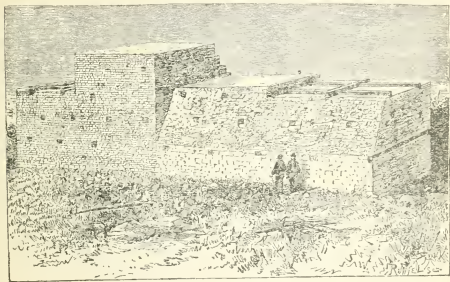
paene in eō, sī id oppidum retinuissent, summam victōriae cōstāre intellegēbant.

Able defense of the Gauls in Avaricum.

22. Singulārī militum nostrōrum virtūtī cōnsilia cūiusquemodī Gallōrum occurrēbant, ut est summae genus sollertiae atque ad omnia imitanda et efficienda, quae ā quōque trāduntur, aptissimum. Nam et laqueīs
5 falcēs āvertēbant, quās, cum dēstināverant, tormentis intrōr-

sus reducēbant, et aggerem cuniculīs subtrahēbant, eō scientius, quod apud eōs māgnae sunt ferrariae atque omne genus cuniculōrum nōtum atque ūsitātum est. Tōtum autem mūrū ex omnī parte turribus contabulāverant atque hās coriīs intēxerant. Tum crēbrīs diurnīs nocturnisque ēruptionīb⁵us aut aggerī ignem inferēbant, aut milītēs occupātōs in opere adoriēbantur et nostrārum turrium altitudinem, quantum hās cotidiānus agger expresserat, commissīs suārum turrium

GALLIC WALL.

mālis adaequābant et apertōs cuniculōs praeustā et praeacūtā māteriā et pice fervefactā et māximī ponderis saxīs morāban-¹⁰tur moenibusque appropinquāre prohibēbant.

23. Mūrī autem omnēs Gallicī hāc ferē fōrmā *Description of a Gallic wall.* sunt. Trabēs dērēctae, perpetuae, in longitudinem paribus intervāllis distantēs inter sē bīnōs pedēs in solō collocantur. Hae revinciuntur intrōrsus et multō aggere vestiuntur; ea autem, quae diximus, intervālla grandibus in frōnte saxīs⁵ efferciuntur. His collocātis et coāgmentātis alius insuper

ōrdō additur, ut idem illud intervāllum servētur neque inter
 sē contingant trabēs, sed paribus intermīssae spatiīs singulae
 singulis saxīs interiectīs arte contineantur. Sic deinceps
 10 omne opus contēxitur, dum iūsta mūrī altitūdō expleātur.
 Hōc cum in speciem varietātemque opus dēfōrme nōn est al-
 ternīs trabibus ac saxīs, quae rēctīs līneīs suōs ōrdinēs ser-
 vant, tum ad ūtilitātem et dēfēnsiōnem urbium summam
 habet oportunitātem, quod et ab incendiō lapis et ab ariete
 15 māteria dēfendit, quae perpetuīs trabibus pedēs quadrāgēnōs
 plērumque intrōrsus revincta neque perrumpī neque distrahī
 potest.

*The besieged
 Gauls fire the
 Roman works
 and make a
 sally.*

24. Hīs tot rēbus impeditā oppugnātiōne mili-
 tēs, cum tōtō tempore frīgore et assiduīs imbribus
 tardārentur, tamen continentī labōre omnia haec
 superāvērunt et diēbus xxv aggerem longum pedēs cccxxx,
 5 altum pedēs lxxx extrūxērunt. Cum is mūrū hostium
 paene contingeret, et Caesar ad opus cōsuētūdine excubāret
 militēsque hortārētur, nē quod omnīnō tempus ab opere in-
 termitterētur, paulō ante tertiam vigiliam est animadversum
 fūmāre aggerem, quem cuniculō hostēs succenderant, eōdem-
 10 que tempore tōtō mūrō clāmōre sublātō duābus portīs ab
 utrōque latere turrium ēruptiō fiēbat: aliī facēs atque āridam
 māteriem dē mūrō in aggerem ēminus iaciēbant, picem reli-
 quāsque rēs, quibus īgnis excitārī potest, fundēbant, ut quō
 prīmum occurrerētur aut cui reī ferrētur auxilium, vix ratiō
 15 inīrī posset. Tamen, quod institūtō Caesaris semper duae
 legiōnēs prō castrīs excubābant plūrēsque partītīs temporibus
 erant in opere, celeriter factum est, ut aliī ēruptiōnibus resis-
 terent, aliī turrēs redūcerent aggeremque interscinderent,
 omnis vērō ex castrīs multitūdō ad restinguendum concurreret.

25. Cum in omnibus locis cōsumptā iam reli- *They are re-*
 quā parte noctis pūgnārētur semperque hostibus *pulsed into*
the town.
 spēs victōriæ redintegrārētur, eō magis, quod deustōs pluteōs
 turrium vidēbant nec facile adire apertōs ad auxiliandum
 animadvertēbant, semperque ipsī recentēs dēfessīs succēde- 5
 rent omnemque Galliae salūtem in illō vestigiō temporis po-
 sitam arbitrārentur, accidit īnspectantibus nōbīs, quod dīgnum
 memoriā vīsum praetereundum nōn exīstimāvimus. Quīdam
 ante portam oppidī Gallus per manūs sēvī ac picis trādītās
 glēbās in īgnem ē regiōne turris prōiciēbat: scorpīone ab la- 10
 tere dextrō trāiectus exanimātusque concīdit. Hunc ex prox-
 imīs ūnus iacentem trāsgressus eōdem illō munere fungē-
 bātur; eādem ratiōne ictū scorpīonis exanimātō alterī successit
 tertius et tertiō quartus, nec prius ille est ā prōpūgnātōribus
 vacuus relīctus locus, quam restinctō aggere atque omnī ex 15
 parte summōtis hostibus finis est pūgnandī factus.

26. Omnia expertī Gallī, quod rēs nūlla suc- *The Gauls are*
 cesserat, posterō diē cōsiliū cēpērunt ex oppidō *prevented*
from evacu-
 prōfugere, hortante et iubente Vercingetorige. *ating by the en-*
trealties of
their women.
 Id silentiō noctis cōnātī nōn māgnā iactūrā suōrum sēsē
 effectūrōs spērābant, proptereā quod neque longē ab oppidō 5
 castra Vercingetorigis aberant, et palūs, quae perpetua inter-
 cēdēbat, Rōmānōs ad īnsequendum tardābat. Iamque hōc
 facere noctū apparābant, cum matrēsfamiliae repentē in pūb-
 licum prōcurrērunt flentēsque prōiectae ad pedēs suōrum
 omnibus precibus petiērunt, nē sē et commūnēs liberōs hosti- 10
 bus ad supplicium dēderent, quōs ad capiendam fugam
 nātūrae et vīriūm īnfirmitās impedīret. Ubi eōs in senten-
 tiā perstāre vidērunt, quod plērumque in summō periculō
 timor misericordiam nōn recipit, conclāmāre et significāre dē
 fugā Rōmānīs coepērunt. Quō timōre perterritī Gallī, nē ab 15

equitatū Rōmānōrum viae praeoccupārentur, cōnsiliō dēstitērunt.

*Caesar makes
an assault.*

27. Posterō diē Caesar prēmōtā turri dīrēctis-
que operibus, quae facere īstituerat, māgnō ecortō imbre
nōn inūtilem hanc ad capiendum cōnsilium tempestātem
arbitrātus, quod paulō incautius custōdiās in mūrō dispositās
5 vidēbat, suōs quoque languidius in opere versārī iussit et,
quid fierī vellet, ostendit. Legiōnibusque inter castra vineās-
que in occultō expeditis cohortātus, ut aliquandō prō tantis
labōribus fructum vīctōriae perciperent, iis, quī primī mū-
rum ascendissent, praemia prōposuit mīlitibusque sīgnum
10 dedit. Illi subitō ex omnibus partibus ēvolāvērunt mūrum-
que celeriter complēvērunt.

*The town is
taken and
pillaged.*

28. Hostēs rē novā perterriti, mūrō turribus-
que dēiecti in forō ac locis patentioribus cuneatim
cōstitērunt, hōc animō, ut, si quā ex parte obviam venīrētur,
aciē īstrūctā dēpūgnārent. Ubi nēminem in aequum locum
5 sēsē dēmittere, sed tōtō undique mūrō circumfundī vidērunt,
veritī, nē omnīnō spēs fugae tollerētur, abiectis armīs ūltimās
oppidī partēs continentī impetū petīvērunt, parsque ibi, cum
angustō exitū portārum sē ipsi premerent, ā mīlitibus, pars
iam ēgressa portīs ab equitibus est interfecta. Nec fuit
10 quisquam, quī praedae studēret. Sīc et Cēnabī caede et
labōre operis incitātī nōn aetāte confectīs, nōn mulieribus
nōn infantibus pepercērunt. Denique ex omni nūmerō, quī
fuit circiter mīlium XL, vix DCCC, quī primō clāmōre auditō
sē ex oppidō ēiēceraut, incolumēs ad Vercingetorigem pervē-
15 nērunt. Quōs ille multā iam nocte silentiō ex fugā excēpit
veritus, nē qua in castrīs ex eōrum concursū et misericordiā
vulgī seditiō orerētur, ut procul in viā dispositis familiāribus
suīs principibusque civitātum disparandōs dēdūcendōsque ad

suos cūrāret, quae cuique civitatī pars castrorum ab initiō obvenerat.

20

29. Posterō diē conciliō convocātō cōsolātus *Vercingetorix tries to reanimate his forces.* cohortātusque est, nē sē admodum animō dēmitterent neu perturbārentur incommodō. Nōn virtūte neque in aciē vīcisse Rōmānōs, sed artificiō quōdam et scientiā oppugnātiōnis, cūius rei fuerint ipsī imperitī. Errāre, sī quī in bellō omnīs secundōs rērum prōventūs exspectent. Sibi nunquam placuisse Avaricum dēfendī, cūius rei testēs ipsōs habēret; sed factum imprudentiā Biturigum et nimiā obsequentiā reliquōrum, utī hōc incommodum acciperētur. Id tamen sē celeriter māiōribus commodis sātātūrum. Nam quae ab reliquīs Gallīs civitatēs dissentirent, hās suā diligentīā adiūctūrum atque ūnum cōsiliū tōtīus Galliae effectūrum, cūius cōsensuī nē orbis quidem terrārum possit obsistere; idque sē prope iam effectum habēre. Intereā aequum esse ab iīs commūnis salūtis causā impetrārī, ut castra mūnīre instituerent, quō facilius repentinōs hostium impetūs sustinērent.

5

10

15

30. Fuit haec ōrātiō nōn ingrāta Gallīs, et *His success.* māmīnē, quod ipse animō nōn dēfēcera tantō acceptō incommodō neque sē in occultum abdideret et cōspectum multitudinis fūgerat; plūsque animō prōvidere et praesentire exīstimābātur, quod rē integrā primō incendendum Avaricum, post dēserendum cēnsuerat. Itaque ut reliquōrum imperātōrum rēs adversae auctoritātem minuunt, sic hūius ex contrāriō dīgnitās incommodō acceptō in diēs augēbātur. Simul in spem venīebant eius affirmātiōne dē reliquīs adiungendis civitatibus; primumque eō tempore Gallī castra mūnīre instituerunt; et sic sunt animō cōfirmātī hominēs insuetī labōris, ut omnia, quae imperārentur, sibi patiēda exīstimarent.

5

10

*He gains new
allies.*

31. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animō labōrābat, ut reliquās cīvitatēs adiungeret, atque eās dōnīs pollicitātiōibusque alliciēbat. Huic rei idōneōs hominēs dēligēbat, quōrum quisque aut orātiōe subdolā aut
5 amicitia facillime capere posset. Quī Avaricō expūgnātō refūgerant, armandōs vestiendōsque cūrat; simul ut dēminūtae cōpiae redintegrārentur, imperat certum numerum militum cīvitatibus, quem et quam ante diem in castra addūcī velit, sagittariōsque omnēs, quōrum erat permāgnus numerus
10 in Galliā, conquīrī et ad sē mittī iubet. Hīs rēbus celeriter id, quod Avaricī dēperierat, explētur. Interim Teutomatus, Ollovicōnis filius, rēx Nitiobrogum, cūius pater ab senātū nostrō amicus erat appellātus, cum māgnō equitum suōrum numerō et quōs ex Aquitāniā condūxerat ad eum pervenit.

*The Aedui ask
Caesar to de-
cide between
two rival
chieftains.*

32. Caesar Avaricī complūrēs diēs commorātus summamque ibi cōpiam frūmentī et reliquī
commeātūs nactus exercitum ex labōre atque inopiā reficit. Iam prope hieme cōfectā cum ipsō annī
5 tempore ad gerendum bellum vocārētur et ad hostem proficiscī cōstituisset, sive eum ex palūdibus silvīsque ēlicere sive obsidiōne premere posset, lēgātī ad eum prīncipēs Aedū-
ōrum veniunt orātum, ut māximē necessāriō tempore cīvitatī subveniat; summō esse in periculō rem, quod, cum singulī
10 magistrātūs antiquitus creārī atque regiam potestātem annum obtinēre cōsuēssent, duo magistrātum gerant et sē uterque eōrum lēgibus creatum esse dīcat. Hōrum esse alterum Convictolitāvem, flōrentem et illūstrem adulēscen-
tem, alterum Cotum, antiquissimā familiā nātum atque ipsum
15 hominem summae potentiae et māgnae cōgnātiōnis, cūius frāter Valetiacus proximō annō eundem magistrātum gesserit. Cīvitatē esse omnem in armīs; dīvisum senātum, dīvi-

sum populum, suās cūiusque eōrum clientēlās. Quod sī diūtius alātur contrōversia, fore utī pars cum parte cīvītātis cōnflīgat. Id nē accidat, positum in ēius dīligentiā atque auctōri-²⁰ tātē.

33. Caesar, etsī ā bellō atque hoste discēdere *He decides ac-*
dētrīmentōsum esse exīstimābat, tamen nōn īgnō- *cording to*
their laws.
rāns, quanta ex dissēsiōnibus incommoda orīrī cōnsuēssent,
nē tanta et tam coniūncta populō Rōmānō cīvītās, quam ipse
semper aluisset omnibusque rēbus ōrnāsset, ad vim atque ⁵
arma dēscenderet, atque ea pars, quae minus sibi cōnfīderet,
auxilia ā Vercingetorige arcesseret, huic reī praevertendum
exīstimāvit, et, quod lēgibus Aeduōrum iīs, quī summum
magistrātum obtinērent, excēdere ex finibus nōn licēret, nē
quid dē iūre aut dē lēgibus eōrum dēminuisse vidērētur, ipse ¹⁰
in Aeduōs proficīscī statuit senātumque omnem et quōs inter
contrōversia esset ad sē Decetiam ēvocāvit. Cum prope om-
nis cīvītās eō convēnisset docērēturque, paucīs clam convocā-
tīs aliō locō, aliō tempore atque oportuerit frātrem ā frātre
renūntiātum, cum lēgēs duo ex ūnā familiā vīvō utrōque nōn ¹⁵
sōlum magistrātūs creārī vetārent, sed etiam in senātū esse
prohibērent, Cotum imperium dēpōnere coēgit, Convīctolitā-
vem, quī per sacerdōtēs mōre cīvītātis intermīssīs magistrā-
tibus esset creātus, potestātem obtinēre iussit.

34. Hōc dēcrētō interpositō cohortātus Aedu- *Caesar sends*
ōs, ut contrōversiārum āc dissēsiōnis oblivisce- *Labienus to*
rentur atque omnibus omīssīs rēbus huic bellō *the north and*
marches upon
servīrent eaque, quae meruissent, praemia ab sē, dēvīctā Gal-
liā, exspectārent equitātumque omnem et peditum mīlia de- ⁵
cem sibi celeriter mitterent, quae in praesidiīs reī frūmentā-
riae causā dispōneret, exercitum in duās partēs dīvisit:
quattuor legiōnēs in Senonēs Parisiōsque Labiēnō dūcendās

dedit, sex ipse in Arvernōs ad oppidum Gergoviam secundum
 10 flūmen Elaver dūxit: equitatūs partem illī attribuit, partem
 sibi reliquit. Quā rē cōgnitā Vercingetorix omnibus inter-
 ruptis eiūs flūminis pōntibus ab alterā flūminis parte iter
 facere coepit.

*He finds Ver-
cingetorix at
the passage
of the Elaver.*

35. Cum uterque utrīque esset exercitus in
 cōspectū ferēque ē regiōne castrīs castra pōneret,
 dispositis explorātōribus, nēcubi effectō pōnte Rōmānī cōpiās
 trādūcerent, erat in māgnīs Caesarī difficultātibus rēs, nē mā-
 5 iōrem aestātis partem flūmine impedīrētur, quod nōn ferē
 ante autumnum Elaver vadō trānsīrī sōlet. Itaque, nē id
 accideret, silvestrī locō castrīs positīs ē regiōne ūnīus eōrum
 pōntium, quōs Vercingetorix rescindendōs cūrāverat, posterō
 diē cum duābus legiōnibus in occultō restitit; reliquās cōpiās
 10 cum omnibus impedīmentīs, ut cōsuēverat, mīsīt partītis
 quibusdam cohortibus, utī numerus legiōnum cōstāre vidē-
 rētur. Hīs quam longissimē possent prōgredi iūssīs, cum
 iam ex diēi tempore coniectūram caperet in castra perventum,
 isdem sublicīs, quārum pars inferior integra remanēbat, pōn-
 15 tem reficere coepit. Celeriter effectō opere legiōnibusque
 trādūctis et locō castrīs idōneō dēlectō reliquās cōpiās revo-
 cāvit. Vercingetorix rē cōgnitā, nē contrā suam voluntātem
 dīmicare cōgerētur, māgnīs itineribus antecessit.

*Situation of
Gergovia.
Position of
the two
armies.*

36. Caesar ex eō locō quīntis castrīs Gergo-
 viam pervēnit equestrīque eō diē proeliō levī factō,
 perspectō urbis sitū, quae posita in altissimō mōn-
 te omnīs aditūs difficilēs habēbat, dē expūgnātiōne dēspērā-
 5 vit, dē obsessiōne nōn prius agendum cōstituit, quam rem
 frūmentāriam expedisset. At Vercingetorix castrīs prope
 oppidum positīs mediocribus circum sē intervāllis sēparātīm
 singulārum civitātum cōpiās collocāverat, atque omnibus eiūs

iugī collibus occupātis, quā dispici poterat, horribilem speciem praebebāt principēsque eārum civitātum, quōs sibi ad cōsiliū capiendū dēlēgerat, primā lūce cotidiē ad sē convenīre iubēbat, seu quid commūnicandū, seu quid administrandū vidērētur, neque ūllū ferē diem intermittēbat, quīn equestri proeliō interiectis sagittariis, quid in quōque esset animi ac virtutis suōrum, periclitārētur. Erat ē regiōe oppidi collis sub ipsīs radicibus montis egregiē munitus atque ex omni parte circumcīsus; quem si tenērent nostrī, et aquae magnā parte et pābulatiōne liberā prohibērī hostēs vidēbantur. Sed is locus praesidiō ab hīs, nōn nimis firmō tamen, tenēbatur. Silentio noctis Caesar ex castris ēgressus, priusquam subsidiō ex oppidō veniri posset, dēiecto praesidiō potitus locō duās ibi legiōnēs collocāvit fossamque duplicem duodēnum pedum ā maiōribus castris ad minōra perdūxit, ut tūto ab repentinō hostium incursū etiam singulī commeāre possent.

37. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Con- Plot to detach the Aeduans from Caesar's support. victolitāvis Aeduus, cui magistrātum adiudicātum ā Caesare dēmōstrāvimus, sollicitātus ab Arvernīs pecūniā cum quibusdam adulēscentibus colloquitur; quōrum erat princeps Litaviccus atque eius frātres, amplissimā familiā nātī adulēscentes. Cum hīs praemium commūnicat hortāturque, ut sē liberōs et imperiō nātōs meminerint. Unam esse Aedū-
 ōrum civitatem, quae certissimam Galliae victōriam dētineat; eius auctoritāte reliquās continērī; quā trāductā locum cōsistendi Rōmānis in Galliā nōn fore. Esse nōnnūllō sē Caesaris beneficiō affectum, sic tamen, ut iūstissimam apud eum causam obtinuerit; sed plūs commūni libertāti tribuere. Cūr enim potius Aedui dē suō iūre et dē lēgibus ad Caesarem disceptātōrem, quam Rōmāni ad Aeduos veniant? Celeriter

15 adulēscētibz et ōrātiōne magistrātūz et praemiō dēductīz,
 cum sē vel pīncipēs ēiuz cōsiliī fore pīfiterentur, ratiō per-
 ficiendī quaerēbātur, quod cīvitātem temerē ad suscipiendum
 bellum addūcī posse nōn cōfīdēbant. Placuit, ut Litaviccus
 20 praeficerētur atque ea dūcenda cūrāret, frātrēsque ēiuz ad
 Caesarem praecurrerent. Reliqua quā ratiōne agī placeat,
 cōstituunt.

*Its further-
 ance through
 Litaviccus.*

38. Litaviccus acceptō exercitū, cum mīlia
 passuum circiter xxx ab Gergoviā abesset, con-
 vocātīz subitō militibz lacrimāns: 'Quō proficīscimur,' inquit
 'militēs? Omnis noster equitātus, omnis nōbilitāz interiit:
 5 pīncipēs cīvitātis, Eporedorix et Viridomarus, īnsimulātī
 pīrditiōnis ab Rōmānīz indictā causā interfectī sunt. Haec ab
 hīz cōgnōscite, quī ex ipsā caede fūgērunt: nam ego frātribz
 atque omnibz meis propīnquīz interfectīz dolōre prohibeor,
 quae gesta sunt, prōnūntiāre'. Prōdūcuntur hī, quōz ille edocue-
 10 rat, quae dīcī vellet, atque eadem, quae Litaviccus prōnūntiāve-
 rat, multītūdīnē expōnunt: omnēs equitēs Aeduōrum interfectōz,
 quod collocūtī cum Arvernīz dīcerentur; ipsōz sē inter multi-
 tūdīnem militum occultāsse atque ex mediā caede fūgis-
 se. Conclāmant Aeduī et Litaviccum obsecrant, ut sibi cōsulat.
 15 'Quasi vērō,' inquit ille, 'cōsiliī sit rēs, ac nōn necesse sit
 nōbīz Gergoviam contendere et cum Arvernīz nōsmet con-
 iungere. An dubitāmus, quīn nefāriō facinore admīssō Rō-
 mānī iam ad nōz interficiendōz concurrant? Proinde, sī quid
 in nōbīz animī est, persequāmur eōrum mortem, quī indīgnis-
 20 simē interiērunt, atque hōz lātrōnēs interficiāmus'. Ostendit
 cīvēz Rōmānōz, quī ēiuz praesidiī fidūciā ūnā erant: māgnū
 numerum frūmentī commeātūzque dīripit, ipsōz crūdēliter
 excruciatōz interficit. Nūntiōz tōtā cīvitāte Aeduōrum dī-

mittit, eōdem mendāciō dē caede equitum et prīncipum per-
mouet; hortātur, ut similī ratiōne, atque ipse fēcerit, suās 25
iniūriās persequantur.

39. Eporedorix Aeduus, summō locō nātus *Caesar is in-
formed of the
plot by Epore-
dorix.*
adulēscēns et summae domī potentiae, et unā
Viridomarus, parī aetāte et grātiā, sed genere disparī quem
Caesar ab Diviciacō sibi trāditum ex humilī locō ad summam
dignitatem perdūxerat, in equitum numerō convēnerant 5
nōminātim ab eō ēvocātī. Hīs erat inter sē dē prīncipātū
contentiō, et in illā magistrātuum contrōversiā alter prō
Convictolitāvī, alter pro Cotō summīs opibus pūgnāverant.
Ex hīs Eporedorix cōgnitō Litaviccī cōsiliō mediā ferē nocte
rem ad Caesarem dēfert; orat, nē patiātur cīvitātem prāvīs 10
adulēscēntium cōsiliis ab amicitia populī Rōmānī dēficere;
quod futūrum prōvideat, sī sē tot hominum mīlia cum hosti-
bus coniūnxerint, quōrum salūtem neque propīnquī neglegere
neque cīvitās levī mōmentō aestimāre posset.

40. Māgnā affectus sollicitūdine hōc nūntiō *The Aeduans
under Lita-
vixus yield.
The leader
escapes.*
Caesar, quod semper Aeduōrum cīvitātī praecipuē
indulserat, nullā interpositā dubitātiōne legiōnēs
expeditās quattuor equitātumque omnem ex castrīs ēducit,
nec fuit spatium tālī tempore ad contrahenda castra, quod 5
rēs posita in celeritāte vidēbātur: C. Fabium lēgātum cum
legiōnibus duābus castrīs praesidiō relinquit. Frātrēs Lita-
viccī cum comprehendī iussisset, paulō ante reperit ad hostēs
fūgissee. Adhortātus milītēs, nē necessariō tempore itineris
labōre permōveantur, cupidissimīs omnibus prōgressus mīlia 10
passuum xxv āgmen Aeduōrum cōspicātus inmissō equitā-
tū iter eōrum morātur atque impedit interdicitque omnibus,
nē quemquam interficiant. Eporedorigem et Viridomarum,
quōs illi interfectōs exīstimābant, inter equitēs versārī suōs-

15 que appellāre iubet. Hīs cōgnītīs et Litaviccī fraude perspectā Aeduī manūs tendere, dēditionem sīgnificāre et prōiectīs armīs mortem dēprecārī incipiunt. Litaviceus cum suīs clientībus, quibus mōre Gallōrum nefās est etiam in extrēmā fōrtūnā dēserere patrōnōs, Gergoviam perfūgit.

*Attack on
Fabius, encamped near
Gergovia.
Caesar hastens to his relief.*

41. Caesar nūntiīs ad cīvitātem Aeduōrum mīssīs, quī suō beneficiō cōservātōs docērent, quōs iūre bellī interficere potuisset, tribusque hōrīs [noctis] exercituī ad quiētem datīs castra ad
5 Gergoviam mōvit. Mediō ferē itinere equitēs ā Fabiō mīssī, quantō rēs in periculō fuerit, expōnunt. Summīs cōpiīs castra oppūgnāta dēmōnstrant, cum crēbrō integrī dēfessīs succēderent nostrōsque assiduō labōre dēfatīgārent, quibus propter māgnitūdinem castrōrum perpetuō esset iisdem in
10 vāllō permanendum, Multitūdine sagittārum atque omnis generis tēlōrum multōs vulnerātōs; ad haec sustinenda māgnō ūsuī fuisse tormenta. Fabium discessū eōrum duābus relictīs portīs obstruere cēterās pluteōsque vāllō addere et sē in posterum diem similemque cāsum apparāre. Hīs rēbus
15 cōgnītīs Caesar summō studiō militum ante ortum sōlis in castra pervēnit.

Plots and outrages of the Aeduī.

42. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Aeduī primīs nūntiīs ab Litaviccō acceptīs nūllum sibi ad cōgnōscendum spatium relinquunt. Impellit aliōs avāritia, aliōs irācundia et temeritās, quae māximē illi hominum
5 generī est innāta, ut levem auditiōnem habeant prō rē compertā. Bona cīvium Rōmānōrum diripiunt, caedēs faciunt, in servitūtem abstrahunt. Adiuvat rem prōclinātam Convictolitāvis plēbemque ad furōrem impellit, ut facinore admissō ad sānitātem revertī pudeat. M. Aristium, tribūnum
10 militum, iter ad legiōnem facientem fidē datā ex oppidō

Cabillōnō ēdūcunt: idem facere cōgunt eōs, quī negōtiandī causā ibi cōstitērant. Hōs continuō in itinere adortī omnibus impedimentis exuunt; repūgnantēs diem noctemque obsident; multis utrimque interfectis māiōrem multitudinem ad arma concitant,

15

43. Interim nuntiō allātō, omnēs eōrum milites in potestāte Caesaris tenērī, concurrunt ad Aris- *Duplicity of the Aedui. Caesar plans to abandon the siege of Gergovia.* tium, nihil pūblicō factum cōsiliō dēmōnstrant; quaestiōnem dē bonis direptis dēcernunt, Litaviccī frātrum- que bona pūblicant, lēgātōs ad Caesarem suī purgandī grātiā mittunt. Haec faciunt recipiendōrum suōrum causā; sed contaminātī facinore et captī compendiō ex direptis bonis, quod ea rēs ad multōs pertinēbat, et timōre poenae exterritī cōsilia clam dē bellō inīre incipiunt civitātēque reliquās legatiōnibus sollicitant. Quae tametsī Caesar intellegēbat, tamen quam mītissimē potest lēgātōs appellat: nihil sē propter īnscentiam levitātemque vulgī gravius dē civitāte iudicāre neque dē suā in Aeduōs benēvolentīā dēminuere. Ipse māiōrem Galliae mōtum exspectāns, nē ab omnibus civitātibus circumsisterētur, cōsilia inībat, quemadmodum ā Gergoviā discēderet ac rūsus omnem exercitum contraheret, nē prōfectiō nāta ā timōre dēfectiōnis similis fugae vidērētur.

5

10

15

44. Haec cōgnitantī accidere vīsa est facultās bene gerendae rei. Nam cum in minōra castra operis perspiciendī causā vēnisset, animum advertit collem, quī ab hostibus tenēbātur, nūdātum hominibus, quī superiōribus diēbus vix prae multitudine cernī poterat. Mirātus quaerit ex perfugis causam, quōrum māgnus ad eum cotidiē numerus cōfluēbat. Cōnstābat inter omnēs, quod iam ipse Caesar per explōrātōrēs cōgnōverat, dorsum esse eius iugī prope aequum, sed hunc silvestrem et angustum, quā esset

5

He finds a favorable position for an attack.

aditus ad alteram partem oppidī: vehementer huic illōs locō
 10 timēre nec iam aliter sentīre, ūnō colle ab Rōmānīs occupātō,
 sī alterum amīssissent, quīn paene circumvallāti atque omnī
 exitū et pābulātiōne interclūsī vidērentur: ad hunc mūnien-
 dum hominēs ā Vercingetorige ēvocātōs.

*He maneuvers
to deceive the
Gauls.*

45. Hāc rē cōgnitā Caesar mittit complūrēs
 equitum turmās eōdem mediā nocte; imperat hīs ut
 paulō tumultuōsius omnibus locīs vagentur. Primā lūce māg-
 num numerum impedīmentōrum ex castrīs mūlōrumque produ-
 5 cī dēque hīs strāmenta dētrahī mūliōnēsque cum cassidibus
 equitum speciē ac simulātiōne collibus circumvehī iubet. Hīs
 paucōs addit equitēs, quī lātius ostentātiōnis causā vagentur.
 Longō circuitū eāsdem omnēs iubet petere regiōnēs. Haec
 procul ex oppidō vidēbantur, ut erat ā Gergoviā dēspectus in
 10 castra, neque tantō spatiō, certī quid esset, explōrārī poterat
 Legiōnem ūnam eōdem ingō mittit et paulum prōgressam in-
 feriōre cōstituit locō silvīsque occultat. Augētur Gallīs
 suspiciō atque omnēs illō ad mūnitiōnem cōpiae trādūcun-
 tur. Vacua castra hostium Caesar cōspicātus tēctīs insig-
 15 nibus suōrum occultātīsque signīs militāribus rārōs militēs
 nē ex oppidō animadverterentur, ex māiōribus castrīs in
 minōra trādūcit lēgātisque, quōs singulīs legiōnibus praefēc-
 erat, quid fierī velīt, ostendit: imprīmīs monet, ut contineant
 militēs, nē studiō pūgnandī aut spē praedae longius prōgre-
 20 dianthur; quid inīquitās locī habeat incommodī prōpōnit: hōc
 ūnā celeritātē posse vitārī; occāsiōnis esse rem, nōn proeliū
 Hīs rēbus expositīs signum dat et ab dextrā parte aliō ascen-
 sū eōdem tempore Aeduōs mittit.

*The Romans
capture the
Gaulic camp
outside the
walls.*

46. Oppidī mūrus ā plāniciē atque initiō as-
 censū rēctā regiōne, sī nullus amfractus intercē-
 deret, MCC passūs aberat: quidquid hūc circuitūs

ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris augēbat. A mediō ferē colle in longitudinem, ut nātūra mōntis ferēbat, 5
ex grandibus saxīs sex pedum mūrum, quī nostrōrum impetum tardāret, praedūxerant Gallī atque īnferiōre omnī spatiō vacuō relictō superiōrem partem collis usque ad mūrum oppidī dēnsissimīs castrīs complēverant. Militēs datō signō celeriter ad mūnitiōnem perveniunt eamque trāsgressī trīnīs 10 castrīs potiuntur; ac tanta fuit in castrīs capiendīs celeritās, ut Teutomatus, rēx Nitiobrogum, subito in tabernaculō oppressus, ut merīdiē conquiēverat, superiōre corporis parte nūdā, vulnerātō equō vix sē ex manibus praedantium militum ēriperet. 15

47. Cōsecūtus id, quod animō prōposuerat, Caesar receptuī canī iussit, legiōnisque decimae, *Caesar restrains his soldiers who are eager to follow up their advantage.* quācum erat, continuō signa cōstituit. At reliquarum legiōnum militēs nōn exaudītō sonō tubae, quod satis māgna vallēs intercēdēbat, tamen ā tribūnīs militum lēgātisque, ut erat ā Caesare praeceptum, retinēbantur. 5 Sed elātī spē celeris victōriae et hostium fugā et superiōrum temporum secundīs proeliis nihil adeō arduum sibi esse existimāvērunt, quod nōn virtūte cōsequī possent, neque finem prius sequendī fēcērunt, quam mūrō oppidī portisque appro- 10 pīnquārunt. Tum vērō ex omnibus urbis partibus ortō clāmōre quī longius aberant repentinō tumultū perterriti, cum hostem intrā portās esse existimārent sēsē ex oppidō ēiēcērunt. Matrēsfamiliae dē mūrō vestem argentumque iactābant et pectore nūdō prōminentēs passīs manibus obtestābantur 15 Rōmānōs, ut sibi parcerent neu, sicut Avaricī fēcissent, nē ā mulieribus quidem atque īfantibus abstinērent: nōnnūllae dē mūrīs per manūs dēmīssae sēsē militibus trādēbant. L. Fabius, centuriō legiōnis VIII, quem inter suōs eō diē dīxisse

20 cōstābat, excitārī sē Avaricēnsibus praemiis neque commīsū-
rum ut prius quisquam mūrum ascenderet, trēs suōs pactus
manipulārēs atque ab iis sublevātus mūrum ascendit; hōs
ipse rūsus singulōs exceptāns in mūrum extulit.

*The Gauls re-
ceive rein-
forcements.*

48. Interim iī, quī ad alteram partem oppidī,
ut suprā dēmōstrāvimus, mūnitiōnis causā con-
venerant, primō exauditō clāmōre, inde etiam crēbris nūntiis
incitātī, oppidum ā Rōmānīs tenērī, praemissis equitibus
5 māgnō cursū eō contendērunt. Eōrum ut quisque primus
venerat, sub mūrō cōsistēbat suōrumque pūgnāntium nume-
rum augēbat. Quōrum cum māgna multitudō convēnisset,
mātrēsfamiliae quae paulō ante Rōmānīs dē mūrō manūs ten-
debant, suōs obtestārī et mōre Gallicō passum capillum os-
10 tentāre liberōsque in cōspectum prōferre coepērunt. Erat
Rōmānīs nec locō nec numerō aequa contentiō; simul et cur-
sū et spatiō pūgnae dēfatīgātī nōn facile recentēs atque inte-
grōs sustinēbant.

*Caesar chang-
es position
and stations
reserves.*

49. Caesar cum inīquō locō pūgnārī hostium-
que augērī cōpiās vidēret, praemetuēns suis ad T.
Sextium lēgātum, quem minōribus castris praesidiō relique-
rat, mīsīt, ut cohortēs ex castris celeriter ēdūceret et sub
5 infimō colle ā dextrō latere hostium cōstitueret, ut, sī nos-
trōs locō depulsōs vidisset, quō minus liberē hostēs īnseque-
rentur, terreret. Ipse paulum ex eō locō cum legiōne prō-
gressus, ubi cōstitērat, ēventum pūgnae exspectābat.

*Panic caused
by the arrival
of the Aed-
uans.*

50. Cum ācerrimē comminus pūgnārētur, hos-
tēs locō et numerō, nostrī virtūte cōfiderent,
subitō sunt Aeduī vīsī ā latere nostris apertō, quōs Caesar ab
dextrā parte aliō ascensū manūs distinendae causā mīserat.
5 Hī similitūdine armōrum vehementer nostrōs perterruērunt,
āc tametsī dextris umeris exsertis animadvertēbantur, quod

insigne p̄cātōrum esse cōsuerat, tamen id ipsum suū fallen-
dī causā mīlītēs ab hostibus factum exīstimābant. Eōdem
tempore L. Fabius centuriō quīque ūnā mūrū ascenderant
circumventī atque interfectī mūrō praecipitābantur. M. Pe-¹⁰
troniū, eiusdem legiōnis centuriō, cum portās *Exploit of*
excīdere cōnātus esset, ā multitudīne oppressus ac sibi dēs-
pērāns multis iam vulneribus acceptis manipulāribus suis,
quī illum secūtī erant: ‘Quoniam,’ inquit, ‘mē ūnā vōbīscum
servāre nōn possum, vestrae quidem certē vītāe prōspiciam,¹⁵
quōs cupiditāte glōriae adductus in perīculum dēdūxī. Vōs
datā facultāte vōbīs cōsultite.’ Simul in mediōs hostēs ir-
rupit duōbusque interfectis reliquōs ā portā paulum submō-
vit. Cōnantibus auxiliārī suis: ‘Frūstrā,’ inquit, ‘meae vītāe
subvenīre cōnāminī, quem iam sanguis vīrēsque dēficiunt.²⁰
Proinde abīte, dum est facultās, vōsque ad legiōnem recipite.’
Ita pūgnāns post paulum concidit ac suis salūtī fuit.

51. Nostri, cum undique premerentur, XLVI *The Romans*
centuriōnibus amīssīs dēiectī sunt locō. Sed in-
tolerantius Gallōs īnsequentēs legiō decima tardāvit, quae
prō subsidiō paulō aequiōre locō cōstitērat. Hanc rūsus
XIII legiōnis cohortēs excēpērunt, quae ex castrīs minōribus⁵
ēductae cum T. Sextiō lēgātō cēperant locum superiōrem.
Legiōnēs, ubi prīmum plāniciem attigērunt, īfestis contrā
hostēs signis cōstitērunt. Vercingetorix ab rādīcibus collis
suos intrā mūnitiōnēs redūxit. Eō diē mīlītēs sunt paulō
minus septingenti dēsiderātī.¹⁰

52. Posterō diē Caesar contiōne advocātā tē-
meritātem cupiditātemque mīlitum reprehendit,
quod sibi ipsī iūdicāvissent, quō prōcēdendum
aut quid agendum vidērētur, neque signō recipiendī datō
cōstitissent neque ā tribūnīs mīlitum lēgātisque retinērī⁵

*Caesar re-
prouches his
soldiers for
rashness and
praises their
valor.*

potuissent. Exposuit, quid inīquitās locī posset, quod ipse ad Avaricum sēsisset, cum sine duce et sine equitātū dēprehēnsīs hostibus explōrātā vīctōriā dīmīssisset, nē parvum modo dētrīmentum in contentiōne propter inīquitātem locī
 10 acciderat. Quantō opere eōrum animī māgnitūdinem admīrārētur, quōs nōn castrōrum mūnitiōnēs, nōn altitūdō mōntis, nōn mārus oppidī tardāre potuisset, tantō opere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plūs sē quam imperātōrem dē vīctōriā atque exitū rērum sentīre exīstimārent; nec
 15 minus sē ab mīlite modestiam et continentiam quam virtūtem atque animī māgnitūdinem dēsīderāre.

The Gauls decline to fight, Caesar retires among the Aedui.

53. Hāc habitā contiōne et ad extrēmā orātiōnem cōfīrmātis mīlitibus, nē ob hanc causam animō permovērentur neu, quod incommodum inīquitās locī attulisset, id virtūtī hostium tribuerent, eadem dē
 5 profectiōne cōgitāns, quae ante senserat, legiōnēs ex castrīs ēdūxit aciemque idōneō locō cōstituit. Cum Vercingetorix nihilō magis in aequum locum dēscenderet, levī factō equestri proeliō atque eō secundō in castra exercitum redūxit. Cum hōc idem posterō diē fēcisset, satis ad Gallicam ostentātiōnem
 10 minuendam mīlitumque animōs cōfīrmandōs factum exīstimāns in Aeduōs mōvit castra. Nē tum quidem īsecutīs hostibus tertiō diē ad flūmen Elaver pervenit; pōntem reficit eoque exercitum trādūxit.

He seeks a renewal of their allegiance.

54. Ibi ā Viridomarō atque Eporedorige Aeduīs appellātus discit cum omnī equitātū Litavicum ad sollicitandōs Aeduōs profectum: opus esse ipsōs antecēdere ad cōfīrmandum cīvitatē. Etsī multīs iam rēbus
 5 perfidiam Aeduōrum perspectam habēbat atque hōrum discessū mātūrārī dēfectiōnem cīvitatīs exīstimābat, tamen eōs retinendōs nōn cōstituit, nē aut īferre iniūriam vidērētur

aut daret timōris aliquam suspiciōnem. Discēdentibus hīs breviter sua in Aeduōs merita exposuit, quōs et quam humil-
 ēs accēpisset, compulsōs in oppida, multātōs agrīs, omnibus
 ēreptīs cōpiīs, impositō stipendiō, obsidibus summā cum con-
 tumēliā extortīs, et quam in fōrtūnam quamque in amplitū-
 dinem dēdūxisset, ut nōn solum in prīstinum statum redīs-
 sent, sed omnium temporum dīgnitatem et grātiā anteces-
 sisse vidērentur. Hīs datīs mandātīs eōs ab sē dīmīsīt.

55. Noviodūnum erat oppidum Aeduōrum ad *Noviodunum,*
 rīpās Ligeris oportūnō locō positum. Hūc Caesar *the store house*
 omnēs obsidēs Galliae, frūmentum, pecūniā pūb- *for the Rom-*
 licam, suōrum atque exercitūs impedīmentōrum māgnam par- *ans, is de-*
 tem contulerat, hūc māgnū numerū equōrum hūius bellī *stroyed by the*
 causā in Italiā atque Hispāniā cōēptum mīserat. Eō cum *Gauls.*
 Eporedorix Viridomarusque vēnissent et dē statū cīvītātis
 cōgnōvissent, Litaviccum Bibracte ab Aeduīs receptū,
 quod est oppidum apud eōs māximae auctōritātis, Convīctoli-
 tāvem magistratū māgnamque partem senātūs ad eum con-
 vēnisse, lēgātōs ad Vercingetorigem dē pāce et amīcitiā con-
 ciliandā pūblicē mīssōs, nōn praetermittendum tantum
 commodum exīstimāvērunt. Itaque interfectīs Noviodūnī
 custōdibus quīque eō negōtiandī causā convēnerant pecūni-
 am atque equōs inter sē partītī sunt; obsidēs cīvītātum Bi-
 bracte ad magistrātū dēdūcendōs cūrāvērunt; oppidum,
 quod ā sē tenērī nōn posse iūdicābant, nē cui esset ūsuī Rō-
 mānīs, incendērunt; frūmentī quod subitō potuērunt nāvibus
 āvēxērunt, reliquū flūmine atque incendiō corrupērunt
 Ipsī ex finitimīs regiōnibus cōpiās cōgere, praesidia custōdi-
 āsque ad rīpās Ligeris dispōnere equitātumque omnibus locīs
 iniciendī timōris causā ostentāre coepērunt, sī ab rē frūmen-
 tariā Rōmānōs exclūdere [aut adductōs inopiā ex prōvinciā

expellere] possent. Quam ad spem multum eōs adiuvābat,
 25 quod Liger ex nivibus crēvarat, ut omnīnō vadō nōn posse
 trānsīrī vidērētur.

*Caesar crosses
 the Loire and
 goes to join
 Labienus*

56. Quibus rēbus cōgnītīs Caesar mātūrandum
 sibi cēnsuit, sī esset in perficiendīs pōntibus perī-
 clītandum, ut prius, quam essent māiōrēs eō coāctae cōpiae,
 dīmīcāret. Nam nē commūtātō cōnsiliō iter in prōvinciam
 5 converteret, ut nēmō nōn tum quidem necessariō faciendum
 existimābat, cum infāmia atque indignitās reī et oppositus
 mōns Cevenna viārumque difficultās impediēbat, tum māxi-
 mē quod abiūctō Labiēnō atque iīs legiōnibus, quās ūnā
 mīserat, vehementer timēbat. Itaque admodum māgnīs diur-
 10 nīs nocturnisque itineribus cōnfectīs contrā omnium opīniō-
 nem ad Ligerem vēnit vadōque per equitēs inventō prō reī
 necessitatē oportūnō, ut brachia modo atque umerī ad sus-
 tinenda arma liberī ab aquā esse possent, dispositō equitātū,
 quī vim flūminis refringeret, atque hostibus primō aspectū
 15 perturbātīs incolumem exercitum trādūxit frūmentumque in
 agrīs et pecoris cōpiam nactus replētō hīs rēbus exercitū iter
 in Senonēs facere instituit.

*Labienus
 marches on
 Lutetia (Par-
 is). He is
 opposed by
 Camulogenus.*

57. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labiē-
 nus eō supplēmētō, quod nuper ex Italiā vēnerat,
 relictō Agedincī, ut esset impedīmentīs praesidiō,
 cum quattuor legiōnibus Lutētiam proficīscitur. Id est op-
 5 pidum Parisiōrum, quod positum est in insulā flūminis Sē-
 quanae. Cūius adventū ab hostibus cōgnītō māgnae ex finī-
 timīs civitātibus cōpiae convēnērunt. Summa imperiī trādi-
 tur Camulogēnō Aulercō, quī prope cōnfectus aetāte tamen
 propter singulārem scientiam reī militāris ad eum est honō
 10 rem ēvēctus. Is cum animadvertisset perpetuam esse palū-
 dem, quae influerat in Sēquanam atque illum omnem locum

māgnoperē impedīret, hīc cōnsēdit nostrōsque trānsitū prohibēre īstituit.

58. Labiēnus primō vīneās agere, crātibus atque aggere palūdem explēre atque iter mūnīre cōnābātur. Postquam id difficilius cōnferī animum advertit, silentiō ē castrīs tertiā vigiliā ēgressus eōdem quō vēnerat itinere Metiosēdum pervēnit. Id est 5 oppidum Senonum in īnsulā Sēquanae positum, ut paulō ante dē Lutētiā dīximus. Dēprēnsīs nāvibus circiter quīnquāgintā celeriterque coniūctīs atque eō militibus iniectīs et rei novitāte perterritīs oppidānīs, quōrum māgna pars erat ad bellum ēvocāta, sine contentiōne oppidō potitur. Refectō 10 pōnte, quem superiōribus diēbus hostēs resciderant, exercitum trādūcit et secundō flūmine ad Lutētiam iter facere coepit. Hostēs rē cōgnitā ab iīs, quī Metiosēdō fūgerant, Lutētiam incendi pōntēsque eius oppidī rescindi iubent; ipsī profectī ā palūde ad rīpās Sēquanae ē regiōne Lutētiæ contrā 15 Labiēnī castra cōnsidunt.

59. Iam Caesar ā Gergoviā discessisse audiēbatur, iam dē Aeduōrum defectione et secundō Galliae mōtū rumōrēs afferēbantur, Gallīque in colloquiīs interclūsum itinere et Ligere Caesarem inopiā frūmentī coāctum in prōvinciam contendisse cōfirmābant. Bellovacī autem defectione 5 Aeduōrum cōgnitā, quī ante erant per sē infidēlēs, manūs cōgere atque apertē bellum parāre coepērunt. Tum Labiēnus tantā rerum commūtātiōne longē aliud sibi capiendum cōnsilium, atque antea sēnserat, intellegēbat, neque iam. ut aliquid acquireret proeliōque hostēs lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agedincum redūceret, cōgitābat. Namque 10 alterā ex parte Bellovacī, quae civitās in Galliā māximam habet opiniōnem virtūtis, instābant, alteram Camulogēnus

Labienus captures Metiosedum. The Gauls burn Lutetia and march against him.

Perplexity of Labienus.

parātō atque īnstrūctō exercitū tenēbat; tum legiōnēs ā
 15 praesidiō atque impedimentis interclūsās māximum flūmen
 distinēbat. Tantīs subitō difficultātibus obiectis ab animi
 virtūte auxilium petendum vidēbat.

*He divides his
 troops and
 withdraws.*

60. Sub vesperum cōsiliō convocātō cohortā-
 tus, ut ea, quae imperāssset, diligenter industriēque
 administrārent, nāvēs, quās Metiosēdō dēdūxerat, singulās
 equitibus Rōmānis attribuit et primā cōflectā vigiliā quat-
 5 tuor mīlia passuum secundō flūmine silentiō prōgredi ibique
 sē exspectāre iubet. Quīnque cohortēs, quās minimē fīrmās
 ad dīmicandum esse exīstimābat, castris praesidiō relinquit;
 quīnque ēiusdem legiōnis reliquās dē mediā nocte cum omni-
 bus impedimentis adversō flūmine māgnō tumultū proficiscī
 10 imperat. Conquirit etiam lintrēs: hās māgnō sonitū rēmō-
 rum incitātās in eandem partem mittit. Ipse post paulō
 silentiō ēgressus cum tribus legiōnibus eum locum petit, quō
 nāvēs appellī iusserat.

*He crosses the
 Seine. The
 Gauls pursue.*

61. Eō cum esset ventum, explorātōrēs hosti-
 um, ut omnī flūminis parte erant dispositi, in-
 opīnantēs, quod māgna subitō erat coorta tempestās, ab
 nostris opprimuntur; exercitus equitatusque equitibus Rō-
 5 mānis administrantibus, quōs eī negōtiō praefēcerat, celeriter
 trāsmittitur. Unō ferē tempore sub lūcem hostibus nūntiā-
 tur in castris Rōmānōrum praeter cōsuetūdinem tumultuārī
 et māgnum ire āgmen adversō flūmine sonitumque rēmōrum
 in eādē parte exaudiri et paulō infrā milites nāvibus trāns-
 10 portari. Quibus rēbus auditis, quod exīstimābant tribus
 locis trānsire legiōnēs atque omnēs perturbātōs dēfectiōne
 Aeduōrum fugam parāre, suās quoque cōpiās in trēs partēs
 distribuērunt. Nam praesidiō ē regiōne castrōrum relīctō et
 parvā manū Metiosēdum versus mīssā, quae tantum prō-

grederētur, quantum nāvēs prōcessissent, reliquās cōpiās 15
 contrā Labiēnum dūxērunt.

62. Primā luce et nostrī omnēs erant trāns- *Labienus de-*
 portātī et hostium aciēs cernēbātur. Labiēnus *feats the*
 militēs cohortātus, ut suae prīstinae virtūtis et secundissimō- *Gauls and*
 rum proeliōrum retinērent memoriā atque ipsum Caesarem, *joins Caesar.*
 cūius ductū saepenumērō hostēs superāssent, praesentem 5
 adesse exīstimārent, dat sīgnum proeliī. Primō concursū ā
 dextrō cornū, ubi septima legiō cōstitērat, hostēs pelluntur
 atque in fugam cōniciuntur; ab sinistrō, quem locum duode-
 cima legiō tenēbat, cum primī ōrdinēs hostium trānsfixī pīlis
 concidissent, tamen ācerrimē reliquī resistēbant, nec dabat 10
 suspiciōnem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulo-
 gēnus suis aderat atque eōs cohortābātur. Incertō etiam
 nunc exitū victōriāe, cum septimae legiōnis tribūnis esset
 nūntiātum, quae in sinistrō cornū gererentur, post tergum
 hostium legiōnem ostendērunt sīgnaque intulērunt. Nē eō 15
 quidem tempore quisquam locō cessit, sed circumventī
 omnēs interfectīque sunt. Eandem fōrtūnam tulit Camulo-
 gēnus. At ii, quī in praesidiō contrā castra Labienī erant
 relictī, cum proelium commīssum audīssent, subsidiō suis
 iērunt collemque cēpērunt, neque nostrōrum militum victō- 20
 rum impetum sustinēre potuērunt. Sic cum suis fugientibus
 permīxtī, quōs nōn silvae mōntēsque tēxērunt, ab equitatū
 sunt interfectī. Hōc negōtiō cōfectō Labiēnus revertitur
 Agedincum, ubi impedīmenta tōtīus exercitūs relicta erant;
 inde diē tertiō cum omnibus cōpiīs ad Caesarem pervēnit. 25

63. Dēfectiōne Aeduōrum cōgnitā bellum *More tribes*
 augētur. Legātiōnēs in omnēs partēs circum- *join the revolt.*
 mittuntur: quantum grātiā, auctōritāte, pecū- *Dissapoint-*
 niā valent, ad sollicitandās cīvitātēs nītuntur; nactī obsidēs *ment of the*
Aedui.

- 5 quōs Caesar apud eōs dēposuerat, hōrum suppliciō dubitantēs territant. Petunt ā Vercingetorige Aeduī, ut ad sē veniat ratiōnēsque bellī gerendī commūnicet. Rē impetrātā contendunt, ut ipsīs summa imperiī trādātur, et rē in contrōversiam dēductā tōtius Galliae concilium Bibracte indīcitur.
- 10 Conveniunt undique frequentēs. Multitūdinis suffrāgiis rēs permittitur: ad ūnum omnēs Vercingetorigem probant imperātōrem. Ab hōc conciliō Rēmī, Lingonēs, Trēverī āfuērunt: illī, quod amīcitiam Rōmānōrum sequēbantur; Trēverī, quod aberant longius et ā Germānīs premēbantur, quae fuit
- 15 causa, quārē tōtō abessent bellō et neutrīs auxilia mitterent. Māgnō dolōre Aeduī ferunt sē dēiectōs prīncipātū, queruntur fōrtūnae commūtatiōnem et Caesaris indulgentiam in sē requirunt, neque tamen susceptō bellō suum cōsilium ā reliquīs sēparāre audent. Invītī summae speī adulēscentēs,
- 20 Eporedorix et Viridomarus, Vercingetorigi parent.

Plans of Vercingetorix.

64. Ipse imperat reliquīs cīvitātibus obsidēs diemque huic rei cōstituit. Omnēs equitēs, quīdecim mīlia numerō, celeriter convenīre iubet: peditātū, quem antea habuerat, sē fore contentum dīcit, neque fōrtūnam temptātūrum aut in aciē dīmicātūrum, sed, quoniam abundet equitātū, perfacile esse factū frūmentātiōnibus pābulātiōnibusque Rōmānōs prohibēre; aequō modo animō sua ipsī frūmenta corrumpant aedificiaque incendant, quā rei familiāris iactūrā perpetuum imperium libertātemque sē cōsequī vīdeant. Hīs
- 10 cōstitutīs rēbus Aeduīs Segusiāvīsque, quī sunt finitimī prōvinciae, decem mīlia peditum imperat; hūc addit equitēs octingentōs. Hīs praeficit frātrem Eporedorigis bellumque īferri Allobrogibus iubet. Alterā ex parte Gabalōs proximōsque pāgōs Arvernōrum in Helviōs, item Rutenōs Cadur-
- 15 cōsque ad finēs Volcārū Arecomiōrum dēpopulandōs mit-

tit. Nihilō minus clandestinīs nūntiīs legātiōnibusque Allobrogas sollicitat, quōrum mentēs nōndum ab superiōre bellō resēdisse spērābat. Hōrum prīncipibus pecūniās, cīvitātī autem imperium tōtīus prōvinciae pollicētur.

65. Ad hōs omnēs cāsūs prōvīsa erant praesidia *Preparations of Caesar.* cohortium duārum et vīgintī, quae ex ipsā coāctā prōvinciā ab L. Caesare lēgātō ad omnēs partēs oppōnēbantur. Helviī suā spōnte cum finitimīs proeliō congressī pelluntur et C. Valeriō Domnotaurō, Cabūrī filiō, prīncipe cīvitātis, complūribusque aliīs interfectīs intrā oppida ac mūrōs compelluntur. Allobrogēs crēbris ad Rhodanum dispositīs praesidiīs māgnā cum cūrā et diligentīā suōs fīnēs tuentur. Caesar, quod hostēs equitātū superiōrēs esse intellegēbat et interclūsīs omnibus itineribus nullā rē ex prōvinciā atque Italiā sublevārī poterat, 10 trāns Rhēnum in Germaniam mittit ad eās cīvitātēs, quās superiōribus annīs pācāverat, equitēsque ab hīs arcessit et levis armātūrae peditēs, quī inter eōs proeliārī cōsuerant. Eōrum adventū, quod minus idōneīs equīs utēbantur, ā tribūnīs militum reliquīsque equitibus Rōmānis atque ēvocātīs 15 equōs sūmit Germānisque distribuit.

66. Intereā, dum haec geruntur, hostium cōpia *Vercingetorix counsels an attack.* ex Arvernīs equitēsque, quī tōtī Galliae erant imperātī, conveniunt. Māgnō hōrum coāctō numerō, cum Caesar in Sēquanōs per extrēmōs Lingonum fīnēs iter faceret, quō facilius subsidium prōvinciae ferri posset, circiter mīlia 5 passuum decem ab Rōmānīs trīnīs castrīs Vercingetorix cōnsēdit convocātisque ad concilium praefectīs equitum vēnisse tempus victōriae dēmōnstrat. Fugere in prōvinciam Rōmānōs Galliāque excēdere. Id sibi ad praesentem obtinendam libertātem satis esse; ad reliquū temporis pācem atque otium 10 parum prōfici: māiōribus enim coāctīs cōpiīs reversūrōs neque

finem bellandī factūrōs. Proinde in āgmine impeditōs adō-
rīrentur. Sī peditēs suīs auxilium ferant atque in eō moren-
tur, iter facere nōn posse; sī, id quod magis futūrum cōfidat,
15 relictis impedimentis suae salutī cōsulant, et ūsū rērum ne-
cessariarum et dignitāte spoliātum irī; nam dē equitibus hos-
tium, quīn nēmō eōrum prōgredi modo extrā āgmen audeat,
nē ipsōs quidem dēbere dubitāre. Id quō māiōre faciant ani-
mō, cōpiās sē omnēs prō castris habitūrum et terrōrī hostibus
20 futūrum. Conclāmant equitēs: sāctissimō iūreiūrandō cōn-
firmārī oportere, nē tēctō recipiātur, nē ad liberōs, nē ad pa-
rentēs, ad uxōrem aditum habeat, quī nōn bis per āgmen hos-
tium perequītāset.

*The Gauls are
defeated with
loss.*

67. Probātā rē atque omnibus iūreiūrandō ad-
āctis posterō diē in trēs partēs distribūtō equitātū
duae sē aciēs ā duōbus lateribus ostendunt, ūna ā primō āg-
mine iter impedire coepīt. Quā rē nūntiātā Caesar suum
5 quoque equitātum tripertitō dīvisum contrā hostem ire iubet.
Pūgnātur ūnā omnibus in partibus. Cōsistit āgmen; impe-
dimenta intrā legiōnēs recipiuntur. Sī quā in parte nostrī
labōrāre aut gravius premī vidēbantur, eō signa inferri Cae-
sar aciemque cōstituī iubēbat; quae rēs et hostēs ad īnsequ-
10 endum tardābat et nostrōs spē auxiliī cōfirmābat. Tandem
Germānī ab dextrō latere summum iugum nactī hostēs locō
dēpellunt: fugientēs usque ad flūmen, ubi Vercingetorix cum
pedestribus cōpiīs cōsēderat, persequuntur complūrēsque
interficiunt. Quā rē animadversā reliquī, nē circumīrentur
15 veritī, sē fugae mandant. Omnibus locīs fit caedēs. Trēs
nōbilissimī Aeduī captī ad Caesarem perdūcuntur: Cotus,
praefectus equitum, quī contrōversiam cum Convictolitāvī
proximis comitiīs habuerat, et Cavarillus, quī post dēfectiō-
nem Litaviccī pedestribus cōpiīs praefuerat, et Eporedorix,

quō duce ante adventum Caesaris Aeduī cum Sēquanīs bellō 20
contenderant.

68. Fugātō omnī equitātū Vercingetorix cō- *They retire to*
piās, ut prō castrīs collocāverat, redūxit prōtinus- *Alesia. Cae-*
que Alesiam, quod est oppidum Mandūbiōrum, iter facere *sar pursues*
coepit celeriterque impedīmenta ex castrīs ēdūcī et sē subse- *and lays siege.*
quī iussit, Caesar impedīmentis in proximum collem dēduc- 5
tīs duābus legiōnibus praesidiō relictīs secūtus, quantum diēi
tempus est passum, circiter tribus mīlibus hostium ex novis-
simō āgmine interfectīs alterō diē ad Alesiam castra fēcīt.
Perspectō urbis sitū perterritisque hostibus, qucd equitātū,
quā māximē parte exercitūs cōfidēbant, erant pulsī, adhor- 10
tātus ad labōrem mīlītēs circumvāllāre instituit.

69. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summō *Situation and*
admodum ēditō locō, ut nisi obsidiōne expūgnārī *defences of*
nōn posse vidērētur; cūius collis rādicēs duo duābus ex parti- *Alesia.*
bus flūmina subluēbant. Ante id oppidum plāniciēs circiter 5
mīlia passuum tria in longitudinem patēbat; reliquīs ex omni-
bus partibus collēs mediocrī interiectō spatiō parī altitudinis
fastigiō oppidum cingēbant. Sub mūrō quae pars collis ad
orientem sōlem spectābat, hunc omnem locum cōpiae Gallō-
rum complēverant fossamque et māceriam sex in altitudinem
pedum praedūxerant. Eius mūnitiōnis, quae ab Rōmānīs 10
īstituēbātur, circuitus xi mīlia passuum tenēbat. Castra
oportūnis locīs erant posita ibique castella xxiii facta; quibus
in castellīs interdiū statiōnēs pōnēbantur, nē qua subitō ērup-
tiō fieret: haec eadem noctū excubitōribus ac fīrmīs praesidiīs
tenēbantur. 15

70. Opere īstitutō fit equestre proelium in eā *The Gauls are*
plāniciē, quam intermīssam collibus tria mīlia *severely beat-*
passuum in longitudinem patēre suprā dēmōnstrāvimus. *en in a caval-*
ry contest.

Summā vī ab utrisque contenditur. Labōrantibus nostris
 5 Caesar Germānōs submittit legiōnēsque prō castris cōstituit,
 [nē qua subitō irruptiō ab hostium peditatū fiat]. Praesidiō
 legiōnum additō nostris animus augētur: hostēs in fugam
 coniecti sē ipsi multitudine impediunt atque angustiōribus
 10 portis relictis coartantur. Germānī ācrius usque ad mūnī-
 tiōnēs sequuntur. Fit mājna caedēs; nōnnulli relictis equis
 fossam trānsire et māceriam trāscendere cōnantur. Paulum
 legiōnēs Caesar, quās prō vallō cōstituerat, prōmovērī iubet.
 Nōn minus, qui intrā mūnitiōnēs erant, perturbantur Galli:
 15 nulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet
 portās claudī, nē castra nūdentur. Multis interfectis, com-
 plūribus equis captis Germānī sēsē recipiunt.

*Vercingetorix
 Germanicus hoc
 omnino aud
 iubere a pro-
 omis tempore
 the Gauls.*

71. Vercingetorix, priusquam mūnitiōnēs ā
 Rōmānis perficiantur, cōsiliū capī, omnem ā sē
 equitātum noctū dīmūtēre. Discēdentibus man-

dat, ut suam quisque eōrum civitatem adeat omnēsque, qui
 5 per aetātem arma ferre possint, ad bellum cōgant. Sua in
 illōs merita prōpōnit obtestāturque, ut suae salūtis ratiōnem
 habeant neu sē optimē dē commūnī libertāte meritum hosti-
 bus in cruciatum dēdant. Quod sī indiligentiōrēs fuerint,
 milia hominum dēlēcta LXXX unā sēcūm interitūra dēmōn-
 10 strat. Ratiōne initā sē exigūē diērum XXX habēre frūmen-
 tum, sed paulō etiā longius tolerāre posse parcendō. Hīs
 datis mandātis, quā erat nostrum opus intermissum, secundā
 vigiliā silentiō equitātum mittit. Frūmentum omne ad sē
 referri iubet; capitis poenam iis, qui nōn paruerint, cōstitu-
 15 it: pecus, cūus mājna erat cōpia ā Mandūbiis compulsa
 viritūm distribuit: frūmentum parcē et paulātīm mētīrī insti-
 tuit. Cōpiās omnēs, quās prō oppidō collocāverat, in oppi-

dum recēpit. Hīs ratiōnibus auxilia Galliae expectāre et bellum parat administrāre.

72. Quibus rēbus cōgnitis ex perfugis et cap- Caesar's
work of in-
vestment. tivis Caesar haec genera mūnitiōnis instituit. Fos-
sam pedum vīginti dērēctis lateribus dūxit, ut eius fossae
solum tantundem pateret, quantum summae fossae labra distārent, reliquās omnēs mūnitiōnēs ab eā fossā pedēs cccc re-
dūxit, id hōc cōnsiliō, quoniam tantum esset necessariū
spatium complexus, nec facile tōtum opus corōnā militum
cingeretur, nē dē imprōvisō aut noctū ad mūnitiōnēs hostium
multitudō advolāret, aut interdiū tēla in nostrōs operī dēsti-
nātōs cōnecere possent. Hōc intermissō spatiō duās fossās 10
xv pedēs lātās, eādem altitudine perdūxit, quārum interiōrem
campestribus ac dēmīssis locis aqua ex flūmine dērīvāta com-
plēvit. Post eas aggerem ac vāllum xii pedum extrāxit.
Huic lōricam pinnāsque adiēcit, grandibus cervīs ēminenti-
bus ad commīssūrās pluteōrum atque aggeris. quī ascēsum 15
hostium tardārent, et turrēs tōtō opere circumdedit. quae pe-
dēs lxxx inter sē distārent.

73. Erat eōdem tempore et māteriārī et frū- His words of
defence. mentārī et tantās mūnitiōnēs fierī necesse dēminūtis nostris
cōpiis, quae longius ā castris prōgrediēbantur: ac mōnnum-
quam opera nostra Gallī temptāre atque ēruptiōnem ex oppi-
dō plūribus portis summā vī facere cōnābantur. Quārē ad 5
haec rūrsus opera addendum Caesar putāvit. quō minōre
numerō militum mūnitiōnēs dēfendī possent. Itaque truncis
arbōrum admodum firmis rāmīs abscisis atque hōrum delibē-
tis ac praeacūtis cacūminibus perpetuae fossae quīnōs pedēs
altae dūcēbantur. Hūc illi stīpitēs dēmīssi et ab infimō re- 10
vincti, nē revelli possent. ab rāmīs ēminēbant. Quīnī erant
ordinēs coniūcti inter sē atque implicati; quō quī intrāve-

rant, sē ipsī acūtissimīs vāllīs induēbant. Hōs cippōs appel-
lābant. Ante hōs oblīquīs ōrdinibus in quīncuncem disposi-
45 tīs scrobēs trium in altitūdinem pedum fodiēbantur paulātim
angustiōre ad infimum fastigiō. Hūc teretēs stīpitēs feminis
crassitūdine ab summō praeacūtī et praeūstī dēmittēbantur
ita, ut nōn amplius digitīs quattuor ex terrā ēminērent; simul
cōfirmandī et stabiliendī causā singulī ab infimō solō pedēs
20 terrā exculeābantur, reliqua pars scrobis ad occultandās insi-
diās vīminibus āc virgultīs integēbātur. Hūius generis octō-
nī ōrdinēs ductī ternōs inter sē pedēs distābant. Id ex simi-
litūdine flōris līlium appellābant. Ante haec tāleae pedem
longae ferreīs hamīs infixīs tōtae in terram infodiēbantur
25 mediocribusque intermīssīs spatiīs omnibus locīs disserēban-
tur; quōs stimulōs nōminābant.

*Extent of the
works of in-
vestment.*

74. Hīs rēbus perfectīs regiōnēs secūtus quam
potuit aequissimās prō locī nātūrā XIV mīlia pas-
suum complexus parēs ēiusdem generis mūnitiōnēs, dīversās
ab hīs, contrā exteriōrem hostem perfēcit, ut nē magnā qui-
5 dem multitūdine, sī ita accidat, [ēius discessū] mūnitiōnum
praesidia circumfundī possent, āc nē cum periculō ex castrīs
ēgredi cōgātur, diērum xxx pābulum frūmentumque habēre
omnēs convēctum iubet.

*A contingent
imposed on
each Gallie
tribe for the
relief of
Alesia.*

75. Dum haec ad Alesiam geruntur, Gallī con-
ciliō prīncipum indictō nōn omnēs eōs, quī arma
ferre possent, ut cēnsuit Vercingetorix, convocan-
dōs statuunt, sed certum numerum cuique cīvitātī imperan-
5 dum, nē tantā multitūdine cōfūsā nec moderārī nec discer-
nere suōs nec frūmentandī ratiōnem habēre possent. Imper-
ant Aeduīs atque eōrum clientibus, Segusiāvīs, Ambivaretīs,
Aulercīs Brannovīcibus, Brannovīīs, mīlia xxxv; parem nu-
merum Arvernīs adiūctīs Eleutetīs, Cadurcīs, Gabalīs, Vel-

lavīs, quī sub imperiō Arvernōrum esse cōsuērunt; Sēquanīs, 10
 Senonibus, Biturigibus, Santonīs, Rutenīs Carnūtibz duodē-
 na mīlia; Bellovacis x; octōna Pictonibus et Turonīs et Paris-
 iīs et Helvētiīs; Ambianīs, Mediomātricīs, Petrocoriīs, Ner-
 viīs, Morinīs, Nitobrogibus quīna mīlia; Aulercīs Cenomān-
 īs totidem; Atrebatibus iv; Vellocassīs totidem; Lemovīci- 15
 bus et Aulercīs Eburovīcibus terna; Rauricīs et Bōiīs bīna;
 xxx ūniversīs cīvitātibus, quae Oceanum attingunt quaeque
 eōrum cōsuētūdine Aremoricae appellantur, quō sunt in
 numerō Coriosolitēs, Redonēs, Ambibariī, Caletēs, Osismī,
 Lexovii, Venellī. Ex hīs Bellovacī suum numerum nōn com- 20
 plēvērunt, quod sē suō nōmine atque arbitriō cum Rōmānīs
 bellum gestūrōs dicerent neque cūiusquam imperiō obtem-
 perātūrōs; rogātī tamen ab Commiō prō eius hospitio duo
 mīlia ūnā mīsērunt.

76. Hūius operā Commiī, ut antea dēmōstrā- *The Gallic re-*
 vimus, fidēlī atque ūtilī superiōribz annīs erat *lief army,*
 ūsus in Britannia Caesar; quibus ille prō meritīs *under Com-*
mius, sets out
for Alesia.
 cīvitātem eius immūnem esse iusserat, iūra lēgēsque reddid-
 erat atque ipsī Morinōs attribuerat. Tamen tanta ūniversae 5
 Galliae cōsensiō fuit libertātis vindicandae et pristināe bellī
 laudis recuperandae, ut neque beneficiīs neque amicitiae
 memorā movērentur, omnēsque et animō et opibus in id bel-
 lum incumberent. Coāctīs equitum viii mīlibz et peditum
 circiter ccl haec in Aeduōrum finibus recēnsēbantur, num- 10
 erusque inibātur, praefectī cōstituēbantur. Commiō Atre-
 batī, Viridomarō et Eporedorigī Aeduīs, Vercassivellaunō
 Arvernō, cōsobrinō Vercingetorigis, summa imperiī trāditur.
 Hīs delēctī ex cīvitātibus attribuuntur, quōrum cōsiliō bel-
 lum administrārētur. Omnēs alacrēs et fidūciae plēnī ad 15
 Alesiam proficiscuntur, neque erat omnium quisquam, quī

aspectum modo tantae multitudinis sustinēri posse arbitrārē-
 tur, praesertim ancipiti proeliō, cum ex oppidō ēruptione
 pūgnārētur, foris tantae cōpiae equitātūs peditātūsque cer-
 20 nerentur.

*Council of the
 Gauls in
 Alesia. Des-
 perate meas-
 ures proposed
 by Critognat-
 us.*

77. At iī, quī Alesiae obsidēbantur, praeteritā
 diē, quā auxilia suōrum exspectāverant, consūptō
 omnī frūmentō, inseiī quid in Aeduīs gererētur,
 conciliō convocātō dē exitū suarum fōrtūnarum

5 cōsultābant. Ac variīs dictīs sententiīs, quārum pars
 dēditionem, pars, dum virēs suppeterent, ēruptionem cēnsē-
 bat, nōn praetereunda ōrātiō Critōgnātī vidētur propter eius
 singulārem et nefāriam crudelitatem. Hīc summō in Arver-
 nīs ortus locō et māgnae habitus auctoritātis: 'Nihil', inquit,
 10 'dē eōrum sententiā dictūrus sum, quī turpissimam servitū-
 tem dēditionis nōmine appellant, neque hōs habendōs cīvium
 locō neque ad cōsiliū adhibendōs cēnsēō. Cum hīs mihi
 rēs sit, quī ēruptionem probant; quōrum in cōsiliō omnium
 vestrum cōsēnsū prīstinae residēre virtūtis memoria vidētur.
 15 Animī est ista mollitia, non virtūs, paulisper inopiam ferre
 nōn posse. Quī sē ūltrō mortī offerant, facilius reperiuntur,
 quam quī dolōrem patienter ferant. Atque ego hanc senten-
 tiam probārem (tantum apud mē dīgnitās potest), sī nūllam
 praeterquam vītae nostrae iactūram fierī vidērem: sed in
 20 cōsiliō capiendō omnem Galliam respiciāmus, quam ad no-
 strum auxilium concitāvimus. Quid hominum milibus LXXX
 ūnō locō interfectīs propīnquīs cōsanguineīsque nostrīs
 animī fore exīstimātis, sī paene in ipsīs cadāveribus proeliō
 dēcertāre cōgentur? Nōlite hōs vestrō auxiliō exspoliāre,
 25 quī vestrae salūtis causā suum pericūlum neglēxērunt, nec
 stultitiā ac temeritāte vestrā aut animī imbecillitate omnem
 Galliam prōsternere et perpetuae servitūtī subicere. An,

quod ad diem nōn vērunt, dē eōrum fidē cōstantiāque dubitātis? Quid ergō? Rōmānōs in illis ūlteriōribus mūnitiōnibus animine causā cotidiē exercēri putātis? Sī illōrum 30 nūntiis cōfirmārī nōn potestis omnī aditū praesaep̄tō, hīs ūtiminī testibus appropinquāre eōrum adventum; cūius rei timōre exterritī diem noctemque in opere versantur. Quid ergō mei cōsiliū est? Facere, quod nostrī māiōrēs nequāquam parī bellō Cimbrōrum Teutonumque fēcērunt; quī in 35 oppida compulsī ac simili inopiā subactī eōrum corporibus, quī aetate ad bellum inūtilēs vidēbantur, vītam tolerāvērunt neque sē hostibus trādidērunt. Cūius rei sī exemplum nōn haberēmus, tamen libertātis causā instituī et posteris prōdī pulcherrimum iūdicārem. Nam quid illi simile bellō fuit? 40 Dēpopulatā Galliā Cimbrī māgnāque illātā calamitāte fīnibus quidem nostrīs aliquandō excessērunt atque aliās terrās petiērunt; iūra, lēgēs, agrōs, libertātem nōbīs reliquērunt. Rōmānī vērō quid petunt aliud aut quid volunt, nisi invidiā adductī, quōs fāmā nōbilēs potentēsque bellō cōgnōvērunt, 45 hōrum in agrīs civitatibusque cōsidere atque hīs aeternam iniungere servitūtem? Neque enim unquam aliā condiciōne bella gessērunt. Quod sī ea, quae in longinquīs nātiōnibus geruntur, ignōrātis, respicite finitimam Galliam, quae in prōvinciam redācta, iūre et lēgibus commūtātis secūribus 50 subiecta perpetuā premitur servitūte’.

78. Sententiis dictis cōstituunt, ut iī, quī *Non-combatants vainly endeavor to leave Alesia.* valetūdine aut aetate inūtilēs sint bellō, oppidō excēdant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critōgnātī sententiam dēscendant: illō tamen potius ūtendū cōsiliō, sī rēs cōgat atque auxilia morentur, quam aut dēdi- 5 tiōnis aut pācis subeundam condiciōnem. Māndūbiī, quī eōs oppidō recēperant, cum liberīs atque uxōribus exire

cōguntur. Hī cum ad mūnitiōnēs Rōmānōrum accessissent, flentēs omnibus precibus ōrābant, ut sē in servitūtem recep-
 10 tōs cibō iuvārent. At Caesar dispositis in vāllō custōdiis recipi prohibēbat.

*Arrival of the
 Gallic allies
 under Com-
 mius.*

79. Intereā Commius reliquique ducēs, quibus summa imperiī permīssa erat, cum omnibus cōpiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriōre occupātō nōn longius mīlle passibus ab nostris mūntiōnibus cōnsidunt. Posterō
 5 diē equitātū ex castris ēductō omnem eam plāniciem, quam in longitudinem tria mīlia passuum patēre dēmōnstrāvimus, complent pedestrēsque cōpiās paulum ab eō locō abditās in locis superiōribus cōstituunt. Erat ex oppidō Alesiā dē-
 spectus in campum. Concurrunt hīs auxiliis vīsīs; fit grātu-
 10 lātiō inter eōs atque omnium animī ad laetitiam excitantur. Itaque prōductis cōpiis ante oppidum cōnsidunt et proximam fossam crātibus integunt atque aggere explent sēque ad ēruptionem atque omnēs cāsūs comparant.

*The German
 cavalry win
 victory for the
 Romans. The
 Gauls retire
 within Alesia.*

80. Caesar omnī exercitū ad utramque partem mūnitiōnum dispositō, ut, sī ūsus veniat, suum quisque locum teneat et nōverit, equitātum ex castris ēdūcī et proelium committi iubet. Erat ex
 5 omnibus castris, quae summum undique iugum tenēbant, dēspectus, atque omnēs mīlitēs intentī pūgnae prōven-
 tum exspectābant. Gallī inter equitēs rārōs sagittariōs expeditōsque levis armātūrae interiēceraut, quī suis cēdenti-
 bus auxiliō succurrerent et nostrōrum equitum impetūs
 10 sustinērent. Ab his complūrēs dē imprōvisō vulnerātī proe-
 liō excēdēbant. Cum suōs pugnā superiōrēs esse Gallī cōn-
 fiderent et nostrōs multitudīne premī vidērent, ex omnibus partibus et iī, quī mūnitiōnibus continēbantur, et hī, quī ad auxilium convēnerant, clāmōre et ululātū suōrum animōs

cōfirmābant. Quod in cōspectū omnium rēs gerēbātur ¹⁵
 neque rēctē ac turpiter factum celārī poterat, utrōsque et
 laudis cupiditās et timor ignōminiae ad virtūtem excitābat.
 Cum ā merīdiē prope adsolis occāsum dubiā victōriā pūgnārē-
 tur, Germānī ūnā in parte cōfertis turmīs in hostēs impe-
 tum fēcērunt eōsque propulērunt; quibus in fugam cōiectis ²⁰
 sagittārii circumventi interfectique sunt. Item ex reliquīs
 partibus nostrī cēdentēs usque ad castra īnsecūtī suī colli-
 gendī facultātem nōn dedērunt. At ii, quī ab Alesiā prō-
 cesserant, maestī, prope victōriā dēspērātā sē in oppidum
 recēpērunt. ²⁵

81. Unō diē intermissō Gallī atque hōc spatiō
 māgnō crātium, scālārum, harpagōnum numerō
 effectō mediā nocte silentiō ex castrīs ēgressi ad
 campestrēs mūnitiōnēs accēdunt. Subitō clāmōre
 sublātō, quā significātiōne quī in oppidō obsidēbantur dē suō ⁵
 adventū cōgnōscere possent, crātēs prōicere, fundīs, sagittīs,
 lapidibus nostrōs dē vāllō prōturbāre reliquaue, quae ad op-
 pūgnātiōnem pertinent, parant administrāre. Eōdem tem-
 pore clāmōre exaudītō dat tubā sīgnum suīs Vercingetorix
 atque ex oppidō ēdūcit. Nostrī, ut superiōribus diēbus suos ¹⁰
 cuique erat locus attribūtus, ad mūnitiōnēs accēdunt; fundīs
 librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandi-
 bus Gallōs prōterrent. Prōspectū tenēbris adēptō multa
 utrimque vulnera accipiuntur. Complūra tormentis tēla
 cōniciuntur. At M. Antōnius et C. Trebōnius lēgātī, quibus ¹⁵
 hae partēs ad dēfendendum obvenerant, quā ex parte nostrōs
 premī intellēxerant, hīs auxiliō ex ūlterioribus castellīs dē-
 ductōs submittēbant.

82. Dum longius ab mūnitiōne aberant Gallī, ^{*Their repulse and retreat.*}
 plūs multitudīne telōrum proficiēbant: posteāquam propius

successerunt, aut se stimulis inopinantēs induēbant aut in
 scrobēs delātī trānsfodiēbantur aut ex vāllō ac turribus trā-
 5 iectī pilīs mūrālibus interībant. Multīs undique vulneribus
 acceptīs nullā mūnitiōne perruptā, cum lūx appeteret, veritī,
 nē ab latere apertō ex superiōribus castrīs ēruptiōne circum-
 venirentur, se ad suos recēperunt. At interiōrēs, dum ea,
 quae ā Vercingetorige ad ēruptiōnem praeparāta erant, prō-
 10 ferunt, priōrēs fossās explent, diūtius in hīs rēbus admini-
 strandīs morātī prius suos discessisse cōgnōverunt, quam
 mūnitiōnibus appropinquārent. Ita rē infectā in oppidum
 revertērunt.

*The relief
 army tries to
 force Caesar's
 lines on the
 north.*

83. Bis māgnō cum dētrimentō repulsī Gallī,
 quid agant, cōsulunt: locōrum perītōs adhibent:
 ex hīs superiōrum castrōrum sitūs mūnitiōnēsque
 cōgnōscunt. Erat ā septentriōnibus collis, quem propter
 5 māgnitudinem circuitūs opere circumplectī nōn potuerant
 nostrī: necessariō paene iniquō locō et lēniter dēclivī castra
 fēcerant. Haec C. Antistius Rēgīnus et C. Canīnius Rebilus
 lēgātī cum duābus legiōnibus obtinēbant. Cōgnitis per ex-
 plōrātōrēs regiōnibus ducēs hostium LX mīlia ex omnī num-
 10 erō dēligunt eārum cīvitatū, quae māximam virtūtis opīn-
 iōnem habēbant; quid quōque pactō agī placeat, occultē inter
 se cōstituunt, adeundī tempus dēfiniunt, cum merīdiēs esse
 videātur. Hīs cōpiīs Vercassivellaunum Arvernum, ūnum
 ex quattuor ducibus, propinquum Vercingetorigis, praefici-
 15 unt. Ille ex castrīs primā vigiliā ēgressus prope cōfectō
 sub lucem itinere post mōntem se occultāvit milītēsque ex
 nocturnō labōre sēsē reficere iussit. Cum iam merīdiēs appro-
 pinquāre vidērētur, ad ea castra, quae suprā dēmōnstrāvimus,
 contendit; eōdemque tempore equitātus ad campestrēs mūnī-
 20 tiōnēs accēdere et reliquae cōpiae prō castrīs sēsē ostendere
 coepērunt.

84. Vercingetorix ex arce Alesiae suōs cōn- *Vercingetorix*
 spicātus ex oppidō ēgreditur; crātīs, longuriōs, *joins in the*
 mūsculōs, falcēs reliquaue, quae ēruptionis causā *attack.*
Straits of
the Romans.
 parāverat, prōfert. Pūgnātur ūnō tempore omnibus locīs, at-
 que omnia temptantur: quae minimē vīsa pars fīrma est, hūc 5
 concurritur. Rōmānōrum manus tantīs mūnitiōnibus distin-
 ētur nec facile plūribus locīs occurrit. Multum ad terrendōs
 nostrōs valet clāmor, quī post tergum pūgnantibus exstitit,
 quod suum perīculum in aliēnā vident virtūte cōnstāre: om-
 nia enim plērumque, quae absunt, vehementius hominum 10
 mentēs perturbant.

85. Caesar idōneum locum nactus, quid quā- *Valorous*
 que in parte gerātur, cōgnōscit; labōrantibus sub- *fighting of*
both armies.
 mittit. Utrīsque ad animum occurrit, ūnum esse illud tem-
 pus, quō māximē contendī conveniat: Gallī, nisi perfrēgerint
 mūnitiōnēs, dē omni salūte dēspērānt; Rōmānī, sī rem obtin- 5
 uerint, finem labōrum omnium exspectant. Māximē ad
 superiōrēs mūnitiōnēs labōrātur, quō Vercassivellaunum mīs-
 sum dēmōnstrāvimus. Inīquum locī ad dēclivitātem fastigi-
 um māgnū habet mōmentum. Alii tēla cōniciunt, alii
 testūdine factā subeunt; dēfatigātīs in vicem integrī succē- 10
 dunt. Agger ab ūniversīs in mūnitiōnem cōniectus et ascēn-
 sum dat Gallīs et ea, quae in terrā occultāverant Rōmānī,
 contegit; nec iam arma nostrīs nec vīrēs suppetunt.

86. Hīs rēbus cōgnitis Caesar Labiēnum cum *Caesar rallies*
his troops.
 cohortibus sex subsidiō labōrantibus mittit: imperat, sī sus-
 tinēre nōn possit, dēductīs cohortibus ēruptione pūgnet: id
 nisi necessāriō nē faciat. Ipse adit reliquōs, cohortātur, nē
 labōrī succumbant; omnium superiōrum dīmiciatiōnum fruct- 5
 um in eō diē atque hōrā docet cōsistere. Interiōrēs dēspē-
 rātīs campestribus locīs propter māgnitudinem mūnitiōnum

loca praerupta exscēnsū temptant: hūc ea, quae parāverant, cōferunt. Multitūdine telōrum ex turribus prōpūgnantēs
 10 dēturbant, aggere et crātibus fossās explent, falcibus vāllum
 ac lōricam rescindunt

*His conduct
 of the battle.*

87. Mittit primō Brūtum adulēscēntem cum cohortibus Caesar, post cum aliis C. Fabium lēgātum; postremō ipse, cum vehementius pūgnārētur, integrōs subsidiō addūcit. Restitūtō proeliō ac repulsīs hostibus eō, quō Labiē-
 5 num mīserat, contendit; cohortēs quattuor ex proximō castellō dēdūcit, equitum partem sē sequī, partem circumīre exteriōrēs mūnitiōnēs et ab tergō hostēs adorīrī iubet. Labiēnus, postquam neque aggerēs neque fossae vim hostium sustinēre poterant, coāctīs unā XL cohortibus, quās ex proximīs praesidiis dē-
 10 ductās fōrs obtulit, Caesarem per nūntiōs facit certiōrem, quid faciendum exīstimet. Accelerat Caesar, ut proeliō intersit.

*Utter defeat
 of the Gauls.
 They retire
 within Alesia
 and to their
 homes.*

88. Eius adventū ex colōre vestītūs cōgnitō, quō insīgnī in proeliis utī cōnsuerat, turmīsque
 equitum et cohortibus vīsīs, quās sē sequī iusserat
 ut dē locīs superiōribus haec dēclīvia et dēvēxa cernēbantur
 5 hostēs proelium committunt. Utrīnque clāmōre sublātō excipit rūsus ex vāllō atque omnibus mūnitiōnibus clāmor. Nostri omīssīs pilīs gladiīs rem gerunt. Repentē post tergum equitātus cernitur; cohortēs aliae appropīnquant. Hostēs terga vertunt; fugientibus equitēs occurrunt. Fit māgnae
 10 caedēs. Sedūlius, dūx et princeps Lemovīcum, occīditur. Vercassivellaunus Arvernus vīvus in fugā comprehenditur; sīgna militāria LXXIV ad Caesarem referuntur: paucī ex tantō numerō sē incolumēs in castra recipiunt. Cōnspicātī ex oppidō caedem et fugam snōrum dēspērātā salūte cōpiās ā mūnitiōnibus redūcunt. Fit prōtinus hāc rē audītā ex castris Gallōrum fuga. Quod nisi crebrīs subsidiīs ac tōtius diēi

labōre militēs essent dēfessī, omnēs hostium cōpiae dēlēri potuissent. Dē mediā nocte mīssus equitātus novissimum āgmen cōsequitur: māgnus numerus capitur atque interficitur; reliquī ex fugā in cīvitatēs discēdunt. 20

89. Posterō diē Vercingetorix conciliō convocātō id bellum sē suscepisse nōn suārum necessitātum, sed commūnis libertātis causā dēmōnstrat, et quoniam sit fōrtūnae cēdendum, ad utramque rem sē illīs offerre, seu morte suā Rōmānīs satisfacere seu vīvum trādere velint. 5 Mittuntur dē hīs rēbus ad Caesarem lēgātī. Iubet arma trādī, princīpēs prōducī. Ipse in mūnitiōne prō castrīs cōnsēdit: eō ducēs prōducuntur; Vercingetorix dēditur, arma prōiciuntur. Reservātis Aeduīs atque Arvernīs, sī per eōs cīvitatēs recipere posset, ex reliquīs captīvīs tōtō exercituī capita 10 singula praedae nōmine distribuit.

90. Hīs rēbus cōfectīs in Aeduōs proficīscitur; cīvitatē recipit. Eō lēgātī ab Arvernīs mīssī quae imperāret sē factūrōs pollicentur. Imperat māgnum numerum obsidum. Legiōnēs in hīberna mittit. Captīvorum circiter xx mīlia Aeduīs Arvernisque reddit. T. Labiēnum cum duābus legiōnibus et equitātū in Sēquanōs proficīscī iubet: huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium lēgātum et L. Minucium Basilum cum legiōnibus duābus in Rēmīs collocat, nē quam ā finitimīs Bellovacīs calamitatem accipiant. C. Antistium Rēgīnum in Ambivarētōs, T. Sextium in Biturigēs, C. Canīnium Rebilum in Rutēnōs cum singulīs legiōnibus mittit. Q. Tullium Cicerōnem et P. Sulpicium Cabillōnī et Matescōne in Aeduīs ad Ararim rei frūmentāriae causā collocat. Ipse Bibracte hiemāre cōstituit. Hīs [litterīs] cōgnitis Rōmae diērum vīgintī supplicātiō red- 15 ditur.

Capitulation of Vercingetorix and the Gauls.

Caesar quarters his troops. Honors^{at} Rome.

181804

Caesar, C. Julius. De bello Gallico
Gallic War; text edition, for use with
eds. by Lowe and Fwing.

LL
CL283dgLow

DO NOT REMOVE

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

